

Tiina Tikka ja Esa Suominen

SIVISTYS- YHTEISKUNTA 2.0

– osallisuutta ja osaamista kaikille

Tiina Tikka ja Esa Suominen

SIVISTYSYHTEISKUNTA 2.0

– OSALLISUUTTA JA OSAAMISTA KAIKILLE

KALEVI SORSA SÄÄTIÖ

OSAAMISYHTEISKUNTA KAIKILLE –HANKE

Lukijalle

Suomi kulkee Pisa-tutkimusten kärjessä ja peruskoulumme on syystä maailman mielenkiinnon kohteena. Sivistyksellinen tasa-arvo on ollut merkittävässä osassa kun maamme on noussut lyhyessä ajassa agraariyhteiskunnasta maailman ehdottomaan kärkeen, katsotaan sitten sosiaalisia oikeuksia tai taloudellista suorituskykyä. Tässä kehityksessä merkittävä rooli on ollut niin yleissivistävällä kuin ammatillisellakin koulutuksella.

Yhteiskunnan kuva on kuitenkin muuttumassa. Suomalaiseen yhteiskuntaan syntyy uudenlaisia jakoja. Samalla kun koulutus avaa mahdollisuuksia ja luo edellytyksiä sosiaaliselle tasa-arvolle se myös tuottaa ja uusintaa ihmisten välisiä eroja. Monimutkaistuvassa, kansainvälistyvässä ja rakennemuutokseltaan nopeutuvassa maailmassa koulutus on entistä keskeisemmässä asemassa. Yhä harvempi pärjää yhdellä koulutuksella koko työuransa. Työmarkkinat kansainvälistyvät ja yhä useampi tulevaisuuden työntekijä tarvitsee työssään kielitaitoa ja valmiutta kohdata muista kulttuureista tulevia ihmisiä. Kaikki tämä korostaa koulutuspolitiikan onnistumisen tarvetta.

Viimeaikojen julkinen keskustelu keskittyy liian usein pelkkään korkeakoulutukseen. Kalevi Sorsa -säätöön raportti ”Sivistisyhteiskunta 2.0 -osallisuutta ja osaamista kaikille” pyrkii täydentämään tätä keskustelua kiinnittämällä huomiota paitsi peruskouluun, myös ammatilliseen ja aikuiskoulutukseen. Se vaatii merkittäviä uudistuksia erityisesti toisen asteen koulutusjärjestelmään.

Liian aikaisin tapahtuva urautuminen sekä nuorten valinnanmahdollisuuksien kaventaminen on estettävä. Aikuiskoulutuksessa on siirryttävä työllisyysturva-ajatteluun. Jokaisella tulee olla oikeus jo työuran aikana tapahtuvaan kouluttautumiseen. Nykyisellään aikuiskoulutuksesta syrjäytyvät useimmiten ne, jotka sitä kipeimmin tarvitsisivat.

Elinkeinoelämävetoinen koulutuspoliittinen keskustelu tarvitsee rinnalleen sivistyksellisiä ja sosiaalisia näkökulmia. Usein ne ovat myös parasta elinkeinopoliittikkaa. Tähän keskusteluun kädessänne oleva raportti tarjoaa mielenkiintoisia eväitä.

Erno Lehtinen

KT, professori, vararehtori, Turun yliopisto

© Tiina Tikka ja Esa Suominen /Kalevi Sorsa -säätiö rs
Kansi ja ulkoasu: Harri Heikkilä
Yliopistopaino Helsinki 2008
ISBN 978-952-5689-02-0 (nid.)
ISBN 978-952-5689-03-7 (pdf)

SISÄLLYSLUETTELO

1• Miksi kirjoittaa koulutuspolitiikasta?	6
2• Mistä puhumme kun puhumme koulutuksellisesta tasa-arvosta? ...	16
3• Koulutuspolitiikan reunaehdot 2000-luvulla	22
4• Suomalainen koulutus suurennuslasin alla	32
5• Yhteiseen sivistykseen ja osaamiseen	66
Keskeiset esitykset pähkinänkuoressa	87
Kirjallisuus	89

1.

Miksi kirjoittaa koulutuspolitiikasta?

Suomea pidetään monessa suhteessa koulutuspolitiikan mallimaana. Erityisesti suomalainen peruskoulu on niittänyt mainetta mm. OECD:n Pisa-tutkimuksissa. Suomalaiset koululaiset ovat osaamiseltaan maailman huippua ja erityisesti koulutuksessaan heikosti menestyviä on kansainvälisesti katsoen erittäin vähän. Pienelle, osaamiseen perustuvalla taloudella ja yhteiskunnalla tämä on ensiarvoisen tärkeää.

Pisa-tulosten taustalla kasvaa kuitenkin haasteita. Nämä liittyvät paitsi koulutus-, myös laajempaan yhteiskuntapolitiikkaan. Kansainväliset esimerkit kertovat paljon puhuvaa kieltä siitä, miten tulo- ja varallisuuserojen kasvu, eriytyvät aluerakenteet sekä jo varhain tapahtuva lasten luokittelu menestyjiin ja menestymättömiin uhkaavat oppimistuloksia ja sitä kautta ihmisten tulevia elämänmahdollisuuksia. Lahjakkuuksia valuu hukkaan. Vaikka Suomi kuuluu edelleen maailman tasa-arvoisimpien yhteiskuntien joukkoon, myös meillä liian moni löytää itsensä ulkokehältä, vailla todellisia mahdollisuuksia toteuttaa unelmiaan tai osallistua yhteiskuntaan täysivaltaisena kansalaisena.

Tulevat vuodet ovat suomalaisen koulutuspolitiikan kannalta keskeisiä. Koulutusjärjestelmäämme kohdistuu mittavaa kansainvälistä huomiota, mutta teemmekö jatkossa oikeita ratkaisuja? Nopean rakennemuutoksen maailmassa koulutuksen tuotot näkyvät hitaasti. Riittääkö suomalaisilla päätöksentekijöillä ja muilla vaikuttajilla malttia ja viisautta nähdä pitkän ajan kehityslinjat koh-ti yhä laaja-alaisempaa osaamista vaativaa taloutta ja yhteiskuntaa joka vaatii enemmän, ei vähemmän, tasa-arvoa? Osataanko nähdä osaamisen ja osallisuus-

*Myös meillä liian
moni löytää itsensä
ulkokehältä,
vailla todellisia
mahdollisuuksia
toteuttaa unelmiaan
tai osallistua
yhteiskuntaan
täysivaltaisena
kansalaisena.*

den kuuluvan jokaiselle, ei vain niille muutamille harvoille, jotka ovat riittävän vahvoja tai onnekkaita taatakseen itselleen turvatun aseman yhteiskunnassa?

2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopun Suomi on vauraampi, yksilöllisempi ja avoimempi kuin koskaan ennen. Samalla se on monessa suhteessa eriarvoisempi ja epävarmempi yhteiskunta, kuin mihin viime vuosituhaten puolella totuttiin. Suomi on osa maailmaa, jota luonnehtii nopeus, epävarmuus sekä uudenlaiset haasteet mm. ilmastonmuutoksen muodossa. Kansallisilla päätöksillä on entistä vähemmän vaikutusta toiminnan reunaehtoihin. Suuri osa niistä voimista, jotka vaikuttavat Suomen ja suomalaisten elämään ovat poliittisen järjestelmämme välittömien vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella.

Globalisaation edetessä ja syventyessä, samalla kun ilmastonmuutos muuttaa merkittävästi kaiken inhimillisen toiminnan reunaehtoja, ihmisten elämät erilaistuvat. Zygmunt Bauman¹ puhuu notkean modernin ajasta. Notkealla modernilla hän viittaa yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jossa kaikki, mitä olemme tottuneet pitämään pysyvänä, on altistunut muutokselle. Notkeaa modernia luonnehtii ajan ja tilan käytön muuttuminen, työmarkkinoiden epävakaus, sitoumusten löystyminen ja identiteettien haurastuminen. Kulttuurinen siirtymä kohti korostuneempaa individualismia sekä arvojen entistä nopeampaa vaihtuvuutta asettavat haasteen, johon on kyettävä vastaamaan, mikäli haluamme edelleen pitää kiinni hyvinvointivaltion peruseriaa-
teista.

Tämä kulttuurinen siirtymä näkyy selvästi yhteiskunnan luokkarakenteessa. Vanhat, selkeät jaot ovat kadonneet, mutta yhteiskunnan jakautuminen ryhmiin, joiden kulttuurit ja tosiasialliset elämänmahdollisuudet eroavat suuresti toisistaan, ei ole kadonnut mihinkään. Periaatteiltaan tasa-arvoisessa yhteiskunnassa, jossa kaikilla ryhmillä on oikeus hakeutua koulutukseen, eivät ratkaisevat erot osaamispääoman jakaantumisessa ole poistuneet. Ylempien sosiaaliryhmien lapset saavat monin tavoin etumatkaa suhteessa alempiin sosiaaliryhmiin kuuluviin ikätovereihinsa.

Koulutuksen arvostus ja kyky tukea nuorta koulutiellä ja opintopoluilla antavat ylemmille sosiaaliryhmille keinoja käyttää hyväkseen yhteiskunnan tarjoamia mahdollisuuksia muita paremmin. Koulutuksen merkitys yhteis-

*Yhteiskunnan
jakautuminen ryhmiin,
joiden kulttuurit
ja tosiasialliset
elämänmahdollisuudet
eroavat suuresti
toisistaan, ei ole
kadonnut mihinkään.*

¹ Bauman (2002)

kunnallisten jakojen luomisessa ja ylläpitämisessä kasvaa jatkuvasti. Siksi me tarvitsemme uutta, tasa-arvoista sivistyspolitiikkaa, joka antaa kaikille tosiasialliset mahdollisuudet osallistua koulutukseen, työmarkkinoille ja yhteiskunnalliseen toimintaan. Me tarvitsemme osallisuustakuun.

Pienet vientivetoiset kansantaloudet ovat alttiita maailmanmarkkinoiden muutoksille. Markkinoiden nopeat muutokset ovat uhanneet syöstä kokonaisia yhteiskuntia epäjärjestykseen, kun keskeisten vientialojen olemassaolo on ollut uhattuna. Selvitäkseen tästä haavoittuvuudesta pienet avoimet kansantaloudet ovat rakentaneet hyvinvointivaltioita, jotka toimivat koko yhteiskuntaa turvaavina vakuutusjärjestelminä. Hyvinvointivaltio on onnistunut jakamaan riskiä yhteiskunnan sisällä tehokkaasti siten, etteivät maailmantalouden väisättömät heilahtelut keikuta koko yhteiskuntaa.

Epävarmempi maailma vaatii enemmän – ei vähemmän, julkista vakuutusta, eli osaamiseen ja osallistumiseen kannustavaa sivistisyhteiskuntaa. Nopean rakennemuutoksen oloissa yhteiskuntapolitiikan huomio on siirrettävä entistä vahvemmin osaamiseen ja koulutukseen. Yhä harvempi pärjää yhdellä ammatilla tai koulutuksella. Työmarkkinoiden osaamisvaatimukset kasvavat teknologisen kehityksen sekä elinkeinoelämän kansainvälistymisen myötä. Suomi ei menesty työehtojen polkemisella tai matalilla veroilla, palkoista puhumattakaan. Samaan aikaan tuotteiden ja palveluiden tuotanto kykenee liikkumaan maasta toiseen. Koulutuksesta tulee entistäkin keskeisempi osa ihmisten elämänhallintaa, oman paikan etsimistä työmarkkinoilla sekä valmistautumista muutoksiin.

Paitsi tulevaisuuden työmarkkinoilla selviytymisestä, kyse on myös ihmisten välisestä tasa-arvosta. Koulutus on eräs merkittävimmistä ihmisten välisiä eroja tuottavista järjestelmistä. Sen avulla avataan – ja suljetaan – moninaisia elämänreittejä. Koulutus kannattaa, niin palkkatuloissa mitattuna, kuin työttömyysriskin pienenemisenä. Suomessa korkea koulutus korreloi erittäin vahvasti työllistyvyyden kanssa. Sen avulla työntekijä kykenee vähentämään riippuvuuttaan yhdestä työnantajasta. Koulutus on myös väylä mielekkäisiin elämänprojekteihin ja itsensä toteuttamiseen. Tasa-arvon toteutumisen kannalta on erityisen tärkeää varmistaa, että jokaisella on mahdollisuus oman motivaationsa

Koulutus kannattaa, niin palkkatuloissa mitattuna, kuin työttömyysriskin pienenemisenä.

ja kykyjensä mukaiseen koulutukseen ilman, että yhteiskunnan rakenteet, oma tausta, varallisuus tai toiset ihmiset sen estävät.

Nykyinen hyvinvointivaltio on monella tapaa suurten ikäluokkien varaan – ja heitä varten – rakennettu. Työmarkkinoille tulevat ikäluokat ovat pienempiä kuin eläkkeelle jäävät, myös tilanteessa, jossa työperäinen maahanmuutto yleistyy. Julkiset resurssit kyllä lisääntyvät mikäli suotuisa taloudellinen kehitys jatkuu, mutta epäsuhta kasvaa palveluita ja etuuksia saavien sekä niiden välillä, jotka ne omalta osaltaan työstään maksetuilla sosiaalikulutuksilla ja veroilla maksavat.

Tulee muistaa, että osaamisen ulkokehälle ajautuminen ei ole väistämätön tai passiivinen prosessi. Nykyinen koulutusjärjestelmä edellyttää nuorilta kykyä valita elämänuransa suunta jo peruskoulun päättyessä ja toisaalta sallii jättäytymisen koulutuksen ulkopuolelle. Kaikki nuoret eivät ole riittävän kypsiä valitsemaan, eivätkä koulu tai vanhemmat kykene antamaan heille riittävää tukea opinnoissaan. Monille lukioon meno on tapa lykätä lopullisten valintojen tekemistä, tapa kypsyttellä päätöstä, jotkut taas hinautuvat kokonaan koulutuksen ulkopuolelle. Osaamisen ulkokehälle singotaan turhan paljon nuoria, joita järjestelmä pakottaa tekemään valintoja, joihin he eivät ole välttämättä valmiita ja antaa valinnan vaikeuksissa kamppailevien jättäytyä pois ennen kuin heillä on todellisia edellytyksiä toimia yhteiskunnassa tai työmarkkinoilla.

Suomalainen yhteiskunta tarvitsee jokaisen nuoren mukaan työelämään entistä osaavampana. Muutoin uhkana on paitsi hyvinvointivaltion legitimitietin mureneminen – myös rahoituspohjan rapautuminen. Osaamisen pohjautuvan sivistisyhteiskunnan yleiselle oikeutukselle ovat kaikille avoimet työmarkkinat ja kaikille avoin yhteiskunta välttämättömiä. Näiden luomisessa koulutusjärjestelmällä on olennainen rooli. Koulutusjärjestelmän tulee kyetä takaamaan kaikille kansalaisille riittävä osaaminen työmarkkinoilla ja riittävä sivistys mielekkään elämän elämiseksi ja aktiivisen kansalaisuuden saavuttamiseksi. Koulutusjärjestelmä on osa yhteiskunnallista toimintaa, jonka tulee taata, että kaikki kansalaiset ovat osallisia yhteiskunnan toiminnassa.

Koulutuksen tavoitteena ei ole palvella yksisilmäisesti työmarkkinoita tai elinkeinoelämää. Koulutuksen keskeisin funktio on kansalaisten sivistys. Si-

vistystä ja sivistystahtoa ruokkiva koulutusjärjestelmä auttaa kansalaisia ja yhteiskuntaa yhä lähemmäs tietoista ja mielekästä elämää.

Peruskoulu-uudistuksen ydinajatuksena oli koko kansan lahjakkuusreservien hyödyntäminen paitsi elinkeinoelämässä, myös inhimillisessä kehityksessä. Tämän tavoitteen ajankohtaisuus ei ole kadonnut mihinkään, pikemminkin olisi arvioitava, mitä tämä tarkoittaa tänä päivänä. Koulutuksen tavoitteena tulee olla oma-aloitteinen, kriittiseen ja uutta luovaan ajatteluun kykenevä kansalainen. Se, miten tähän päästään uudenaikaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa, on asetettava arvioinnin ja toimenpiteiden kohteeksi. Onko yhdeksään vuoteen rajoittuva oppivelvollisuus enää tae riittävien kansalaisvalmiuksien saavuttamiseksi, vai tulisiko oppivelvollisuutta tarkastella uudelleen? Mitä kouluissa ja oppilaitoksissa tulisi opettaa?

Tulevaisuuden yhteiskuntapolitiikan kannalta keskeisiksi kysymyksiksi nousevat ihmisten mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämäänsä. Tässä koulutuksella, sen sisällöllä, laadulla ja saatavuudella on merkittävä rooli. Nopeutuvat muutokset kohdistuvat uusiin ja laajempiin yhteiskunnallisiin ryhmiin. Kiina-ilmiö, lisääntyvästi myös Intia-ilmiö – ja tulevaisuudessa mahdollisesti myös Afrikka-ilmiö – on nähtävä myös kolmannen maailman integroitumisena maailmantalouteen.

Kyseiset ilmiöt tulevat tulevaisuudessa vaikuttamaan alkutuotannon sekä yksinkertaisten teollisten prosessien ohella myös korkeamman tason osaamista vaativilla aloilla teollisuudessa ja perinteisessä valkokaulustyössä. Näihin muutoksiin voidaan tehokkaimmin varautua sekä hyötyä niistä investoimalla kansalaisten osaamis pääoman kasvattamiseen. Muodolliset oikeudet osallisuuteen jäävät kuolleeksi kirjaimeksi, ellei niitä täydennetä taloudellisilla ja poliittisilla oikeuksilla, jotka mahdollistavat osallisuuden todellisen toteutumisen.

Koulutuksen merkitys inhimillisen, sosiaalisen ja kulttuurisen edistyksen tuottajana on kiistaton. Väestön koulutustason nousu on merkinnyt huomattavia positiivisia ulkoisvaikutuksia yhteiskunnalle samalla kun se on mahdollistanut entistä useammalle etenemisen kykyjensä mukaiselle koulutusuralle. OECD:n raportin 'Understanding the Social Outcomes of Learning'² mukaan

*Muodolliset
oikeudet
osallisuuteen
jäävät kuolleeksi
kirjaimeksi, ellei
niitä täydennetä
taloudellisilla
ja poliittisilla
oikeuksilla, jotka
mahdollistavat
osallisuuden
todellisen
toteutumisen.*

² OECD (2007c)

kouluttautumisen myönteinen vaikutus terveyteen ja kansalaisosallistumiseen on selvästi osoitettavissa. Vaikutussyhteet eivät kuitenkaan ole välittömiä, vaan muiden yhteiskunnallisten suhteiden kautta välittyviä ja kasautuvia.

Tilastojen mukaan koulutus on myös taloudellisesti erittäin kannattava investointi. Koulutustason nousu on merkinnyt huomattavia taloudellisia hyötyjä, sillä koulutuksella on tuottavuutta lisäävä vaikutus. Jokaisen lisäkoulutusvuoden on laskettu tuottavan keskimäärin 5–9 prosentin bruttoansioiden kasvun. Toisen asteen koulutuksen suorittaminen tuottaa 7 % palkkahyödyn suhteessa peruskouluun tyytymiseen. Ylemmän korkeakoulututkinnon palkkahyöty on 88 %³

Suomalainen koulutusjärjestelmä on ollut monessa suhteessa ansiokas. Sen merkittävimmät saavutukset liittyvät koulutukselliseen tasa-arvoon. Pieni, köyhä ja agraarinen Suomi nousi muutamassa vuosikymmenessä maailman menestyvimpien ja kilpailukykyisimpien yhteiskuntien joukkoon. Erityisen suuri osuus tässä kehityskulussa on ollut koulutuksella. Viime vuosina suomalainen peruskoulu on niittänyt kansainvälistä mainetta peruskoulun päättövaiheessa olevien nuorten oppimistuloksia mittaavissa Pisa-tutkimuksissa.

OECD-maiden kärkitasoa olevat Pisa-tulokset eivät kuitenkaan kerro koko totuutta. Suomessa sukupolvien väliset koulutuserot ovat Länsi-Euroopan suurimpia. Pitkittänyt työttömyys on edelleen merkittävä suomalainen ongelma, jonka taustalla on usein palkansaajien osaamisen ja ammattitaidon vanhentuminen. Liian moni nuori ei jatka peruskoulun jälkeen toisen asteen koulutukseen. Arviot koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jätettyjen nuorten määrästä vaihtelevat muutamasta kymmenestä tuhannesta jopa sataan tuhanteen. Yksimielisyys ongelman laajuudesta puuttuu, mikä osoittaa osaltaan sen, ettei näiden nuorten tilanteeseen ole kiinnitetty riittävä huomiota. Tilastot kertovat myös selvästi, ettei koulussa viihdytä. Viihtymättömyys koulussa on ongelmalinen ilmiö, koska sen on todettu osaltaan johtavan koulutuksen ulkopuolelle jättäytymiseen.

Perusopetuksen päättävistä nuorista kaikki eivät saavuta sellaisia valmiuksia, joita jatkokoulutuksessa edellytetään. Vuoden 2006 Pisa-arvioinnin mukaan

³ *Asplund & Maliranta (2006)*

noin 5 % suomalaisista perusopetuksen päättäneistä omasi puutteelliset perustiedot ja -taidot matematiikan, lukutaidon, luonnontieteiden ja ongelmanratkaisutaitojen osa-alueilla. Vaikka luku on kansainvälisesti katsoen erittäin pieni, puutteellisista perusvalmiuksista kärsii kuitenkin lähes 3000 nuorta joka vuosi. Heillä on ammatilliseen ja lukiokoulutukseen siirryttyään keskimääräistä suurempi todennäköisyys keskeyttää opintonsa. Aikuiskoulutuskaan ei välttämättä toimi järjestelmästä pudonneille todellisenä toisena mahdollisuutena, sillä se kasaantuu jo valmiiksi hyvin koulutetuille ja koulutuskipailussa menestyneille.

IEA/Civic/CIVED -tutkimukset osoittivat suomalaisessa koulujärjestelmässä vähemmän tunnetun ongelman. Vaikka matemaattiset, luonnontieteelliset sekä lukemiseen ja ongelmanratkaisuun liittyvät tiedot ja taidot ovat suomalaisnuorilla maailman huippua, heidän yhteiskunnallinen aktiivisuutensa on vähäistä. Suomalaisnuoret eivät ole kiinnostuneita vaikuttamisesta tai juurikaan tietoisia siitä, mitä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa tapahtuu. Tämä kertoo Suomen koulutusjärjestelmän suosivan korostuneesti tieto- ja taitotavoitteita asennetavoitteiden sijasta. Osasyynsä saattaa olla kouluneuvostojen lakkauttamisella, joka karsi suomalaisesta koulusta erään vaikuttamis- ja oppimisväylän.

Suomalaiset työmarkkinat ovat edelleen vahvasti sukupuolittuneet. Vaikka koulutuksen laajeneminen on avannut lisää mahdollisuuksia naisille, ei tämä ole näkynyt esimerkiksi sukupuolten välisten palkkaerojen kaventumisena. Suurelta osin kyse on työmarkkinoiden jakautumisesta miesten ja naisten aloihin. Sinällään kouluttautuminen on toki kannattavaa naisillekin: koulutettujen naisten palkkaero suhteessa kouluttamattomiin naisiin on suurempi kuin vastaava ero koulutettujen ja kouluttamattomien miesten välillä⁴

Naisten matalamman palkkatason taustalla vaikuttavat luonnollisesti myös muut tekijät kuin koulutus. Erityisen keskeiseksi nousee kysymys perheen ja työn yhteensovittamisesta. Stakesin julkaiseman raportin⁵ mukaan Suomessa äidit hoitavat pieniä lapsiaan kotona useammin kuin monissa keskieurooppalaisissa maissa. Tällä on selkeää merkitystä naisten työmarkkina-asemalle,

Perusopetuksen päättävistä nuorista kaikki eivät saavuta sellaisia valmiuksia, joita jatkokoulutuksessa edellytetään.

⁴ Naumanen (2002)

⁵ Anttonen & Sointu (2006)

sillä heidän työuransa tahtovat jäädä miesten uria lyhyemmiksi ja katkonaisemmiksi.

Kaiken keskellä on muistettava yksilön, tavallisen ihmisen, näkökulma. Millä tavalla yhteiskunta kykenee koulutuksen kautta tukemaan hänen positiiivista elämäntarinaansa, osallisuuttaan yhteiskunnassa ja työmarkkinoilla, arjen joustavaa sujumista, muutosten hallintaa ja ohjaamista sekä omien unelmiensa ja toiveidensa toteuttamista? On selvää, ettei koulutuspolitiikka yksin kykene tähän, eikä yksilön omien valintojen merkitystä tule vähätellä. Yhteiskunnan toimilla ja koulutuspolitiikan suunnalla on kuitenkin merkittävä ja jatkuvasti kasvava osuutensa.

Kalevi Sorsa -säätio haluaa omalla panoksellaan osallistua koulutuspolitiikan tulevaisuuden suunnasta sekä järjestelmää kohtaavien haasteiden ja ongelmien ratkaisusta käytävään keskusteluun. Tätä työtä tehdään säätion vuonna 2007 käynnistämässä kolmevuotisessa Osaamisyhteiskunta kaikille -hankkeessa, jonka puitteissa tämä raportti on ensimmäinen. Tämän raportin tarkoituksena on arvioida erityisesti suomalaisen peruskoulun, toisen asteen ja aikuiskoulutuksen tilaa, paikallistaa haasteita ja ongelmia tasa-arvon ja koulutuksen tarkoituksenmukaisuuden näkökulmista sekä esittää kehittämisehdotuksia. Samalla raportti antaa pohjan vuonna 2008 jatkuvalla työllä, jossa pyritään rakentamaan konkreettisia ratkaisumalleja erityisesti toisen asteen kehittämissuunnille sekä aikuiskoulutusjärjestelmän uudistamiselle. Raportti on YTT Tiina Tikan ja YTM, projektikoordinaattori Esa Suomisen käsialaa.

Hanketta koordinoi ideapajana työskennellyt ohjausryhmä, johon kuuluivat Ammattiin Opiskelevat SAKKI ry:n puheenjohtaja Kati Kokkonen, tutkijakoulutettava Venla Bernelius Helsingin yliopiston maantieteen laitokselta, VTM Aleks Henttonen, VTT, dosentti Pentti Puoskari, professori, Turun yliopiston vararehtori Erno Lehtinen sekä FM, Tampereen normaalikoulun lukion vararehtori, opinto-ohjaaja Jukka Vuorinen. Lisäksi ohjausryhmän työhön osallistui Kalevi Sorsa -säätion toiminnanjohtaja Juha Eskelinen ja tiedotus- ja hallintosihteeri Hildur Boldt.

Raportin luonnosta ovat eri vaiheissa kommentoineet mm. koordinaattori Liisa Ilomäki, opetusneuvos Ulla Numminen sekä professorit Jarkko Hauta-

mäki ja Ari Antikainen. Tämän lisäksi hankkeen aikana järjestettiin yksi avoin seminaari sekä yksi pienimuotoisempi työseminaari. Esitetyistä näkemyksistä vastaavat kirjoittajat.

2.

Mistä puhumme kun puhumme koulutuksellisesta tasa-arvosta?

Koulutusta on pidetty etenkin pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa yhtenä sosiaalisista oikeuksista ja keskeisimmistä välineistä, joiden avulla voidaan tavoitella yhteiskunnallista tasa-arvoa, sosiaalista oikeudenmukaisuutta sekä ehkäistä syrjäytymistä. Tähän on myös liittynyt ajatus kansallisesta yhtenäisyydestä, yhteisön rakentamisesta. Toteuttamisessa on kuitenkin ollut merkittäviä eroavaisuuksia niin maittain kuin ajanjaksoittain.

Siitä huolimatta, että tutkimus on määriteltyt koulutuksen yhdeksi funktioksi yksilöiden valikoinnin ja sijoittamisen yhteiskunnallisiin hierarkioihin, on tasa-arvon tavoittelu varsinkin julkisessa keskustelussa ollut huomattavan hallitsevaa. Erityisen tärkeänä on pidetty peruskoulun tasa-arvoisuutta, sillä varhaiset kouluvuodet määrittävät pitkälti ihmisten mahdollisuudet jatkokoulutukseen sekä luovat pohjan kognitiivisten taitojen kehitykselle. Peruskoulutuksessa omaksutut tiedot ja taidot ovat välttämättömiä yhteiskunnassa toimimiseksi.

Varhaiset kouluvuodet määrittävät pitkälti ihmisten mahdollisuudet jatkokoulutukseen sekä luovat pohjan kognitiivisten taitojen kehitykselle

TASA-ARVOISESSA YHTEISKUNNASSA YKSILÖN TAUSTA EI VAIKUTA MENESTYMISEEN

Yhteiskunnallisista tasa-arvokäsityksistä voidaan nostaa esiin kolme perustyyppiä: egalitarianismi, oikeudenmukaisuusperiaate sekä mahdollisuuksien tasa-arvo. Maltillisen egalitarianismin voidaan nähdä vastaavan oleellisilta osin

pohjoismaisen hyvinvointivaltion tasa-arvokäsitystä, jonka mukaan tasa-arvon olisi näyttävä myös lopputulemissa.

Oikeudenmukaisuusperiaatteen mukainen tasa-arvo toteutuu, kun kaikki saavat yhteiskunnallista tukea tarpeidensa mukaan. Ongelmalliseksi nousee tuolloin kuitenkin tarpeiden määrittely. Kuka määrittää, mitkä tarpeet on tyydytettävä nimenomaan yhteiskunnallisin toimin ja miten näitä mitataan ja kontrolloidaan? Mahdollisuuksien tasa-arvon periaatteessa puolestaan korostetaan sitä, että kaikilla yksilöillä on lähtökohtaisesti oltava yhtäläiset mahdollisuudet tavoitella menestystä. Eriarvoisuus on hyväksyttävää, mikäli se johtuu vain yrittämisen, lahjakkuuden ja onnen eroista.

Mahdollisuuksien tasa-arvoa on tulkittu laajasti ja suppeasti. Suppean tulkinnan mukaan yhtäläiset mahdollisuudet toteutuvat, kun yhteiskunnassa on kaikilla samat muodolliset oikeudet. Laajassa tulkinnassa korostetaan lähtökohtien ja lopputulosten suhdetta – mahdollisuudet ovat tasa-arvoiset, jos tausta ei ennusta lopputuloksia. Laaja mahdollisuuksien tasa-arvo on käytännössä lähellä egalitarianistista tulkintaa tasa-arvosta.

Suomalaisen koulutuspoliittisen keskustelun merkittävä ongelma on ollut se, ettei käsitteille anneta täsmällistä ja kunnollista sisältöä. Tasa-arvoa, erityisesti liittyen mahdollisuuksiin, kannattavat kaikki, mutta liian usein keskustelu jää otsikkotasolle. Oleellista on nimenomaisesti tasa-arvon käsitteelle annettu merkitys ja sisältö.

Tässä raportissa pyritään soveltamaan ennen muuta laajaa mahdollisuuksien tasa-arvon käsitettä. Yksilön aseman yhteiskunnassa ei tule olla riippuvainen hänen sosiaalisesta taustastaan. Ihannetilassa yhteiskunta perustuisi sellaiseen tasa-arvon asteeseen, jonka vallitessa yksittäisten ihmisten elämäntilanteista ei voida mitenkään päätellä heidän sosioekonomista tai muusta rakenteellisesta tekijästä riippuvaista taustaansa. Tasa-arvon tulisi näkyä vaikkapa koulutuksessa siten, että alemmista keskiryhmistä tulleiden opiskelijoiden osuus koko oppilaitoksen opiskelijapopulaatiosta vastaisi suurin piirtein heidän osuuttaan koko ikäluokasta.

Peruskoulun kohdalla koulutuksellinen tasa-arvo tarkoittaa sitä, ettei peruskoulu saa tuottaa oppilaan sosiaalisen taustan, maantieteellisen alueen tai

sukupuolen mukaan vinoutuneita tuloksia. Yhteiskunnan on kyettävä turvaamaan oppilaille mahdollisuus saavuttaa hyviä tuloksia omien kykyjensä mukaan. Monimutkaistuvassa ja kilpailullistuvassa yhteiskunnassa tämä nousee entistä tärkeämmäksi. Heikko menestys ja vaillinaiset valmiudet altistavat tulevaisuudessa entistä selkeämmin syrjäytymiselle ja osattomuudelle, joka tulee paitsi inhimillisesti, myös taloudellisesti kalliiksi.

Alueellisen koulutusverkoston tavoitteena on saada maan lahjakkuusreservit tehokkaasti käyttöön niin, että asuinpaikka, varallisuus tai muut seikat eivät muodostuisi esteeksi kenenkään kouluttautumiselle. Sukupuolten yhtäläisten mahdollisuuksien politiikka on keskeinen osa modernisointiprosessia. Sitä tarvitaan sekä taloudellisista että sosiaalisista syistä: sosiaalisen ja taloudellisen syrjäytymisen ehkäisyyn, sosiaalisen koheesion rakentamiseen, talouskasvun tukemiseen ja julkistalouksien tilan parantamiseen. Se on keino saada kaikki ja kaikkien osaamispotentiaali käyttöön ja kehittymään.

TASA-ARVO JA TEHOKKUUS KULKEVAT KÄSI KÄDESSÄ

Uuden teknologian käyttöönotto sekä kulttuurisen ja kielellisen monimuotoistumisen lisääntyminen kasvattaa osaamisvaatimuksia kaikilla ammattialoilla. Koulutuksen epätasainen jakautuminen johtaa väestön lohkoutumiseen. Väestö jakaantuu koulutettuihin menestyjiin ja kouluttamattomiin putoajiin. Tämän vuoksi eri väestöryhmien välisten osaamiserojen kaventamisen tulisi olla korkealla yhteiskuntapolitiikan agendalla.

Tasa-arvoisten oppimismahdollisuuksien takaaminen on olennainen keino kansakunnan inhimillisen ja sosiaalisen pääoman kasvattamiseksi. Monet tutkimukset osoittavat, että ne maat, jotka huolehtivat parhaiten heikomman väestöosan koulutuksesta ja oppimisedellytysten vahvistamisesta, menestyvät parhaiten koko kansakunnan kasvuedellytyksiä arvioitaessa sekä taloudellisesti, sosiaalisesti että kulttuurisesti. Tutkinnot ovat itsessään valuuttaa, joskin myös niiden hyödyntämismahdollisuudet saattavat riippua muista vaikuttavista tekijöistä, kuten kulttuurisesta pääomasta, sukupuolesta tai etnisestä taustasta.

Myös peruskoulun ja sen jälkeisten oppilaitosten toimintakulttuurilla on näin ollen merkitystä.

Suomi on sijoittunut erilaisissa kansainvälistä kilpailukykyä mittaavissa vertailuissa kärkimaiden joukkoon jo usean vuoden ajan. Taloudellisen tehokkuuden ja erilaisiin muutospaineisiin sopeutumisen kyvyn ei tarvitse olla ristiriidassa yhteiskunnallisen tasa-arvon kanssa. Kattava ja tasa-arvoiset opiskelumahdollisuudet tarjoava suomalainen koulutusjärjestelmä on ollut mitä ilmeisimmin tärkeä talouden kasvu- ja sopeutumiskykyä vahvistanut tekijä.⁶ Suomen menestys kansainvälisissä vertailuissa (Pisa, IALS) on tullut osoituksena siitä, miten tehokkuus ja tasa-arvo voivat koulutuksessa toteutua samanaikaisesti ja tukea toisiaan. Monet tutkimustulokset kertovat, että kilpailu ja valikointi eivät suinkaan edistä, vaan estävät tehokkuutta ja kilpailukykyä koulutusjärjestelmissä.

Joitakin vuosikymmeniä sitten pelkkä ylioppilastutkinto oli työmarkkinoilla kovaa valuuttaa ja tuore miesmerkonomi saattoi nousta suoraan johdotoportaaseen. Yleisen koulutustason noustessa monet käytännöllisetkin ammattiryhmät joutuvat pidentämään koulutustaan ja korottamaan sen tasoa vankentaakseen asemaansa työmarkkinoilla. Koulutustason kohoamista voidaan pitää kuitenkin toivottavana niin taloudellisen kasvun, työllisyyden kuin tasa-arvonkin näkökulmasta.

OECD:n tietojen mukaan koulutusinvestointien tuotto Suomessa on kansainvälisessä vertailussa erittäin hyvä. Tämä koskee paitsi yhteiskunnalle, myös yksilölle koituvaa taloudellista tuottoa⁷ Usein toisteltu väite laadullisen työllistymisen heikkoudesta, eli ihmisten sijoittumisesta koulutustaan vastaamattomiin töihin, ei ole Suomessa erityinen ongelma. Vaikka ilmiö voi yksittäistapauksien kohdalla ollakin olemassa, OECD:n vertailuissa Suomi pärjää tässäkin suhteessa hyvin.

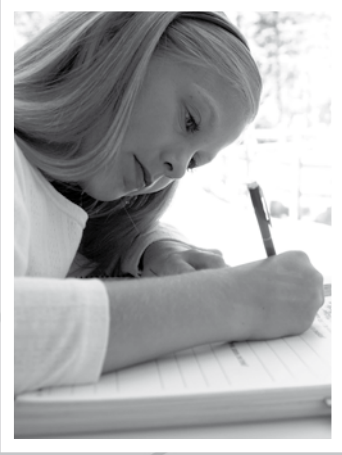
Myös koko yhteiskunnan kannalta Suomen hyvinvoinnin rakentaminen yhdistämällä tehokkuus ja tasa-arvo on osoittautunut toimivaksi. Korkeatasoinen ja tasa-arvoiseksi tunnustettu koulutusjärjestelmä on avannut

⁶ *Talousneuvoston sihteeristö (2006, 20)*

⁷ *OECD (2007a, 165–166)*

monille köyhemmistä oloista tai vähemmän koulutetuista perheistä ponnistaville mahdollisuuksia, joista heidän vanhempansa eivät olisi osanneet uneksiakaan.

3.

Koulutuspolitiikan reunaehdot 2000-luvulla

Keskeisiä koulutuspolitiikan reunaehtoja muotoilevia ilmiöitä Suomessa ovat erityisesti globalisaation seuraava vaihe uudenaikaisine työnjakoineen sekä ikärakenteen muutos, joiden merkitystä ja vaikutuksia avataan seuraavassa lyhyesti. Suomea vaivaa edelleen vakava työttömyysongelma, joka koskee myös tulevaisuudessa nopeasti kasvavaa maahanmuuttajaväestöä.

KOULUTUSPOLIITTISEN AJATTELUN KEHITTYMINEN VIIME VUOSIKYMMENINÄ

Toisen maailmansodan jälkeinen talouskasvu loi Suomessa mahdollisuudet hyvinvoinnin kasvattamiseen. Tuona aikakautena vahvistui suurimmassa osassa hyvinvoivaa maailmaa politiikka, jota luonnehti kolme periaatetta: varallisuus, turvallisuus ja mahdollisuus. Näihin periaatteisiin tukeutuivat yhteistoimin niin julkinen politiikka, yrityselmä, perheet kuin koulutus. Konkreettisenä ilmauksena periaatteen totuttamisesta pantiin toimeen laajoja taloudelliseen toimeentuloturvaan, täystyöllisyyteen, sosiaaliseen hyvinvointiin, ammatilliseen liikkuvuuteen ja koulutusmahdollisuuksien avaamiseen tähtääviä toimenpiteitä⁸

Olellainen osa koulutuksellisen tasa-arvon ideologiaa on ollut julkisen sektorin laajeneminen. Julkinen sektori on rahoittanut koulutuspalveluja, omis-

⁸ Antikainen (2000, 134)

tanut kouluja ja oppilaitoksia sekä tukenut suoraan ja välillisesti opiskelijoiden opintojen rahoitusta. Koulutuspolitiikassa tavoiteltiin peruskoulun syntyvaiheissa koulutuksen lopputulosten tasa-arvoisuutta suurilla hallinnollisilla ratkaisuilla, kuten luomalla yhteinen, valtakunnallinen opetussuunnitelma.

1980-luvulta lähtien ajatukset julkisen sektorin ja samalla koulutusjärjestelmän organisoinnista alkoivat muuttua. Keskitettyjen organisaatioiden tehokkuus, tuloksellisuus ja vaikuttavuus asetettiin kyseenalaiseksi. Kansalaisten valinnanmahdollisuuksiin alettiin kiinnittää aiempaa suurempaa huomiota. Samalla huomio kiinnittyi järjestelmän saavutuksiin – saatiinko julkisen vallan toimintaan panostetuilla resursseilla sitä mitä niillä tavoiteltiin?

Koulutuksen tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden takeeksi alettiin lisätä kilpailua ja valinnan mahdollisuuksia. Poliitiikan lähtökohtia ovat olleet yksilöllisyys, joustavuus ja omaehtoisuus. Käytännön toimet näkyvät muun muassa koululainsäädännön ja etukäteissäätelyn vähentämisenä, opetussuunnitelmaa koskevan normiohjauksen hölytymisenä, vanhempien oikeutena vapaaseen koululaintaan, sekä pyrkimyksenä koulutoiminnan tulostavuuksiin. Samalla tekivät tuloaan vähintään epäviralliset ranking-listat, joiden yhteys koulujen todelliseen suorituskykyyn on varsin kyseenalainen.

1990-luvun koulutuspolitiikassa heiluri on heilahtanut jatkuvasti pois päin 1970-luvun paikoin vahvastikin ylikorostuneesta keskusjohtoisuudesta ja yksityiskohtaisesta hallinnollisesta ohjauksesta. Joiltakin osin ohjausta ja sääntelyä löysähti liiallisesti. Mielenkiintoista kyllä, sääntelyn ja ohjauksen löyhentymisen kaudella oppilaitokset peruskouluista yliopistoihin ovat kokeneet, että niiden ohjausta tiukennetaan jatkuvasti ja niille asetetaan yhä uusia vaatimuksia.

AMMATTIRAKENNE MUUTTUU TIETOTYÖN SUUNTAAN

Ammattirakenteen muutos liittyy tuotantotapojen ja tuotannon organisoinnin muutoksiin. Tuotannossa otetaan jatkuvasti käyttöön uusia menetelmiä ja teknologioita, jotka edellyttävät työntekijöiltä uudenlaista osaamista. Tuotannon kehittyminen usein hävittää joitakin tehtäviä ja samalla synnyttää uusia. Myös voimakkaat ulkoisen toimintaympäristön muutokset, kuten markkinoiden vapautuminen ja kansainvälisen kilpailun lisääntyminen heijastuvat ammattira-

kenteeseen. Työllisyys saattaa kasvaa tietyillä aloilla tämän seurauksena, kun taas toisten toimialojen työllisyys pienenee. Toimialan ammattirakenteeseen vaikuttaa myös se, että monet yritykset keskittyvät omaan ydintoimintaansa ulkoistamalla muut toimintonsa.

Uudet työpaikat ovat syntyneet korostuneesti aloille, joilla edellytetään korkeaa koulutusta ja osaamista. Työpaikkamenetykset taas ovat kohdistuneet manuaalisen osaamisen aloille. Yhteiskunnan inhimillisestä työpanoksesta yhä suurempi osa käytetään tiedon tuottamiseen, jalostamiseen ja levittämiseen. Tietoyhteiskunnan vaatimusten myötä työtehtävät tulevat ennusteiden mukaan eriytymään yli 45-vuotiaiden ja nuorempien kesken eri tavoin. Työllisten määrä tulee todennäköisesti edelleen supistumaan erityisesti maa- ja metsätaloustyössä, toimistotyössä sekä teollisessa ja rakennustyössä. Suurinta kasvua puolestaan ennustetaan asiantuntija- ja johtotehtäviin tuotannon, liikenteen, talouden ja hallinnon alalle sekä hoito- ja hoivatyöhön.

Kun yhä pienempi osa työvoimasta työskentelee tulevaisuudessa fyysisten esineiden valmistuksessa ja jakelussa on tällä vaikutuksia koulutuksen tarjontaan ja sisältöihin. Kansantaloutemme kytkeytyessä aiempaakin kiinteämmin maailmantalouteen heikentyvät edellytykset ennakoida tulevaisuuden työvoima- ja koulutustarpeita. Maailmantalouden muutoksissa kokonaiset taloudellisen toiminnan alat saattavat kadota ja uusia klustereita syntyä hyvinkin nopeasti. Tarkkoihin ammattikuviin perustuva työvoima- tai koulutustarpeiden ennakointi pystyy auttamattoman huonosti vastaamaan tiedon tarpeisiimme. Samalla muutos haastaa koko koulutusajattelumme. Koulutuksen ei voida enää katsoa johtavan vain yhteen ammattiin ja työuraan.

Ammattirakenteen muutos näyttää toteutuvan alueellisesti epätasaisesti. Työpaikkojen ja väestön keskittyminen suuriin kasvukeskuksiin on ollut voimakasta. Kasvuammattien, kuten työelämän asiantuntijoiden, tutkijoiden ja opettajien työvoimatarve keskittyy pääkaupunkiseudulle ja suuriin kaupunkeihin muiden alueiden työpaikka-avausten pysytellessä perinteisemmissä ammattiryhmissä. Ympärysalueiden houkuttelevuus tuotannon sijaintipaikkana vähenee ja alueellinen polarisaatio etenee vauraiden alueiden vaurastuessa edelleen. Kasvukeskuksissa työpaikkojen keskittyminen luo kerrannaisvaikutuksena myös runsaasti eri alojen palvelutyöpaikkoja.

GLOBALISAATION UUSI VAIHE MUUTTAA TYÖNJAKOA JA KOROSTAA MONIPUOLISTA OSAAMISTA

Globalisaatio on vaikuttanut monella tavoin suomalaisen yhteiskuntaan, työmarkkinoihin ja sitä kautta myös koulutuspolitiikkaan. Monet aikaisemmin kansallisessa päätäntävällässä olleet kysymykset ovat nykyisellään demokraattisten järjestelmien ulottumattomissa. Erityisen selkeästi tämä näkyy mahdollisuuksissa ohjata taloudellista ja tuotannollista kehitystä. Yhtenä globalisaation ulottuvuutena on työpaikoista käytävän kilpailun muuttuminen maailmanlaajuiseksi, jossa valtioiden suhteellinen valta suhteessa ylikansalliseen pääomaan ja elinkeinoelämään vähenee. Mikäli jonkin yhteiskunnan kilpailukyky ei ole markkinoiden mielestä riittävä tai soveltuva, saattaa seurauksena olla investointien ja työpaikkojen lisääntyvä virtaaminen muualle tästä aiheutuvine moninaisine sosiaalisine ongelmineen⁹

Globaalin työnjaon muutoksesta kärsineet henkilöt ovat vähäisen koulutuksen saaneita työntekijöitä, joiden on vaikea löytää uutta työpaikkaa.

Suomi menetti 1990-luvun alun laman aikana enemmän työpaikkoja kuin yksikään toinen teollisuusmaa – lähes viidenneksen lamaa edeltäneen ajan työpaikkamäärään verrattuna. Työpaikkojen siirtyminen ulkomaille on kuitenkin ollut vähäistä verrattuna taloudessa kaikkiaan syntyneisiin ja muuten loppuneisiin työpaikkoihin. Erityisesti Aasian talouksien kasvu on lisännyt suomalaisten yritysten mahdollisuuksia vientiin sekä tuotannon laajentamiseen myös Suomessa, joten nettomääräiset menetykset työpaikkojen määrissä ovat jääneet pieniksi. Ongelmalliseksi tilanteen tekee se, että edut ja haitat kohtaavat eri ihmisiä ja alueita saman valtion sisällä. Usein globaalin työnjaon muutoksesta kärsineet henkilöt ovat vähäisen koulutuksen saaneita työntekijöitä, joiden on vaikea löytää uutta työpaikkaa.

Kiina-ilmiöksi nimitetty tuotannon ja työpaikkojen siirtyminen halpojen työvoimakustannusten maihin kosketti ensisijaisesti tiettyjä teollisuuden toimialoja, mutta tiedonvälityksen ja koordinoinnin kehittyessä globaali työnjako on ulottunut ja tulee ulottumaan yhä pidemmälle myös muille aloille ja yritysten sisälle. Koska yksittäisiä toimintoja voidaan siirtää ulkomaille, globalisaatio

⁹ Kasvio (1999, 40)

voi hyödyttää tietyn yrityksen joitakin työntekijöitä samalla, kun se aiheuttaa haittaa sen muille työntekijöille.

Ulkomaille, erityisesti Aasiaan siirtyy todennäköisesti sellaisia toimintoja, jotka voidaan suorittaa etätöinä. Kyseessä ovat muun muassa monenlaiset toimitustehtävät, suunnittelu, tutkimus- ja kehitystoiminta. Suomen palvelusektorin työpaikoista 15–20-prosentin on arvioitu joutuvan alttiiksi uudelle kansainväliselle kilpailulle¹⁰ Suuri osa palvelusektorin toiminnasta sekä osa tuotannollisestakin toiminnasta ovat luonteeltaan sellaisia, ettei niitä voida siirtää tai tuottaa etätöinä. Esimerkiksi kiinteistöjen ja laitteiden huoltotyöt sekä hoiva vaativat paikallista läsnäoloa, eikä niitä voida ainakaan kattavasti tehdä muualla. Suomen kaltaisen yhteiskunnan ja sen teollisuuden on vastattava kilpailuun erikoistumalla entistä pidemmälle.

Työpaikkakilpailu etenee aikaisempaa huomattavasti hienosyisempänä ja globalisaation voittajia ja häviäjiä on vaikea ennustaa. Tämä altistaa uudet, myös aiemmin paremmin koulutetut ryhmät Kiina-ilmilölle sekä vähentää entisestään todennäköisyyttä, että yksi koulutus riittää koko työuran ajaksi. Se, mitä voidaan verrattain luotettavasti ennustaa, on ennustettavuuden väheneminen yhteiskunnassa ylipäättään. Juuri tämä korostaa tasa-arvoisen ja kaikkien saatavilla olevien osaamisen päivittämismahdollisuuksien merkitystä. Uuden ammattitaidon ja osaamisen hankkimisen on oltava paitsi mahdollista, myös tavoittelemisen arvoista ja motivoivaa.

Globaalin työnjaon syveneminen vaatii työmarkkinoilta ja työntekijöiltä uudenlaista joustavuutta. Työvoiman on parannettava jatkuvasti tuottavuuttaan. Tämä puolestaan vaatii laajaa osaamisperustaa, muutosvalmiutta ja -halukkuutta sekä liikkuvuutta. Koulutusjärjestelmämme haasteena ei olekaan niinkään tiettyjen spesifisten taitojen opettaminen kuin laajojen yleisten valmiuksien antaminen ja siten pohjan luominen jatkuvasti kehittyvälle ammattitaidolle. Tämä koskee kaikkia työntekijöitä.

Globalisaatio merkitsee Suomelle myös laajenevaa maasta- ja maahanmuuttoa. Kun maasta muuttavat suomalaiset ovat tavallisesti hyvin koulutettuja, on kotimaisen koulutusjärjestelmän korvattava maastamuuton aiheuttaman inhi-

¹⁰ *Talousneuvoston sihteeristö (2006, 13)*

millisen pääoman menetykset. Toisaalta maahanmuuttajien integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan edellyttää heidän kouluttamistaan, osaamisensa vahvistamista ja kulttuurista huomioimista. Suomalaiset työympäristöt, myös perusteellisuuudessa ja -palveluissa, tulevat mitä todennäköisimmin monikulttuuristumaan nopeasti. Tämä lisää tarvetta kielitaidolle sekä vieraiden kulttuurien tuntemiselle ja ymmärtämiselle.

VÄESTÖ IKÄÄNTYY, MUTTA ONKO VAJAATYÖLLISISTÄ JA MAAHANMUUTTAJISTA TÄYTTÄMÄÄN TYÖPAIKKOJA?

Eräs tulevaisuuden taloudellisen kehityksen ja työmarkkinoiden kannalta oleellisimmista kehityskuluista on väestörakenteen huomattava ja pysyvä muutos. Yli 65-vuotiaiden osuuden arvioidaan nousevan seuraavan kolmenkymmenen vuoden kuluessa puolitoistakertaiseksi nykyisestä. Yli 80-vuotiaiden osuus kaksinkertaistuu. Kun samanaikaisesti nuoret ikäluokat pienenevät, elatusuhde heikkenee.

Ikääntymisellä on huomattava vaikutus myös yhteiskunnan ja kuntien palvelurakenteisiin sekä julkisiin menoihin, sillä ikääntyvät tarvitsevat keskimääräistä enemmän sosiaali- ja terveyspalveluja. Näiden palveluiden tarve kasvaa nopeammin kuin ikääntyneiden määrä. Alueelliset erot väestön ikärakenteessa ovat huomattavia. Kaupungeissa eläkeläisten ja vanhusten osuus on pienempi kuin maaseudulla ja syrjäseutujen pienissä kunnissa. Muuttoliikkeen ja syntyvyyden erojen vuoksi alueellisten erojen uskotaan jatkossa vain vahvistuvan.

Eläkkeelle siirtymisaallon myötä työllisestä työvoimasta poistuu noin 900 000 työntekijää vuoteen 2015 mennessä. Nuorten ikäluokkien pienenemisestä taas seuraa, että lasten ja nuorten koulutustarjontaa joudutaan supistamaan ja kouluista valmistuu työmarkkinoille aikaisempaa vähemmän työntekijöitä. Toisen asteen koulutuksen aloittavien ikäluokkien ennustetaan kääntyvän vuoteen 2010 tultaessa selvään laskuun. Väestökehityksen perusteella opiskelijamäärät alenevat nykyisestä 450 000 opiskelijasta 390 000 opiskelijaan ensi vuosikymmenellä.

Nuorten työllistymistä työmarkkinoilla vapautuviin tehtäviin haittaavat tiettyjen alojen vetovoimaongelmat. Huomattava osa uuden työvoiman tar-

peen tyydyttämisestä edellyttää työvoiman rekrytointia aikuisväestöstä. Tämä tarkoittaa paitsi työttömistä ja työvoiman ulkopuolella olevista muodostuvien työvoimareservien tehokasta käyttöä, myös sellaisen työmarkkinadynamiikan aikaansaamista, joka vapauttaa työssä olevia etenemään uusiin tehtäviin ja avaa samalla työpaikkoja työtä vailla oleville.

Keskeinen osa hyvinvointivaltion kestävästä rahoituksesta sekä työmarkkinoiden sujuvuutta on paitsi nuorten ikäluokkien entistä tehokkaampi saaminen mukaan koulutukseen ja työhön, myös varttuneempien työntekijöiden työmarkkinoilla pysyminen. Työelämästä olisi löydettävä vetovoimaisia vaihtoehtoja varhaiselle eläkkeelle siirtymiselle. Suomalaiselle työkäyttäjätymiselle on ollut luonteenomaista, että työssäkäyvien osuus koko ikäluokasta alkaa alentua selvästi jo 55 ikävuodesta lähtien niin, että vain noin kymmenes on mukana työelämässä vielä 65 vuotta täyttäessään. Työeläkeuudistus näyttää kuitenkin vaikuttavan toivotulla tavalla ja osaltaan lykkäävän eläkkeelle siirtymistä.

Varttuneempien työhön osallistumisessa ja työllisyysasteissa on viime vuosina tapahtunut jossain määrin myönteistä kehitystä. Sen sijaan työurien pidentyminen alkupäästä, eli nuorempien varhaisempi työmarkkinoille tulo on edistynyt nihkeämmin ja muun muassa korkeakoulututkinnon suorittaneiden keski-ikä on päinvastaisesta tavoitteestaan huolimatta noussut.¹¹

Väestön ikärakenteen muutoksesta voidaan tehdä joitain johtopäätöksiä aikuisten koulutuskäyttäjätymiseen. Työhön tai ammattiin liittyvään koulutukseen osallistuminen laskee merkittävästi vanhemmilla ikäluokilla. Eläkeikäisen ja sitä lähestyvän aikuisväestön opiskelumotivaatio on enemmän paikalliseen yhteisöön ja harrastuksiin kuin työelämään sidottua. Hallitus on asettanut tavoitteeksi työikäisen väestön vuotuisen osallistumisasteen nostamisen 60 prosenttiin vuoteen 2008 mennessä¹² Vuoden 2006 aikuiskoulutustutkimuksen ennakkotietojen mukaan aikuiskoulutukseen osallistumisen kasvu on taittunut, eikä osallistumistavoite ole ainakaan näillä näkymin toteutumassa¹³

Nykyisellä tiellä jatkettaessa Suomea tulee mitä todennäköisimmin kohtamaan tilanne, jossa maassa vallitsee samanaikaisesti huomattava rakenteelli-

Suomea tulee mitä todennäköisimmin kohtamaan tilanne, jossa maassa vallitsee samanaikaisesti huomattava rakenteellinen työttömyys, sekä tiettyjä aloja tai ammatteja koskeva työvoimapula.

¹¹ *Talousneuvoston sihteeristö (2007)*

¹² *Opetusministeriö (2006, 25)*

¹³ *Tilastokeskus (2007e)*

nen työttömyys, sekä tiettyjä aloja tai ammatteja koskeva työvoimapula. Tällä saattaa olla merkitystä myös tuotannollisen toiminnan sijoittumisen kannalta. Sen sijaan tällä hetkellä työttömänä olevien henkilöiden merkittävä siirtyminen avoimen sektorin työpaikkoihin ei ole todennäköistä. Positiivisesta kehityksestä huolimatta työttömien määrä on lähes kaksinkertainen verrattuna lamaa edeltäneeseen 1980-luvun tasoon. Kysymys onkin absoluuttisen työvoiman vähäisyyden sijaan kysynnän ja tarjonnan kohtaamattomuudesta tietyillä aloilla ja alueilla. Työvoimareserviä on riittävästi, mutta huomattava osa siitä on sopimatonta avoinna oleviin tehtäviin.

Ammattirakenteen murroksen seurauksena tarjolla olevien työtehtävien vaatimukset ja työttömien ominaisuudet eivät enää vastaa toisiaan. Moni työnhakija on koulutettu väärälle alalle ja oppinut asioita, joilla ei ole enää käyttöä. Tarjolla olevalla työvoimalla on yrityksen näkökulmasta riittämätön työkokemus ja ammatillinen peruskoulutus sekä puutteellinen työpaikkakohtainen erityisosaaminen. Suuri osa avautuvista työpaikoista on tarkoitettu hyvin koulutetuille asiantuntijoille, kun taas erityisesti ikääntyvien työttömien koulutustaso on keskimääräistä matalampi ja ammattitaito vanhentunut.

Keinot kaventaa kuilua tarjolla olevan työvoiman koulutustason ja työnantajien koulutustaso vaatimusten välillä vaikuttaisivat olennaisesti keski-ikäisten mahdollisuuksiin edetä työelämässä uusiin tehtäviin ja uusille aloille. Seurantatutkimukset viittaavat siihen, että varsinkin työvoimapolitiittisen koulutuksen työllisyysvaikutukset ovat odotettua vähäisempiä¹⁴ Heikon pohjakoulutuksen omaaville työttömille voidaan nykyisellä työvoimakoulutuksella tuottaa vain matalan osaamistason työpaikoissa tarvittavia taitoja.

Osaamispuutteiden ohella työvoimavaje voi liittyä työpaikkojen kysynnän ja tarjonnan alueelliseen kohtaamattomuuteen. Työpaikka-avaukset keskittyvät kasvukeskuksiin, mutta työvoimaa on tarjolla kasvukeskusten ulkopuolella. Työllistyäkseen ympäristöalueiden työttömien tulisi muuttaa kasvukeskuksiin, mutta korkeiden asumis- ja elinkustannusten vuoksi muuttamista kannattavampaa on pysytellä kotipaikkakunnalla. Työvoiman sujuvampaan liikkuvuuteen on ilmeisesti mahdotonta päästä ilman erityisiä asuntopoliittisia toimenpiteitä.

¹⁴ esim. *Hämäläinen (2002)*

Nuoret ja hyvin koulutetut maahanmuuttajat ovat kohdemaalle edullista työvoimaa, mikäli he onnistuvat löytämään työpaikan. Vastaanottajamaa välttyy niiltä kustannuksilta, joita kansalaisten kouluttaminen työmarkkinakelpoisiksi vaatii. Suomeen hakeutuvista maahanmuuttajista venäläiset ja virolaiset ovat yleensä hyvin koulutettuja: lähes 90 prosentilla on vähintään keskiasteen tutkinto. Sen sijaan erityisesti pakolaisten koulutuksessa on puutteita. Suomi on toistaiseksi onnistunut houkuttelemaan ulkomaista osaavaa työvoimaa suhteellisen vähän. Kun maahanmuuttajien osuus Suomen korkeasti koulutetuista on 0,7 prosenttia, on sama luku esimerkiksi Australiassa 15 prosenttia, Kanadassa 18 prosenttia, Yhdysvalloissa 7,2 prosenttia ja Ruotsissakin 3,8 prosenttia.

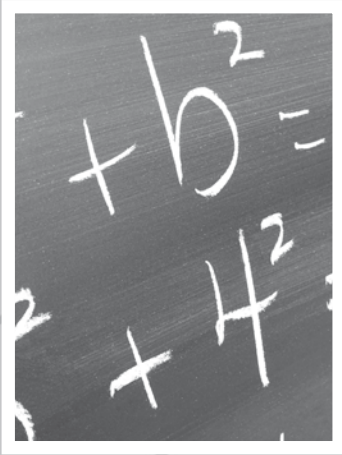
Maahanmuuttajien inhimillisen pääoman hyötykäyttö on lisäksi vajavaista: joka viides työtön ulkomaan kansalainen on korkeasti koulutettu¹⁵ Viralliset laskelmat ennustavat maahanmuuton suuruudeksi 4000–5000 henkilöä vuodessa. Se merkitsee kahdenkymmenen vuoden aikana sataatuhatta tulijaa, mikä on arvioiden mukaan kolmasosa työvoiman todellisesta tarpeesta. On myös esitetty arvioita, joiden mukaan Suomea saattaa tulevaisuudessa kohdata kilpailu suomalaisista korkeakoulutetuista¹⁶ Tämä näkemys ei kuitenkaan kokonaisuudessaan ota huomioon erityisesti lasten palveluiden merkitystä kotimaahan palaamisen kannalta.

Mikäli Suomi ei tulevina vuosina onnistu koulutus- ja työmarkkinapolitiikassaan, väestön ikääntymisen vapauttamat työpaikat saattavat sopivan työvoiman puutteessa joko siirtyä muualle tai kadota kokonaan. Tilanne, jossa väestön ikääntyminen muuttaa radikaalisti huoltosuhdetta ja jossa työvoimasta edelleen huomattava osa on työmarkkinoiden ulkopuolella tai vastentahtoisesti vajaatyöllistettynä, on hyvinvointivaltion rahoituksen kannalta kestämaton. Tilanteen ratkaisu edellyttää yhteiskunnan kykyä tukea kansalaisten osaamistason parantamista, lykätä eläkkeelle siirtymistä sekä nuorten koulutuksesta pudottamisen estämistä.

¹⁵ Pekkarinen & Taimio (2004, 45)

¹⁶ Poropudas & Volanen (2003, 137–138)

4.

Suomalainen koulutus suurennuslasin alla

Raportin arviointiosassa sekä tulevaisuuden suuntaviivoissa keskitytään erityisesti toisen asteen sekä aikuiskoulutuksen haasteisiin. Samalla kuitenkin luodaan katsaus peruskoulun tilaan ja sen kohtaamiin haasteisiin erityisesti tasa-arvonäkökulmasta. Koulutuksen tasa-arvoisuutta ja työelämärelevanssia tarkasteltaessa on selvää, ettei voida rajoittua vain lopputuloksiin. Peruskoulun opintomenestyksellä on huomattavan suuri merkitys tarkasteltaessa ihmisten myöhempiä koulutusuria sekä menestystä opinnoissaan. Tämän vuoksi tarkastelu on aloitettava peruskoulutasolta.

PERUSKOULUSTA EVÄÄT OPINTIELLE

Suomalainen oppivelvollisuus käsittää ikävuodet seitsemästä kuuteentoista. Oppivelvollisuutta on viime vuosina laajennettu erityisryhmiin, kuten maahanmuuttajaperheiden lapsiin sekä kehitysvammaisiin lapsiin. Koulutusjärjestelmämme periaatteena on ollut varsin pitkälle viety päätäntävällän hajauttaminen. Kunnilla on huomattavasti mahdollisuuksia päättää siitä, miten koulutus järjestetään. Keskushallinnon tehtäväksi on annettu normiohjaus, jonka puitteissa kunnat ja yksittäiset koulut toteuttavat opetuksensa.

Suomalainen peruskoulu on menestynyt kansainvälisissä vertailuissa erittäin hyvin. OECD:n Pisa-tutkimuksissa vuosina 2000, 2003 ja 2006 suomalaiset peruskoulun päättövaiheessa olevat nuoret ovat olleet sijoilla 1 ja 2 maailmassa

*Väite peruskoulun
tasapäisestä
vaikutuksesta ei
pidä paikkaansa.*

niin lukutaidossa, matematiikassa kuin luonnontieteissäkin. Suomesta löytyi poikkeuksellisen vähän huonosti pärjääviä oppilaita ja huippuosaajien määrä oli vastaava kuin muissa parhaiten menestyvissä maissa. Väite peruskoulun tasapästävästä vaikutuksesta ei pidä paikkaansa. Pisassa näyttävät pärjäävän juuri ne järjestelmät, joissa oppilaita ei jaotella eri tason kouluihin tai opetusryhmiin.

Suomen koulutusjärjestelmä näyttäisi yleisesti ottaen antavan hyvät edellytykset jatko-opinnoille ja elinikäiselle oppimiselle. Järjestelmässä ei ole enää koulutuksellisia umpiperiä eli puuttuvia jatkomahdollisuuksia samalla tavoin kuin ennen. Sen sijaan koulutuksen sisälle on muodostumassa valikoitumisen mekanismeja, jotka aikaisempaa hienovaraisemmin jaottelevat oppilaita ryhmiin ja luovat heille erilaisia elämänmahdollisuuksia.

Koulun kohtaamia haasteita lisää suomalaisten perheiden monimuotoistuminen sekä kasaantuvat ongelmat. Monessa suhteessa Suomi ei ole ollut koskaan yhtä hyvinvoiva, ei varsinkaan, mikäli tarkastellaan perheiden taloudellista tilannetta. Kuitenkin pahoinvointi näyttää lisääntyvän. Koulu kohtaa kaiken perheiden elämäntilanteissa lisääntyvän variaation, koska valinta- ja erittelymekanismeja ei ole olemassa. Erityisen haasteen muodostavat maahanmuuttajanuoret. Käsitukset oppimisesta, muodollisen koulutuksen asemasta ja merkityksestä ovat usein huomattavan erilaisia kuin perinteiset suomalaiset käsitukset. Myös maahanmuuttajaryhmien välillä on suuria kulttuurisia eroja.

Lähiyhteisöjen rappeutuminen näkyy nopeasti kouluissa. Pahoinvointi kasaantuu alueellisesti useissa osissa maata. Koulu voi olla muutoksen moottori, suuntaan tai toiseen. Koulun ympärille voidaan myös koota erittäin tuloksekasta toimintaa vanhempien ja koulun yhteistyön muodossa. Tällä voi olla merkitystä paitsi paremman tiedonkulun ja nuorten tulevaisuuden rakentamisen kautta, myös lähiyhteisön elävöittämisen ja sosiaalisen eheyden muodossa.

*Lähiyhteisöjen
rappeutuminen näkyy
nopeasti kouluissa*

TIETOLAATIKKO 1:

HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ KOULUN JA KODIN KASVATUSYHTEISTYÖSSÄ

Valtakunnallinen kokeilu- ja tutkimushanke MUKAVA (2002–2005) pyrki kehittämään toimintamalleja oppilaiden sosioemotionaalisen kasvun tukemiseksi ja koulun sosiaalisen pääoman lisäämiseksi.

MUKAVA-hankkeen puitteissa aloitettiin Jyväskylän opetustoimessa lukuvuoden 2004–2005 alussa uusi käytäntö, jossa opetustoimen ylin johto tapaa pari kertaa vuodessa koulujen vanhempainneuvostojen puheenjohtajat ja keskustelee heidän kanssaan kodin ja koulun yhteistyöhön liittyvistä kysymyksistä. Tämä todettiin hyväksi foorumiksi kuntakohtaiselle kodin ja koulun yhteistyön ohjaukselle.

Kodin ja koulun yhteistyön sekä elinkeinoelämäyhteyksien kehittämiseksi kuopiolainen Männistön koulu verkottui vuonna 2003 useiden paikkakunnan yritysten kanssa. Niiden taloudellisella tuella organisoitiin huipputasoisen asiantuntijoiden luentosarja kaikille koulun vanhemmille. Kerran kuukaudessa pidetyt avoimet vanhempainillat olivat hyvin suosittuja ja niihin on kokoontui kuuntelemaan asiantuntijoiden kasvatusluentoja parhaimmillaan jopa 400–500 vanhempaa.

Lähde: [Http://www.mukavahanke.com/](http://www.mukavahanke.com/)

Ovatko jotkut tasa-arvoisempia kuin toiset – koulun näkymättömät valikointimekanismit

Koulussa esiintyy virallisten tavoitteiden ohella epävirallisia, usein tiedostamattomia käytäntöjä, jotka erottelevat oppilaita toisistaan sekä valikoivat ja suuntaavat heitä omille elämänurilleen. Koulussa vallitsevan moraalin kautta oppilaat oppivat hahmottamaan itsensä ja omat kykynsä sekä suhteessa muihin että koulun asettamiin vaatimuksiin.

Peruskoulun aikainen koulumenestys on keskeinen tekijä myöhempää koulutus- ja työuraa silmällä pitäen. Suoriutuminen perusopinnoista heijastuu tutkimusten mukaan selvästi menestykseen ylioppilaskirjoituksissa, joten tasoerot ja sitä kautta eriarvoistumisen siemenet itävät jo perusopetuksessa. Jokainen lapsi ja nuori tarvitsee opintitiellään onnistumisen ja hyväksynnän kokemuksia. Mikäli koulu ei niitä hänelle kykene tai halua antaa, ne hankitaan koulun ulkopuolelta. Hyvä menestys sekä onnistumisen elämykset joissain aineissa lisäävät valmiutta ja mahdollisuuksia suoriutua myös vähemmän motivoivista

opinnoista. Huono koulumenestys liittyy valitettavan usein koulutuksen keskeyttämiseen.

Peruskoulun oppimisvaikeudet ja niiden kautta nousevat kouluttautumisen esteet eivät välttämättä johdu koulutushaluttomuudesta tai oppilaiden oppimiskyvyn puutteista. Syynä saattavat olla paitsi nuorten erilaiset oppimistyyli, jotka koulun tulisi kyetä tunnistamaan, myös yleiset vaikeudet elämäntilanteessa ja -hallinnassa. Ongelmat näkyvät monesti ihmissuhde-, päihde- sekä mielenterveysongelmina.

TIETOLAATIKKO2: HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ OPPIMISVAIKEUKSISTA KÄRSIVIEN OPPILAIDEN AUTTAMISEKSI

KOTA-hanke oli vuosina 2005–2006 Helsingin Kontulassa kolmessa kohdekoulussa toteutettu hanke. Hankkeen ensisijaisena tavoitteena oli parantaa alueellista koulutuksellista tasa-arvoa erityisesti opettajien koulutuksen avulla. Hankkeen muita tavoitteita olivat alueen koulujen välisen yhteistyön parantaminen sekä oppimisvaikeuksista kärsivien oppilaiden tunnistamisen ja auttamisen tehostaminen.

Täydennyskoulutus suunniteltiin koulujen lähtökohdista käsin siten, että alueesta nousevat haasteet ja erityisoppilaiden integroimisen tarve otettiin koulutuksessa huomioon. Tavoitteena oli, että riittävän suuri osa opettajista suorittaisi käytännönläheisiä erityispedagogiikan opintoja ja levittäisi sen jälkeen uutta osaamista ja asenneilmapiiriä koko kouluyhteisöön.

KOTA-hankkeen erityispedagogiikan opintokokonaisuuden suoritti 41 luokan- ja aineenopettajaa. Koulutuksen tiiviimpiin osioihin osallistuivat kaikki koulujen noin 120 opettajaa. Arviointikyselyn mukaan kaikki osapuolet pitivät hanketta erittäin onnistuneena. Opettajat kokivat, että koulutus oli onnistunut tukemaan heidän ammatillista kehittymistään ja tuomaan lisävalmiuksia kohdata erityistarpeessa olevia oppilaita.

On huomattava, että Suomen omat kansalliset tavoitteet on asetettu Pisa-kriteereitä korkeammalle. Jos Pisa-tuloksia arvioidaan kansallisten luokittelujen mukaan, niin maamme koululaisista noin viidennestä voidaan pitää alisuoriutujina, jotka pystyisivät parempiin oppimistuloksiin, kuin mitä todistusarvosanat kertovat. Lisäksi suomalaisten oppilaiden on todettu viihtyvän koulussa huonosti¹⁷

¹⁷ Poropudas & Volanen (2003, 76); Kontoniemi (2003)

Yksi opetussuunnitelman julkilausutuista tavoitteista on sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen, jossa tasa-arvon tulkintana on molempien sukupuolten yhtäläisten oikeuksien ja velvollisuuksien saavuttaminen niin perhe-elämässä, koulutuksessa, työmarkkinoilla kuin laajemmin yhteiskunnassa. Koulun ja kasvatuksen käytännöissä on havaittu useita prosesseja, jotka eivät tue tämän tavoitteen saavuttamista. Tytöt ja pojat sosiaalistetaan kasvatuksen kulussa sukupuolirooleihin, jotka kiinnittyvät sekä perinteiseen miesten ja naisten väliseen työnjakoon perheessä ja työmarkkinoilla että oletuksiin sukupuolten mukaisesti jakautuvista yksilöiden persoonallisuuden piirteistä. Yhteiskuntaan on muodostunut erityiset miehille ja naisille sopiviksi katsotut työmarkkinat, joilla miehet ja naiset sijoittuvat eri aloille ja eritasoisiiin aseisiin.

Sukupuolisen tasa-arvon kysymykset peruskoulussa ovat monisyisiä. Sekä pojat että tytöt altistuvat monille oman sukupuolensa roolimallien odotuksille jo aikaisessa vaiheessa elämäänsä. Vaikka naiset ovat miehiä koulutetumpia, he päätyvät miehiä harvemmin hyvin palkattuihin ja yhteiskunnallisesti arvostettuihin tehtäviin. Koulutusputkesta syrjäytyminen jo aikaisessa vaiheessa koskee taas korostuneesti poikia. Kyseinen ongelma kulminoituu peruskoulun loppuvaiheessa, jossa ratkaisevien valintojen aika osuu poikien kehityksen kannalta mahdollisimman hankalaan saumaan keskelle kuohuvinta murrosikää.

Suomen koulujen väliset erot ovat kansainvälisesti katsoen erittäin pieniä. Samaten kotitaustan vaikutus koulumenestykseen on muita maita vähäisempi. Tästä huolimatta eroja on olemassa ja ne määrittyvät nimenomaan perhetaustan ja sosioekonomisen aseman mukaan. Pisa-tutkimuksissa havaittiin niiden oppilaiden, joiden vanhemmat kuuluivat ylimpään sosioekonomiseen neljännekseen, menestyvän esimerkiksi matematiikassa keskimäärin noin kymmenen prosenttia paremmin kuin alimpaan neljännekseen kuuluvat.

Ylempien sosiaaliryhmien lahjakkaat oppilaat menestyvät arvosanoilla mitaten koulussa parhaiten. Kärjitetysti sanoen ylimpien sosiaaliryhmien lapset menestyvät koulussa lahjakkuudesta riippumatta, mutta alimpien ryhmien lahjakkaatkin lapset jäävät usein vaille menestystä. Työväestöön lukeutuviissa perheissä vanhempien on korkeasti koulutettuja helpompi hyväksyä se, että opinnoissaan keskinkertaisiksi ja huonoiksi osoittautuneet lapset tyytyvät lyhyeen koulutusreitiiin. Heikkojen voimavarojen perheissä saatetaan pikemminkin

ajatella, ettei kannata ottaa riskiä ja jatkaa koulunkäyntiä korkeammalla tasolla. Järkevämpää on siirtyä työmarkkinoille mahdollisimman varhain.

Perhetaustan merkitys koulutukseen hakeutumisessa on erittäin merkittävä. Perhe välittää lapselle arvoja ja asenteita. Vähemmän koulutettujen vanhempien suhde kouluun on etäisempi, eivätkä he kannusta lapsiaan vastaavasti pyrkimään opintiellä eteenpäin. Tämän on todettu näkyvän yleisessä koulukielteisyydessä, joka on yleisempää työntekijäammateissa toimivien vanhempien lapsilla kuin korkeammin koulutettujen jälkikasvun kohdalla. Koulutuksen keskeyttäminen ja koulutuksellinen syrjäytyminen on yleisintä niillä nuorilla, joiden äitien koulutustaso on matala. Äidin koulutustaso ennustaa koulumenestystä isän koulutustasoa paremmin, koska se toimii luotettavana indikaattorina molempien vanhempien koulutustasosta ja koulutusasenteista.

Pisa-tutkimuksen mukaan vanhempien koulutustaso selittää noin 6 % oppilaiden oppimistuloksista. Tulos on havaittu myös muissa kuin suomalaisessa koulutusjärjestelmässä. Voidaan yhtäältä kysyä, mitä pahaa on siinä, jos vanhempien panostus koulutukseen hyödyttää myös heidän jälkikasvuun? Tuskin koskaan voidaankaan päätyä yhteiskuntaan, jossa vanhemmat eivät voisi auttaa ja kannustaa lastaan, eikä se olisi toivottavaakaan. Toisaalta meidän täytyy muistaa, että perheen hyväosaisuuden vaikutus nuoren menestykseen on kuitenkin ansaitsematon etu. Perhetaustaan liittyvä vähäinen eriytyminen on universaalia ja väistämätöntä. Perimän vaikutusta yksilön elämänuran etenemiseen voidaan tuskin kokonaan poistaa. Tasa-arvon kannalta olennaista onkin pyrkiä turvaamaan olosuhteet, jotka tasoittavat perhetaustan vaikutusta niin, ettei lopputulosta kykenisi päättelemään oppilaan sosioekonomisia lähtökohtia.

Aika ajoin Suomessa käydään myös keskustelua perusopetuksen tasoryhmitä. Tasoryhmiä perustellaan usein lahjakkaiden oikeuksilla omaan opetukseen – tai sitten päinvastoin, erityisen tuen tarpeessa olevien koululaisten tarpeilla. Tutkimus ei kuitenkaan tarjoa tukea oletukselle, että tasoryhmät parantaisivat oppimistuloksia koko koulun mittakaavassa ja varsinkaan heikompien oppilaiden kohdalla.¹⁸ Tasoryhmillä kyettäisiin saamaan pientä hyötyä niille lapsille, jotka tulevat valituiksi parhaisiin ryhmiin. Sen sijaan muiden tulokset heikkene-

¹⁸ Hautamäki (2007)

vät. Tuorein Pisa-tutkimus vahvistaa käsitystä, jonka mukaan valikoiminen ja oppilaiden jakaminen tasoryhmiin ei johda hyviin oppimistuloksiin.¹⁹

Luokan muiden lasten osaamisella on puolestaan kaikissa oppilaissa havaittava positiivinen vaikutus.²⁰ Populaatiotasolla vaikutukset nousevat huomattaviksi. Mikäli koulun tavoitteena on lahjakkuusreservien mahdollisimman täysimääräinen hyväksikäyttö, ei tasoryhmiin jakamista voida pitää oikeudenmukaisena eikä tehokkaana. Myös lahjakkaiden kasvatukseen ja oppimiseen liittyvät perustelut ontuvat lahjakkuuden ollessa usein hyvin monimuotoista sekä kypsyessä eri lapsilla eri aikoina.

Jako ”hyviin” ja ”huonoihin” kouluihin

Suomen yhtenäiskoulujärjestelmän kulmakivi, oppivelvollisten jakaminen kouluihin asuinpaikan perusteella on 1990-luvulla korvautunut vapaalla kouluvalinnalla: vanhemmat voivat valita lähikoulun sijasta mieleisensä muun peruskoulun lapselleen. Suomen kaupunkeihin muodostuivat 1990-luvun lopulla eräänlaiset koulumarkkinat, joissa koulut yhä enemmän tarjoavat vahvuuksiaan ja painotuksiaan ja oppilaat ja vanhemmat nähdään asiakkaina.

On olemassa esimerkkejä vapaan kouluvalinnan eroja kasvattavista vaikutuksista. Helsingin opetusviraston teettämät kartoitukset viittaavat siihen, että vanhempien vapaan kouluvalinnan ansiosta koulut 1990-luvulla erilaisuivat sosioekonomiselta taustaltaan. Koulujen jakaantuminen haluttuihin ja torjuttuihin kouluihin johtaa oppilaspuhjan eriytymiseen koulujen välillä. Eriytynyt oppilaspuhja tuottaa eroja koulujen oppimistuloksiin, ja aiheuttaa torjutuimmissa kouluissa oppimisympäristön heikkenemisen. Oppilaspuhjan eriytymisen vaikutuksia ei pystytä torjumaan koulujen normaaleilla resursseilla, vaan haastavimpien alueiden kouluille tulisi ohjata tuntuvia lisäresursseja. Ellei tilanteeseen puututa, uhkana on että torjutuimmat koulut saattavat ajautua negatiivisen kehityksen kierteeseen, jossa kaikki koulutusmotiveituneimmat perheet siirtävät lapsensa toisiin kouluihin, ja torjuttujen koulujen toiminta-

Tuorein Pisa-tutkimus vahvistaa käsitystä, jonka mukaan valikoiminen ja oppilaiden jakaminen tasoryhmiin ei johda hyviin oppimistuloksiin

¹⁹ OECD (2007b, 224, taulukko 5.3)

²⁰ Robertson & Symons (2003)

edellytykset heikkenevät entisestään. Kansainvälisten esimerkkien pohjalta on myös pelättävissä, että erityisen vaikea toimintaympäristö saattaa johtaa opettajien valikoitumiseen koulujen välillä.

Erityisen selkeästi tämä koulujen polarisoituminen on tullut esille mm. Tukholmassa, jossa lähikouluperiaatteen rapauttaminen aiheutti nopean ja dramaattisen erojen kasvun. Oleellista on kuitenkin huomata, ettei lähikouluperiaatteen uudelleenvahvistaminen välttämättä takaisi oppimistulosten tasa-arvoistumista. Se saattaisi pikemminkin kiihdyttää muuttoliikettä, jossa aktiivisina toimijoina olisivat ennen muuta parempituloiset henkilöt. Tilanteessa, jossa erot ovat kasvaneet suuriksi, kouluvalinnan vaikeuttaminen saattaisi kärjistä alueiden eriytymistä.

Sosioekonomisen aseman mukaan tapahtuvaa eriarvoistumista korostaa erityisesti pääkaupunkiseudulla alkanut alueellinen eriytymiskehitys. Pienituloiset sekä sosiaalisista ongelmista kärsivät ihmiset pakkautuvat samoille alueille. Yhteistä näille alueille on korkea maahanmuuttajien osuus. On osoitettavissa tilanteita, joissa maahanmuuttajaväestön osuuden kasvaessa n. viidennekseen alueen asukkaista, käynnistyy kantaväestön muuttoliike alueelta ulos²¹. Tämä puolestaan johtaa asuntojen arvon suhteelliseen laskuun. Esimerkkejä löytyy erityisesti Isosta-Britanniasta. Muuttajat ovat usein parempituloisia ja koulutempia kuin alueelle jäävät ihmiset.

Alueellinen eriytyminen näkyy paikallisissa kouluissa. Koulujen oppimistuloksilla on huomattavan selkeä yhteys esimerkiksi sosiaalisen asuntotuotannon, työttömyyden sekä maahanmuuttajien väestöosuuden kanssa. Koulutuksellinen syrjäytyminen kasaantuu ja alkaa aikaisin. Helsingissä peruskoulujen oppimistulosten ja oppilaaksiottoalueiden kaupunkirakenteen välillä on selvä yhteys. Kaupunkirakennetta kuvaavien muuttujien avulla voidaan tilastollisesti selittää jopa 70 % ala-asteiden ja noin 60 % yläasteiden oppimistulosten vaihtelusta. Tärkeimmiksi oppimistuloksia tilastollisesti selittäviksi muuttujiksi valikoituvat oppimistuloksiin negatiivisesti korreloivat sosiaalinen asuntotuotannon,

*Peruskoulujen
oppimistulosten ja
oppilaaksiottoalueiden
kaupunkirakenteen
välillä on selvä yhteys.*

²¹ Andersson (1998)

matalasti koulutetun aikuisväestön sekä maahanmuuttajien osuus peruskoulun oppilaaksiottoalueella²².

Tämänkaltaisessa tilanteessa heikommin toimeentulevien perheiden lapset joutuvat alas päin vievään kierteeseen, joka uhkaa rajoittaa heidän mahdollisuuksiaan sekä heikentää heidän oppimisympäristöään heistä itsestään riippumattomista syistä. Koulujen välisen tasa-arvon kannalta onkin olennaista se, millaista yhdyskuntapolitiikkaa kunnassa harjoitetaan, ts. huolehditaanko siitä, että kullekin alueelle muodostuu sosiaalinen yhteisö, jossa on edustettuna monipuolisesti eri väestöryhmiä. Jos tästä yhdyskuntapolitiikan periaatteesta luovutaan, luovutaan samalla koulutuksellisesta tasa-arvosta.

Suomen nykyinen hallitus on pitkästä aikaa ensimmäinen hallitus, joka pyrkii määrätietoisesti laajentamaan yksityisten koulujen toimintamahdollisuuksia. Syitä voidaan pitää korostuneen ideologisina. Pisa-tutkimusten perusteella nähdään, että niissä maissa, joissa yksityiskoulujärjestelmä on vahva, keskimääräinen suoritustaso on heikko. Tämä pohjautuu ennen muuta yksityiskouluihin perustuvien järjestelmien voimakkaaseen kermankuorintaefektiin.

On myös havaittava, että erityisesti Suomessa suuri osa yksityiskouluista perustuu tarkoitukselliseen kulttuuriseen eriyttämiseen esimerkiksi maailmankatsomuksen perusteella. Yksityiskoulujen negatiivisen kokonaisvaikutuksen osoittaminen kuuluu keskeisiin Pisa-tutkimuksen havaintoihin. On olemassa varoittavia esimerkkejä koulutusjärjestelmistä, joissa julkiset koulut ovat joutuneet antamaan tilaa monikansallisille yhtiöille koulutuksen järjestäjinä.

PERUSKOULUN JA TOISEN ASTEEN NIVELVAIHE

Koulusta pudotetut syrjäytymisvaarassa

Suomessa koulutustarjonta on suunniteltu siten, että jokaiselle turvataan mahdollisuus peruskoulun jälkeiseen opiskelupaikkaan. Oikeus opiskelupaikkaan ei ole kuitenkaan subjektiivinen, vaan tarjolla olevista paikoista kilpaillaan. Opintoihin hakeutuminen tapahtuu pääsääntöisesti valtakunnallisessa yhteis-

22 *Bernelius (2005)*

haussa ja koulutuksen järjestäjät valitsevat opiskelijansa opetusministeriön vahvistamien valtakunnallisten perusteiden mukaisesti. Halutessaan koulutuksen järjestäjä voi järjestää myös pääsy- tai soveltuvuuskokeita ja päättää tarkemmista valintaperusteista. Opiskelijavalintaan vaikuttavat muun muassa aikaisempi koulumenestys ja painotettavat arvosanat, ammatillista koulutusta koskeva hakutoivejärjestys, työkokemus ja sukupuoli. Suoraan perusopetuksesta tai perusopetuksen lisäopetuksesta (10. luokka) hakevat saavat lisäpisteitä valinnassa.

Peruskoulusta toiselle asteelle siirtyminen on vaihe, jossa koulutuksellista syrjäytymistä tapahtuu Suomessa eniten. Siirtyessään peruskoulusta toiselle asteelle nuoret voivat kokea monenlaisia siirtymäongelmia. Nuori ei hae lainkaan koulutuspaikkaa tai jää sitä vaille yhteishakuun osallistumisesta huolimatta. Nivelvaiheessa tapahtuu pudottamista myös silloin, kun nuori peruuttaa yhteishaussa saamansa opiskelupaikan tai keskeyttää koulutuksen varhaisessa vaiheessa. Noin 12 prosentilla peruskoulun päättöluokkalaisista on havaittu ongelmia siirtymässä toisen asteen koulutukseen.

Ne nuoret, jotka ovat jo päättäneet peruskoulun, mutta eivät ole onnistuneet saamaan opiskelupaikkaa toiselta asteelta, ovat väliinputoajia, joiden ohjaamista ei ole nimetty minkään tahon vastuulle. Paikkakuntien välillä onkin suuria eroja siinä, miten yhteishaun tuloksia ja nuorten siirtymistä toisen asteen opintoihin seurataan ja miten toimitaan, kun nuori ei ota paikkaa vastaan tai keskeyttää opintonsa.

Nuorten koulutuksellinen syrjäytyminen muodostaa yhteiskunnallisen ongelman, jolla on mittavia taloudellisia, sosiaalisia ja inhimillisiä seurauksia. Kun koulujärjestelmän toimivuutta ja tuloksellisuutta mitataan usein juuri suoritettujen tutkintojen ja keskeyttämisten määrällä, opintojen keskeyttämisestä seuraa koulutuspaikkojen vajaatyyttöä ja koulutukseen uhrattujen taloudellisten investointien ja resurssien tuhlausta. Keskeyttäminen heikentää yhteiskunnan taloudellista kilpailukykyä myös siinä mielessä, että keskeyttämisen vuoksi jää saavuttamatta tutkinnon suorittamisen myötä tulevan inhimillisen pääoman vaikutus taloudelliseen kasvuun.

Hallitusohjelman mukaisesti on käynnistetty toimet nuorten koulutus- ja yhteiskuntatakuun toteuttamiseksi. Tavoitteena on hallinnonalojen välisen yhteistyön avulla edistää nuorten sijoittumista perusopetuksen jälkeiseen koulu-

tukseen ja sen jälkeen työmarkkinoille tai jatko-opintoihin. Nuorten koulutustakuun tavoitteeksi on asetettu, että vuonna 2008 vähintään 96 % perusopetuksen päättävistä oppilaista aloittaa samana vuonna lukio- tai ammatillisessa koulutuksessa taikka perusopetuksen lisäopetuksessa, kun vastaava luku vuonna 2003 oli 94,5 %. Asetetut tavoitteet ovat haasteellisia, sillä perusopetuksen päättävä ikäluokka on vuonna 2008 arviolta 6250 suurempi kuin vuonna 2003²³

Työmarkkinoiden osaamisvaatimusten jatkuva kasvu vahvistaa omalta osaltaan kehitystä, jossa koulutuksellisesta syrjäytymisestä tulee keskeisin työttömyyttä ja sitä kautta pysyvää vähäosaisuutta ja yhteiskunnallista erillisyyttä ylläpitävä tekijä. Tämän vuoksi jokainen toisen asteen koulutukseen hakeutumaton tai sen keskeyttävä nuori on liikaa niin taloudellisesta kuin inhimillisestäkin näkökulmasta. Jo tämän hetken työttömistä huomattava osa on vailla perus- tai toisen asteen koulutusta ja heidän työllistymisensä kilpailullisille työmarkkinoille on vaikeaa. Huomionarvoista on myös se, että työttömyys, kuten alhainen koulutustasokin, periytyy. Työllisyystilanteen paraneminen ei automaattisesti paranna näiden ihmisten asemaa, sillä heidän työttömyytensä on usein luonteeltaan pitkäaikaista ja toistuvaista.

Liian varhain aikuisiksi?

Oikean ammattialan ja koulutuslinjan valinnalla on nykyjärjestelmässä keskeinen merkitys jatkokoulutuksen sekä koko tulevan elämänuran kannalta. Tämä tärkeä valinta tulee nuorille eteen juuri kuohuvimmassa murrosiässä, mikä näyttää aiheuttavan ongelmia erityisesti heikosti peruskoulussa menestyneiden poikien koulutusuran etenemiselle. Voidaan olettaa, että poikien tytötjä heikommaksi jäävää koulutustasoa kyettäisiin nostamaan, mikäli vahvasti elämänuraa ohjaavat valinnat suoritettaisiin vasta myöhemmällä iällä.

23 *Opetusministeriö (2005, 55)*

TIETOLAATIKKO3: HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ KOULUTUKSELLISEN SYRJÄYTYMISEN EHKÄISYSSÄ

Opetusministeriö käynnisti vuonna 2006 Joustava perusopetus-hankkeen (JOPO), jolla tuetaan oppilaita, jotka ovat vaarassa jäädä ilman perusopetuksen päättötodistusta. Samalla pyritään ehkäisemään toisen asteen koulutuksesta pois jäämistä ja koulutuksen keskeyttämistä. Hankkeen avulla kehitetään perusopetukseen yksilöllisiä, oppilaiden erilaiset tarpeet huomioivia toimintatapoja ja opetusmenetelmiä.

Joustava perusopetus on tarkoitettu vakiinnuttaa uutena perusopetuksen toimintamallina ja se on tarkoitettu nuorille, jotka opiskelussaan hyötyisivät toiminnallisista ja työpainotteisista työmuodoista. Toimintaan osallistuu lukuvuonna 2006–2007 yhteensä 27 kuntaa eri puolilta Suomea ja lukuvuonna 2007–2008 JOPO-ryhmiä ryhmiä on kaikkiaan 75.

Lähde: [Http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2007/Joustava_perusopetus?lang=fi](http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2007/Joustava_perusopetus?lang=fi)

Tuloksekasta toimintaa Tampereella

Tampereen kaupungissa on tehty jo pitkään työtä nivelvaiheen ongelmien ratkaisemiseksi. Opinto-ohjauksen tilaa kartoitettiin. Tampereen kaupunginvaltuusto päätti marraskuussa 2005, että ohjauksen riittävyden turvaamiseksi perusopetuksen opinto-ohjaajan virkoja tulee lisätä. Strategisena tavoitteena kaupungin perusopetuksessa on edelleen, että yhtä opinto-ohjaajaa kohti on enintään 250 ohjattavaa nuorta. Tämä on toteutettu tuntiopettajavoimin niissä kouluissa, joissa kyseinen raja ylittyy.

Tampereella AKU - ammatilliseen koulutukseen ja uralle toiminta on osoittautunut sopivaksi tukitoimiin. Toiminta toteutetaan yhteistyössä ammatillisten oppilaitosten ja seurakuntayhtymän kanssa. Vuosittaiset asiakasmäärät ja toiminnan painopisteet ovat vaihdelleet vastaamaan aina kyseisen toimintavuoden erityispiirteitä keskeisenä ajatuksena yksilöllisin keinoin tukea nuorta löytämään omat vahvuutensa ja auttaa häntä elämässä eteenpäin.

Perusopetuksen lisäopetuksen määrällistä ja laadullista tarjontaa on kehitetty päämäärätietoisesti. Moniammatillinen toiminta ja yhteistyö yli sektorirajojen tuotti tulosta.

Syksyllä 2007 vastaavana ajankohtana 2000 nuorta päätti peruskoulunsa ja heistä n. 53 % sijoittui lukioihin, 37 % ammatilliseen koulutukseen ja lukion ja ammatillisen koulutuksen yhdistelmäopintoihin vajaa 4 %. Lisäopetuksen aloitti vajaa viisi prosenttia nuorista ja pieni osa aloitti töissä tai oppisopimuskoulutuksessa. Kaikkiaan 17 nuorta eli vajaa 0.9 % jäi koulutuksen ulkopuolelle. Heistä 12 nuorta ei aloittanut opintojaan eikä viittä nuorta enää tavoitettu kevään yhteystietojen perusteella.

Lähde: Tom Tarvainen, Ville Pietiäinen, Tapio Kuure (toim.) Nuoret eivät odota: palvelurakenteen muutos nyt. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:61, Helsinki 2007

Koulutuksen ulkopuolelle jääminen on paljolti kaupunkien ja taajamatyypisten alueiden ongelma. Tämä puolestaan saattaa olla kytköksissä yhtäältä sosiaalisiin ongelmiin ja toisaalta siihen, että valinnanmahdollisuuksia on liikaa nuoren hahmotettavaksi.²⁴ Koulutuksen ulkopuolelle jääminen näyttää johtuvan myös koulumenestykseen nähden epärealistisista hakutoiveista.²⁵ Suurimmassa syrjäytymisvaarassa nivelvaiheessa ovat erilaisista kouluun ja omaan elämäntilanteeseen liittyvistä ongelmista kärsivät nuoret sekä maahanmuuttajat.

Maahanmuuttajien kohdalla korostuvat kieliongelmat sekä sellaiset kulttuuritekiöt, joita koululaitos ei nykyisellään kykene riittävän hyvin tunnistamaan. Tilanteessa, jossa maahanmuuttajien määrä esimerkiksi pääkaupunkiseudulla tulee lisääntymään nopeasti (käytännössä pääkaupunkiseudun koko väestönlisäys tulee koostumaan jotain muuta kieltä kuin suomea tai ruotsia puhuvista henkilöistä), on tämä haaste otettava vakavasti.

Oleellista on kuitenkin huomata, että suuri osa maahanmuuttajien kohtaamista ongelmista ei johdu vain siitä, että he ovat kotoisin muualta. Ongelmista merkittävä osa on palautettavissa maahanmuuttajaväestön sosioekonomiseen asemaan sekä perhetaustan merkitykseen. Tällä hetkellä maahanmuuttajanuorista vain n. 70% jatkaa toisen asteen koulutukseen. Koulutuksen ulkopuolelle jääminen on siis lähes kolme kertaa yleisempää kuin valtaväestöön kuuluvilla nuorilla.

Yhteiskunnan ja työmarkkinoiden muutosten myötä ammatinvalinta on vaikeutunut ja monimutkaistunut. Perusopetuksen päättävät nuoret joutuvat tekemään valintoja yleissivistävien lukio-opintojen ja ammatillisen koulutuksen eri alojen ja tutkintojen välillä. Ammatinvalintaan liittyvissä kysymyksissä moni perusopetuksen päättävä nuori on vielä kypsämätön tai kokee uravalinnan liian aikaiseksi.

Vuonna 2002 tehdyn tutkimuksen mukaan perusopetuksesta suoraan ammatilliseen koulutukseen siirtyneistä runsas kymmenen prosenttia arvioi olevansa omalla alallaan, noin kolmasosa oli epävarmoja alastaan ja yli puolet sanoi, ettei ollut vielä omalla alallaan.²⁶

²⁴ Alatupa (2007, 15)

²⁵ Karppinen & Savioja (2007, 136)

²⁶ Numminen, Jankko, Lyra-Katz, Nyholm, Siniharju & Svedlin (2002)

**TIETOLAATIKKO4:
HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ MAAHANMUUTTAJAOPPILAIDEN TUKEMISEKSI**

Kulttuurilaboratorio oli Euroopan Sosiaalirahaston Equal-yhteisöaloiteohjelmaan kuuluva projekti. Se toteutettiin vuosina 2001–2004 Helsingissä. Projektin tavoitteena oli monikulttuurisuuden lisääminen oppilaitoksissa ja hyvien kulttuurienvälisten suhteiden edistäminen.

Kulttuurilaboratorio toteutui keskustelufoorumina, joka kokosi yhteen erilaisia ihmisiä aktiivisesti vaikuttamaan omaan opiskeluunsa sekä luomaan uutta, kulttuurisia rajoja ylittävää toimintaa.

Kulttuurilaboratoriossa tuotettiin runsaasti ehdotuksia koulutuksen kehittämiseksi. Ehdotusten perusteella muodostettiin kokeiluja, jotka toteutettiin lukuvuonna 2002/2003. Lisäksi uudistettiin koulutuksen opetussuunnitelmaa ja tuotettiin uusia välineitä kulttuurienväliseen opetukseen ja opiskeluun.

Lähde: <http://www.hesote.edu.hel.fi/projektit/kulttuurilaboratorio/>

Opetushallituksen julkaiseman Opinto-ohjauksen tila 2002 -arviointiraportin mukaan opiskelijat kokevat monenlaisia puutteita ohjauksessa siitä huolimatta, että suurin osa nuorista hakeutui ja pääsi yhteishaussa toisen asteen koulutukseen. Nuoret kokivat puutteita muun muassa henkilökohtaisen kasvun ja kehityksen sekä opiskelutaitojen ohjauksessa, erityisesti ongelma-alueeksi kohosi ammatillisen suuntautumisen ohjaus²⁷

Nivelvaiheen valintojen merkityksellisyyttä korostaa ammatillisen ja lukiokoulutuksen tiukka erillisuus. Vaikka ammatillinen väylä teoriassa tarjoaa vastaavat jatko-opintomahdollisuudet kuin ylioppilastutkintokin, jää niiden hyödyntäminen käytännössä vähäiseksi. Koulutusrakenteet ovat yleisellä tasolla huomattavan jäykkiä, mutta paikallisesti on kyetty useisiin merkittäviin yhteistyöprojekteihin, joilla on lisätty koulutuspolun joustavuutta ja vähennetty tehtyyn valintaan liittyvää riippuvuutta. Vaikeudet toisen asteen opintojen tarkoituksenmukaisessa yhdistelemisessä ovat kuitenkin jääneet yllättävän vähälle huomiolle - verrattuna siihen, että huomattavasti vanhempien, korkeakoulutuksessa olevien nuorten urasuunnittelun ja koulutuksellisen liikkuvuuden ongelmiin on havahduttu.

²⁷ Numminen ymt. (2002)

Koulutuksen ulkopuolelle jääneitä nuoria pyritään integroimaan takaisin yhteiskuntaan vaihtoehtoisten koulutusmallien avulla. Opintojen keskeyttämisen ja koulutuksen ulkopuolelle jättäytymisen taustalla on usein se, että nuoret eivät koe nykyisen kouluoppimisen sisältöjä ja muotoja oman elämänsä kannalta merkityksellisinä. Monen koulusta pudonneen nuoren kohdalla taitoaineet ovat olleet peruskoulussa mieliaineita. Näille oppilaille koulu ei välttämättä pysty tarjoamaan mielekkäitä oppimisen kokemuksia, vaan opetettavien tietojen ja taitojen merkitys jää käytännön elämän kannalta ohueksi.

TOINEN ASTE – VALINTOJEN AIKA

Tässä raportissa keskitytään toisen asteen haasteisiin erityisesti ammatillisen koulutuksen näkökulmasta. Toisen asteen koulutuksen keskeiset haasteet liittyvät nivelvaiheessa tapahtuvan jatko-opintoihin hakeutumisen ongelmien sekä epätarkoituksenmukaisten valintojen lisäksi erityisesti ammatillisen koulutuksen houkuttelevuuteen ja laatuun sekä rakenteiden jäykkyyteen. Lukioden ja ammatillisten oppilaitosten tiukka erillisuus ylläpitää vaikeutta yhdistellä opintoja tarkoituksenmukaisesti.

Suomessa oppivelvollisuus ulottuu 17 vuoden ikään tai peruskoulun suorittamiseen. Mikään ei velvoita nuoria jatkamaan koulutustaan tämän jälkeen. Kuitenkin koulutuspoliittisena oletuksena on, että kaikki jatkaisivat opintoja ja hankkisivat ammatin. Vuoden 2006 loppuun mennessä 2 806 000 suomalaista, eli 64 prosenttia 15 vuotta täyttäneestä väestöstä on suorittanut peruskoulun jälkeisen tutkinnon lukioissa, ammatillisissa oppilaitoksissa, ammattikorkeakouluissa tai yliopistoissa. Ainoastaan perusasteen käyneitä on 1 570 000²⁸

Peruskoulunsa päättävien nuorten jatkokoulutusmahdollisuudet on varmistettu siten, että toisen asteen koulutuksen opiskelupaikkoja on tarjolla enemmän kuin ikäluokan koko edellyttäisi. Maassa on noin 1,4 jatkopaikkaa peruskoulunsa päättävää nuorta kohden. Viime vuosina aloittavien lukiolaisten osuus ikäluokasta on vaihdellut melko vähän, keskimäärin lukioon hakeutuu noin

28 Tilastokeskus (2007b)

Koulutusjärjestelmän kannalta ammatillisen ja lukioväylän läpikäyneet ovat periaatteessa samanarvoisia jatko-opintokelpoisuuden suhteen. Käytännössä tämä periaate jää kuitenkin toteutumatta.

53–55 % peruskoulun päättäneistä. Ammatilliseen koulutukseen menijöiden osuus on puolestaan vaihdellut 37–39 %:n välillä²⁹

Jako lukion ja ammatillisen koulutuksen suosion välillä vaihtelee alueellisesti ja kunnittain melkoisesti. Parhaimmillaan ammatilliseen koulutukseen menneiden osuus nousee eräissä pienissä kunnissa jopa 70 %:iin peruskoululaisista, kun taas tietyissä Etelä-Suomen kunnissa ammatillisen koulutuksen aloittaa vain 8 % ikäluokasta. Tämän voidaan katsoa olevan osaltaan yhteydessä välittömään sosiaaliseen ympäristöön sekä ympäristön aikaansaamaan sosiaalistumiseen.

Ammatillista koulutusta on kehitetty viimeisten vuosikymmenten aikana voimakkaasti. Uudistunut lainsäädäntö korostaa elinikäistä oppimista, työelämäyhteistyötä sekä eri koulutusorganisaatioiden välistä yhteistyötä. Uusien koululakien myötä kaikki ammatilliset tutkinnot pidennettiin kolmivuotisiksi ja ammatillisiin tutkintoihin liitettiin ylioppilaskirjoitusten kaltainen näyttökoe tai näyttökokeiden sarja. Uutta on myös kaksoistutkinto, jolloin opiskelija voi suorittaa sekä ammatillisen perustutkinnon että yo-tutkinnon. Viimeaikaiset avaukset ovat keskittyneet osatutkintojen suuntaan.

Koulutusjärjestelmän kannalta ammatillisen ja lukioväylän läpikäyneet ovat periaatteessa samanarvoisia jatko-opintokelpoisuuden suhteen. Käytännössä tämä periaate jää kuitenkin toteutumatta. Kulttuurinen arvostusrakennelma suosii vahvasti lukiokoulutusta. Itseään vahvistava kehä tuottaa ammatillisiin opintoihin nuoria, joiden oppimismotivaatio on keskimäärin lukioon meneviä nuoria heikompi. Tämä ryhmä, joka ei luonnollisesti koske kaikkia ammattiin opiskelevia, on monessa suhteessa koulutuskielteen. He eivät niinkään valitse ammatillisia opintoja, vaan valitsevat itsensä ”lukion ulkopuolelle”.

Kiinnostus ammatilliseen peruskoulutukseen on alkanut viime vuosina lisääntyä ja hakijamäärät kasvaa. Opetussuunnitelmaperusteisessa ammatillisessa peruskoulutuksessa opiskeli 143 780 opiskelijaa vuonna 2004. Heistä 131 240 opiskeli oppilaitosmuotoisessa koulutuksessa ja 12 540 oppisopimuskoulutuksessa³⁰

29 Tilastokeskus (2007e)

30 Tilastokeskus (2007f)

Ylioppilaista toisen asteen ammatilliseen koulutukseen hakeutuu vajaa 10 % ja ammattikorkeakouluun noin 40 %. Lukio toimii siis pohjakoulutuksena eriasteiseen ammatilliseen koulutukseen noin puolelle opiskelijoistaan. Tätä lukion tehtävää ei sen opetussuunnitelmassa ole kuitenkaan otettu huomioon, vaan siinä tähdätään pääosin akateemisiin jatko-opintoihin, joihin kuitenkin lukiolaisista vain vajaa puolet hakeutuu tai pääsee. Voidaankin arvioida, että kun peruskoulun ohjauksessa pidetään auki kummatkin väylät, akateeminen ja ammatillinen, lukion opetus kapeuttaa opiskelijoiden näkemyksiä vain akateemisten jatko-opintojen suuntaan ja laiminlyö sen aineksen eli perehdyttämisen työelämään ja ammatteihin, jota ammatillisten väylien valinta edellyttäisi.

Ammatillisen koulutuksen työmarkkinarelevanssista

Myös toisen asteen ammatillista koulutusta moititaan usein liiallisesta teoreettisuudesta sekä liian hitaasta sopeutumisesta työmarkkinoiden vaatimuksiin. Teoreettinen kouluoppiminen on siirtynyt puutteelliseksi osaamiseksi työpaikoilla. Muodollisen koulutuksen siirtovaikutusta on kritisoitu heikoksi: osa oppimistavoitteista jää 15–20 prosentilta saavuttamatta, eivätkä opituistakaan asioista kaikki ole relevantteja koulutuksen ulkopuolella³¹. Viimeaikainen koulutuspoliittinen keskustelu ja avaukset mm. osatutkintojen ja työpaikkakohtaisen osaamisen suuntaan tukevat tämänkaltaista linjaa. Perusteena työpaikkakohtaisen osaamisen korostamiseen tarjotaan työmarkkinoiden vetoa sekä vaikeuksia pitää nuoria kiinni opinnoissaan.

Huoli on monessa suhteessa oikea ja perusteltu, mutta keinot väärä. On kysyttävä, mitä yleisten oppimisvalmiuksien sekä yleisten, usein siirrettävien taitojen vähentäminen koulutuksessa käytännössä tarkoittaisi? Lyhyellä aikavälillä osatutkinnot saattaisivat toimia yritysten työvoimavajetta auttavana tekijänä, mutta vähiten koulutetut nuoret työntekijät olisivat todennäköisesti ensimmäisiä joustajia tilanteessa, jossa yritys ajautuu vaikeuksiin.

Tilanne, jossa nuoria koulutetaan tietyillä työpaikoilla tiettyihin tehtäviin, on pitkällä tähtäimellä ongelmallinen. Kukaan ei takaa kyseisen työpaikan tai

³¹ *Hämäläinen & Komonen (2003, 9)*

*Koulutustason
nousussa syntyy
mahdollisuuksia
tuottavuuden
paranemiseen.*

yrityksen menestystä, pysymistä Suomessa tai rationalisointitoimenpiteiltä välttymistä. Puutteellinen osaaminen tekee nuorista työntekijöistä korostuneen riippuvaisia yhdestä työnantajasta. Tämä taas ei voi olla vaikuttamatta heidän neuvotteluasemaansa mm. palkoista ja työehdoista paikallisella tasolla sovittaessa. On myös kysyttävä, miten tutkintoihin sidotut palkkataulukot suhtautuvat osatutkintoja suorittaviin opiskelijoihin.

Työntekijöiden heikko pohjakoulutus ja puutteellinen osaaminen vaikeuttavat keskipitkällä aikavälillä myös yritysten toimintaa ja saattavat muodostua kehittymisen ja laajentumisen esteeksi. Näin voi käydä erityisesti, mikäli yritys muuttaa tuotantosuuntaa tai ryhtyy kehittämään uusia ja uutta osaamista vaativia tuotteita.

Ammatillista koulutusta ei tule lähestyä työvoimapolitiikkana, vaan koulutuspolitiikkana. Ammatillisen koulutuksen tarkoituksena tulee määritellä työvoiman muuntautumiskyky ja mahdollisuus vastata tuleviin työvoimatarpeisiin siten, että heidän oma autonomiansa ja valinnan mahdollisuutensa lisääntyvät. Pelkkä passiivinen reagointi ja valmistautuminen tämän hetken tarpeeseen on lyhytnäköistä ja jättää nuoret nopeasti oman onnensa nojaan.

Rukkaset naulaan ja pensselit sanaan

Tilastokeskuksen mukaan kolmetoista prosenttia ammatillisen koulutuksen aloittaneista jättää opintonsa kesken – usein jo koulutuksen alkuvaiheissa. Toisen asteen opintojen aikana keskeiset urahallinnan riskitekijät liittyvät opintoalan valintaan ja opiskelumotivaatioon. Suuri osa toisen asteen koulutukseen hakeutuneista nuorista on tehnyt koulutusvalintansa varsin sattumanvaraisesti³². Sattumanvaraisuutta kuvaa se, että toisen asteen ammatillisiin opintoihin hakeutuneista ensimmäisen vuoden opiskelijoista 10 prosenttia keskeyttää opintonsa ja vain 15 prosenttia arvelee olevansa omalla alallaan. Ammatillinen koulutus pudottaa osan koululle ”allergisoituneista” nuorista opintieltä jo varhaisessa vaiheessa.³³

³² Numminen ymt. (2002)

³³ Hämäläinen & Komonen (2003, 10)

Koulutuksen keskeyttäminen ja uuteen koulutukseen hakeutuminen on taloudellinen kysymys. Tutkinnon suorittamiseen kuluva aika voi koulutusta vaihtavilla muodostua tarpeettoman pitkäksi ja koulutuskustannukset suoritettua tutkintoa kohden kohtuuttoman suuriksi. Näin käy etenkin silloin, jos opiskelija ei ole ehtinyt hankkia ennen koulutuksen vaihtoa sellaista osaamista, mikä olisi mahdollista lukea hyväksi uuden tutkinnon suorittamisessa. Tämän vuoksikin olisi tärkeää, että mahdollisimman moni päätyisi oikeaan koulutusvalintaansa jo koulutuksen alkuvaiheissa.

Yhteiskunnan kannalta ei-toivottu ja koulutusresursseja tuhlaava toiminta saattaa silti yksilön kannalta olla rationaalista. Suuri osa keskeyttäjästä keskeyttää vain siirtyäkseen omia toiveita paremmin vastaavalle alalle. On kuitenkin kysyttävä, miksei koulutus rakenne mahdollista joustavampaa oman alan etsintää ilman opintojen uudelleen alusta aloittamista vain siksi, ettei ensimmäinen valinta osoittautunutkaan oikeaksi? ”Väärät” koulutusvalinnat lykkäävät lopulta valmistumista ja työmarkkinoille kiinnittymistä.

Erilaiset oppimisvaikeudet ja psykososiaaliset ongelmat ovat lisääntyneet myös toisen asteen opiskelijoiden keskuudessa. Oppimisvaikeuksia arvioidaan olevan noin kymmenellä prosentilla koululaisista. Erityisopiskelijoiden määrä on kasvanut 2000-luvulla noin 1000 opiskelijan vuosivauhtia³⁴. Tukea tarvitsevien oppilaiden määrän kasvaessa kaikilla ammattioppilaitoksilla ei riitä ammattitaitoa ja voimavaroja vastata lisääntyneeseen kysyntään. Suuret ryhmäkoot, pula ammattitaitoisista opettajista sekä opiskelijamääriin nähden riittämättömästi mitoitettut opiskelijahuollon henkilöstöresurssit ovat ongelmana suuressa osassa oppilaitoksia ympäri maan.

Erilaisissa työpajoissa, pajaprojekteissa ja oppisopimuskoulutuksessa herätellään koulumaiseen kouluun kyllästyneiden nuorten koulutusmotivaatiota aiempaa enemmän käytäntöön liittyvillä oppimismahdollisuuksilla. Työpajakokeiluja on yleisesti pidetty onnistuneina: niiden avulla on saatu opiskelijoita innostumaan ja kantamaan vastuuta opinnoistaan ja vähentämään poissaoloja ja keskeytyksiä. Parhaimmillaan työpajatoiminnan on arvioitu vähentävän keskeyttämisistä noin kolmanneksella tai jopa puolella. On kuitenkin huomattava,

³⁴ Tilastokeskus (2007c)

Niitä nuoria, jotka eivät näe koulutusta merkityksellisenä, eivät koulutusyhteiskunnasta nousevat paineet ja pakot todennäköisesti onnistu motivoimaan opiskeluun

että kuten edellä mainittiin, liiallinen keskittyminen pelkkään työpaikoilla tapahtuvaan oppimiseen uhkaa omalta osaltaan oppimisvalmiuksien juurtumista sekä yleisten työmarkkinavalmiuksien syntyä.

Nuorten työttömien absoluuttista määrää on pyritty vähentämään myös yhteiskuntapolitiikan toimin. Ammatillista koulutusta vailla olevilta nuorilta evättiin työttömyysturva, elleivät he osoittaneet erityistä koulutushalukkuutta. Työmarkkinalain velvoite hakea ammatilliseen koulutukseen nopeuttaa koulutukseen sijoittumista niiden nuorten kohdalla, jotka koulutusalan valinnan vaikeudesta huolimatta pitävät ammattikoulutusta tarpeellisenä. Sen sijaan niitä nuoria, jotka eivät näe koulutusta merkityksellisenä, eivät koulutusyhteiskunnasta nousevat paineet ja pakot todennäköisesti onnistu motivoimaan opiskeluun. Järjestelmä on johtanut esimerkiksi ammattikorkeakouluissa siihen, että koulutukseen on työmarkkinatuen tähden hakeutunut – ja päässyt – motivoitumattomia nuoria, jotka myöhemmin keskeyttävät opintonsa. He ovat näin ollen vieneet opiskelupaikkoja motivoituneilta nuorilta, joilla on oikeaa kiinnostusta alaa kohtaan.

Nuorten ongelmat ovat usein niin monisyisiä, että niihin puuttuminen vaatii yhteistyötä ja tiedon jakamista eri henkilöstöryhmien välillä niin kouluissa kuin muissakin yksiköissä. Nivelvaiheen työskentelyssä ja oppilashuollossa ongelmallinen asia on tiedonsiirto koulusta toiseen ja koulussa oppilashuollon eri ammattikuntien välillä. Jokaisen ammattikunnan tietojen salassapitoa ja salassa pidettävien tietojen luovutusta säädellään useassa eri lainsäädännössä, kuten koulutusta koskevassa lainsäädännössä, sosiaali- ja terveydenhuollon erityislainsäädännössä sekä yleislainsäädännössä. Säännökset muodostavat vaikeasti hahmotettavan kokonaisuuden, jonka pohjalta eri ammattikuntien on vaikeaa työskennellä keskenään³⁵

Maahanmuuttajien usein puutteellinen suomen kielen taito ohjaa heitä valtaväestöä useammin ammatillisten opintojen pariin. Toisella asteella kielitaidon on oltava jo hyvällä tasolla, jotta oppilas pystyy seuraamaan opetusta ja pärjäämään opinnoissaan. Vain harvassa ammatillisessa oppilaitoksessa on riittäviä resursseja lisätyn kieliopetuksen takaamiseksi. Samalla aikaisempien tutkintojen

³⁵ Kivelä & Ahola (2007)

tai opintojen vastaavuuksien arvioinnissa on puutteita. Maahanmuuttajaoppilailta koulutuksen keskeyttäminen onkin muita huomattavasti yleisempää.

Koulutuksen keskeyttämistä ja nuorten koulutuksellista syrjäytymistä on pyritty vähentämään useilla eri projekteilla. Eräänä esimerkkinä ovat työkoulut, joissa nuoret saavat ammatillisen opin lisäksi eväitä elämänhallinnan ongelmiinsa. Positiiviset kokemukset työssä oppimisesta vaikuttavat opiskelijoiden omakuvaan, sosiaalisiin taitoihin sekä opiskelumotivaatioon.

**TIETOLAATIKKO5:
HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ MAAHANMUUTTAJAOPPILAIEN TUKEMISEKSI**

MORO eli Monikulttuurinen rekrytointi ja oppiminen-projekti oli ESR:n rahoittama Equal-yhteisöaloiteohjelma ja se toteutettiin ajanjaksolla 2002–2004. MORO toimi Tampereella, Joensuussa ja Lappeenrannassa. MORO:n tavoitteena oli ”tehdä maahanmuuttajien kouluttautumisesta, työharjoittelusta ja työhön pääsystä toimiva ketju, jonka osat liittyvät sujuvasti toisiinsa”

Moro-projektin tarjoama monikulttuurisuuskoulutus auttoi opettajia ymmärtämään, miksi kaikki opiskelijat eivät ymmärrä riittävästi suomen kieltä huolimatta siitä, että ovat käyneet kielikursseja. Lisäksi käytiin läpi opettajan suhtautumista monikulttuurisuuteen ja tämän vaikutusta opetustilanteisiin. Henkilökunta yritettiin saada sitoutumaan monikulttuurisuuteen perehdytykseen.

Lähde: www.vaestoliitto.fi/mp/db/file_library/x/IMG/57020/file/Maahanmuuttajaprojektit.pdf

**TIETOLAATIKKO6:
HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ KOULUTUKSELLISEN SYRJÄYTYMISEN EHKÄISYSSÄ**

Itä-Suomen työkoulu 2000-hankkeen tavoitteena on ollut ehkäistä nuorten koulutuksellista syrjäytymistä. Työkoulumalli on ammatilliseen koulutukseen kehitetty pedagoginen toimintamalli, jonka avulla vastataan muuttuvan työelämän ja erilaisten opiskelijoiden tarpeisiin. Työkoulumallissa tuotetaan sekä ammatillista osaamista että tuetaan opiskelijoiden yhteiskunnallista toimintakykyä, osallisuutta ja osallistumista. Noin 60-80 prosenttia ammatillisen perustutkinnon opiskelusta tapahtuu työssä oppimalla. Työmainen ja joustava opiskelu merkitsee myös 45 minuutin tunneista ja tiukoista lukujärjestyksistä luopumista. Lähiopetusjaksot, joilla opiskellaan yhteisiä aineita ja ammattiteoriaa, pyritään järjestämään mahdollisimman selkeiksi kokonaisuuksiksi koko lukuvuoden ajalle.

Lähde: Hämäläinen & Komonen 2003

Lapsi pesuveiden mukana - lahjakkuusreservien hukkaaminen ja järjestelmän tehottomuus

Nykyisen koulutusjärjestelmän perusongelman muodostavat toisen asteen koulutuksen tehottomuus ja tapa uusintaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Suomessa peruskoulun saavutukset tasa-arvon kentällä ovat kiistattomia: oppilaiden väliset tasoerot ovat kouluittain tarkasteltuna erittäin pieniä. Selityksenä oppimienestyksen tasaisuudelle on koko ikäluokille yhteinen perusopetus ja verrattain myöhään tapahtuva jakaantuminen eri koulutusväylille. Kun nuorten valikoituminen lukioihin ja ammattioppilaitoksiin tapahtuu, on havaittu, että oppilaitosten väliset erot räjähtävät parissa vuodessa eurooppalaiselle tasolle.

Toisen asteen oppilaitosmuotojen erillisyyden voidaan katsoa monella tavoin johtavan lahjakkuusreservien hukkaamiseen. Uusi koululainsäädäntö velvoittaa oppilaitoksia yhteistyöhön, mutta käytännön koulumaailmassa vallitsee jyrkkä kahtiajako. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoiden lukio-opinnot keskittyvät vain muutamille aloille, kuten kaupan ja hallinnon alalle. Lukio-opiskelijoiden ammatilliset opinnot ovat ylipäätään vähäisiä.

Kaikissa kunnissa oppilailta ei ole riittävästi toiminnallisia mahdollisuuksia yhteisiin ainevalintoihin. Katvealueita ilmenee erityisesti maaseudulla. On ymmärrettävää, että pienillä koulutuksen järjestäjillä ei ole mahdollisuuksia monipuolisten palveluiden tuottamiseen. Yhteisen opetustarjonnan toteutuksen suurimpia esteitä ovat käytännön järjestelyvaikeudet ja torjuvat asenteet sekä ammatillisen koulutuksen ja lukion hallinnon sijoittuminen eri kunnassa eri ylläpitäjille. Toiminnan vakiintumattomuuteen vaikuttaa alueellisten paikallisten tavoitteiden puuttuminen, eikä rahoitusjärjestelmäkään erityisesti kannusta yhteistyöhön.

Ammatillisten oppilaitosten verkko on vielä hajanaisempi kuin lukioverkko, eikä kaikkia linjoja ole kaikissa ammatillisissa oppilaitoksissa. Toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa opiskelevat kärsivät muita useammin taloudellisesta niukkuudesta, sillä koulutukseen hakeutumiseen liittyy usein kotoa pois muutto jo varsin aikaisessa elämänvaiheessa. Toisen asteen opiskelijoiden opintotukea pienentävät vanhempien tulot, myös tilanteessa, jossa he asuvat – tai joutuvat asumaan – itsenäisesti.

Nykyinen toisen asteen rakenteiden erillään pitäminen heikentää teoreettisen sivistyksen saaneiden arvostusta käsityö- ja muita käytännön ammatteja kohtaan. Samalla se vähentää myös ammatillisen tutkinnon suorittaneiden arvostusta yleissivistystä kohtaan. Periytyminen on vahvaa molemmilla toisen asteen sektoreilla. Näiden kahden maailman – yleissivistävän ja ammatillisen – vastakkainasetteluun Suomella ei ole varaa. Ei varsinkaan lähitulevaisuudessa, kun ikärakenteen muutos vaatii inhimillisten resurssien ottamista entistä tuottavampaan käyttöön.

Toisen asteen koulutuksen tehottomuutta synnyttävät koulutuksen ulkopuolelle putoaminen, järjestelmän tuottama moninkertainen koulutus, tarpeeton jäykkyys valinnoissa ja tarkoituksenmukaisen osaamisen hankkimisessa sekä kykenemättömyys vastata ikärakenteen alueellisiin muutoksiin. Tehottomuus konkretisoituu siinä, että ilman toisen asteen koulutusta pysyvämpi työllistyminen on käytännössä mahdotonta.

Koulutusjärjestelmä osoittaa jäykkyytensä silloin, kun opiskelijalle herää ammatillisen koulutuksen aikana kiinnostus jatkaa korkea-asteen opintoihin. Vaikka lukio ja ammatilliset oppilaitokset periaatteessa avaavat nuorille samat mahdollisuudet jatkokoulutukseen, käytännössä ne ovat osoittautuneet eriarvoisiksi väyliksi tulevia opintoja ajatellen. Samalla on huomattava, että jopa puolet myös lukion opiskelijoista hyötyisi mahdollisuudesta sisällyttää tutkintonsa ammatillisia aineita.

Opiskelijavalinta kuuluu korkeakoulujen autonomian piiriin. Tämä on johtanut siihen, että ylioppilastutkinnosta saa usein enemmän lähtöpisteitä kuin ammatillisista tutkinnoista. Käytännössä toisen asteen ammatillisen tutkinnon tuottama jatko-opintokelpoisuus ei olekaan tasa-arvoinen ylioppilastutkinnon kanssa, vaikka tämä olisi tarkoitus. Yliopisto-opiskelijoista vain muutama prosentti on päätenyt opintoihinsa ammatillista väylää pitkin. Ammattikorkeakouluissakin, joihin ammatillisten oppilaitosten opiskelijoiden odotettiin pääsääntöisesti hakeutuvan jatko-opintoihin, on ammatillista väylää tulneiden osuus vain viitisentoista prosenttia.

Ylioppilastutkinnon asema opiskelijavalinnoissa tulee korostumaan entisestään, kun korkeakoulut ryhtyvät hyödyntämään uuden ainerealin antamaa aiempaa tarkempaa tietoa hakijoiden osaamisesta. Samalla toisen asteen amma-

*Kahden maailman
– yleissivistävän
ja ammatillisen –
vastakkainasetteluun
Suomella ei ole varaa*

tillisen koulutuksen suorittaneiden tosiasialliset edellytykset päästä korkeakouluun heikkenevät entisestään. Varmistaakseen pääsynsä korkeakoulutukseen ammatillisessa oppilaitoksessa opiskeleva nuori joutuu koulutuksensa jälkeen – tai sen keskeyttäen – suorittamaan ylioppilastutkinnon.

Yhteiskunnan kannalta ei ole järkevää, että ammatillisen tutkinnon suorittanut ja niiden kuluessa korkeakouluopinnoista kiinnostunut nuori aloittaa kolmivuotisen lukioprojektin, jotta voi lopulta 24–25-vuotiaana hakea yliopistossa järjestettävään unelma-ammattinsa koulutukseen. Sama kaksinkertaisen koulutuksen taakka lankeaa lukion suorittaneille, jotka löytävät tulevan ammatinsa toisen asteen ammatillisten oppilaitosten koulutusohjelmista.

Noin 10% lukiolaisista jatkaa ylioppilastutkinnon suoritettuaan toisen asteen ammatilliseen koulutukseen. Nämä nuoret viettävät toisen asteen koulutuksessa keskimäärin viisi vuotta. Joustavampi oppisisältöjen yhdistely antaisi mahdollisuuden joko täydentää omaa ylioppilas- tai ammatillista tutkintoaan, tai lukea helpommin hyväksi jo tehtyjä opintoja. Rakenteiden ylikorostaminen sekä itsetarkoituksellisuus kielii vallitsevasta instituutiokeskeisestä ajattelusta, jossa opiskelijoiden tarpeet eivät ole etusijalla.

**TIETOLAATIKKO7:
HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ OPPILAITOSTEN VÄLISTEN RAJA-AITOJEN MADALTAMISEKSI**

Lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten yhteistyöhön on kehitelty yhteistyömalleja ja -käytäntöjä nuorisoasteen koulutuskokeiluissa 1991–2001. Kokeilut osoittivat, että nuoret ovat kiinnostuneita monipuolistamaan, laajentamaan tai syventämään opintojaan valitsemalla opintoja myös muista oppilaitoksista. Noin kolmasosa opiskelijoista sekä lukiossa ja ammatillisissa oppilaitoksissa käytti valintamahdollisuuksiaan. Kokeiluista vakiintui käyttöön yhteistyön mahdollistavia lukujärjestysratkaisuja ja ns. kahden tutkinnon järjestelmä, jossa ammatillisen tutkinnon rinnalla voi suorittaa lukio-opintoja ja yo-tutkinnon.

Esimerkkejä alueellisista lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten yhteistyömalleista

Seinäjoen seudulla www.opinlakeus.fi ja

Jyväskylän seudulla www.jao.fi/?newsid=11&rdepid=11330&languageid=3&NEWS=1

Lähde: Volanen, M. V. (toim.) 2000. Kokeiluista reformeiksi. Tuloksia ja johtopäätöksiä nuorisoasteen koulutuskokeiluista ja ammattikorkeakoulureformista. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos

AIKUISKOULUTUS –KAIKILLE VAI HARVOILLE JA VALITUILLE?

Osaamiseen ja tietoon perustuvassa Suomessa ei voida enää perustaa kehitystä ja hyvinvointia ainoastaan nuorten, jatkuvasti uusiutuvien ja osaamistasoltaan yhä parempien ikäluokkien käyttöön. Tarvitaan myös pitkäjänteistä aikuiskoulutuspolitiikkaa. Jo nykyisellään nuorten Pisa-arviointia vastaavan aikuisten kansainvälisen lukutaitotutkimuksen IALS:n mukaan aikuisväestön osaamistaso on Suomessa ja muissa Pohjoismaissa keskimäärin maailman korkein. Aikuiskoulutusta voidaan pitää myös ”toisena mahdollisuutena”, uutena alkuna niille, jotka ovat syystä tai toisesta ajautuneet työelämän ulkopuolelle.

Aikuiskoulutuksen tärkeimmäksi kohderyhmäksi on moneen otteeseen nimetty ammattitaidottomat ja vähän koulutetut henkilöt³⁶ Aikuiskoulutuksen kysyntä on kasvanut 1990-luvulla ja siihen osallistumisesta on tullut osa suomalaisten aikuisten arkipäivää. Aikuiskoulutuspolitiikassa painopiste on siirtynyt vapaasta sivistystyöstä ammatilliseen koulutukseen. Työhön tai ammattiin liittyvään aikuiskoulutukseen osallistui vuonna 2006 puolet työikäisistä suomalaisista.³⁷

Suurin osa työhön tai ammattiin liittyvästä koulutuksesta on työnantajan tuella tapahtuvaa henkilöstökoulutusta. Opiskelu tapahtuu työaikana ja työnantaja lähettää koulutukseen. Henkilöstökoulutusta järjestetään joko työpaikalla tai työnantaja ostaa koulutuspalvelut esimerkiksi ammatillisilta oppilaitoksilta. Useimmiten henkilöstökoulutus on lyhytkestoista täydennyskoulutusta tai kurssikoulutusta, mutta myös tutkintoon johtavaa ammatillista peruskoulutusta ja korkeakoulutusta järjestetään henkilöstökoulutuksena.³⁸

Henkilöstökoulutukseen osallistui vuonna 2006 työssä käyvistä palkansaajista 57 prosenttia. Ahkerimpia kouluttautujia olivat toimihenkilöammateissa työskentelevät. Vuonna 2006 oli henkilöstökoulutusta saanut ylemmistä toimihenkilöistä lähes kolme neljästä, alemmista toimihenkilöistä useampi kuin kolme viidestä ja työntekijöistä vain kaksi viidestä.³⁹

³⁶ Järvinen & Vanttaja (2001, 103)

³⁷ Tilastokeskus (2007b)

³⁸ Rinne, Kivinen & Naumanen (1991, 133)

³⁹ Tilastokeskus (2007d)

Omaehtoinen ammatillinen aikuiskoulutus antaa henkilölle mahdollisuuden kehittää omatoimisesti itseään työnantajasta riippumatta ja omalla ajallaan. Kustannukset maksaa pääasiassa opetushallinto, mutta osin myös koulutettava itse. Opiskelun voi rahoittaa valtion opintotuella tai työttömänä ollessa koulutusvakuutuksella. Pitkäkestoisessa koulutuksessa myös kunnat osallistuvat koulutuksen kustantamiseen.

Työvoimakoulutus on pääasiassa ammatillista lisäkoulutusta. Työvoimapolitiittisen aikuiskoulutuksen tarkoituksena on aikuisväestölle koulutusta hankkimalla edistää ja ylläpitää työvoiman kysynnän ja tarjonnan tasapainoa työmarkkinoilla sekä torjua työttömyyttä ja poistaa työvoimapulaa. Työvoimahallinto ostaa tarvitsemaansa koulutusta opetushallinnon alaisilta ammatillisilta aikuiskoulutuskeskuksilta, oppilaitoksilta, korkeakouluilta tai muilta järjestäjiltä.⁴⁰

Näyttötutkintojärjestelmän kehittämisen taustalla ovat olleet mm. kansainvälistyminen lisääntyvine laatuvaatimuksineen, aikuisten opiskelun joustavuuden lisääminen, ammattitaidon hankkimistavasta riippumaton tutkintojärjestelmä ja tutkintojen perustuminen työelämässä vaadittaville tehtäväkokonaisuuksille. Ammattitutkintojärjestelmällä on työelämän lisäksi suuressa määrin ammatilliseen aikuiskoulutukseen liittyviä tavoitteita, kuten ikääntyvän väestön koulutustason nostaminen. Näyttötutkintojen suorittamiseen toivotaan ryhtyvän erityisesti muodollista ammatillista koulutusta ja tutkintoa vailla olevan aikuisväestön.

Aikuiskoulutusjärjestelmän selkeänä ongelmana on kohtuuton hajanaisuus. Työnantajien tarjoama koulutus kasaantuu hyvässä työmarkkina-asemassa oleville ja yhteiskunnan tukema koulutus taas hajoaa valtaisalle alueelle. Yksilö eksyy helposti kurssiviidaktoon vailla tarkkaa käsitystä koulutusten keskinäisistä suhteista, niiden laadusta ja relevanssista tai sisällöstä. Moni jättää koulutukseen osallistumisen sikseen.

⁴⁰ Sappinen (2001, 129)

Aikuiskoulutus kasaantuu koulutetuille menestyjille

– toisaalla uhkana syrjäytyminen

Kun tarkastellaan elinikäisen oppimisen tavoitteiden toteutumista aikuiskoulutukseen osallistumisluvkuina, näyttää siltä, että tietyt väestöryhmät jäävät tai jättäytyvät muita useammin koulutuksen ulkopuolelle. Aikuiskoulutuksen ongelmaksi on muodostunut se, että ne joiden on katsottu eniten tarvitsevan koulutusta ja tukea, hyödyntävät koulutuspalveluja kaikkein vähiten.

Sosioekonomisista ryhmistä ylivoimaisesti eniten aikuisopintoja suorittavat ylemmät toimihenkilöt. Myös alemmat toimihenkilöt osallistuvat keskimääräistä aktiivisemmin koulutukseen. Aikuiskoulutukseen osallistuminen ei sitä vastoin juurikaan tunnu kiinnostavan työntekijöitä, maanviljelijöitä ja yrittäjiä. Naiset kouluttautuvat miehiä useammin. Osallistuminen on sitä aktiivisempaa, mitä enemmän henkilöllä on pohjakoulutusta. Maaseutumaisissa kunnissa osallistutaan aikuiskoulutukseen taajaan asuttuja ja kaupunkimaisia kuntia vähemmän.

Aikuiskoulutukseen osallistuminen vähenee, mitä vanhempiin ikäluokkiin mennään. Vaille koulutusta jäävistä valtaosa on ikääntyviä miehiä. Suhteellisesti eniten heitä asuu Lapin, Oulun, Itä-Suomen ja Länsi-Suomen lääneissä. Tilanteessa, jossa tukea uuteen alkuun erityisesti tarvittaisiin, monien tosiasiallinen kyky ja motivaatio osallistua koulutukseen on vähäinen. Koulutuksen mahdollisuuksiin oman elämäntilanteen parantamisessa ei uskota. Vanhimpien sukupolvien osalta tieto- ja oppimisyhteiskunnan viralliset tavoitteet, mahdollisuudet ja normit näyttävät olevan todellisuutta vain pienen, paljon koulutetun vähemmistön kohdalla.

Työttömien keskuudessa aikuiskoulutukseen osallistuminen on sitä vähäisempää, mitä pidempään työttömyysjaksot ovat kestäneet. Ongelmaksi on havaittu myös se, että keski-ikäisten usein vaatimattoman koulutustaustan pohjalle on vaikea rakentaa työvoimapolitiittista koulutusta, jonka tuottamalla osaamisella olisi kysyntää työmarkkinoilla. Riittävän tehokkaan ja joustavan jatkokoulutuksen puuttuessa työelämä hyödyntää koulutukseltaan paremman

Aikuiskoulutusjärjestelmän selkeänä ongelmana on kohtuuton hajanaisuus. Työnantajien tarjoama koulutus kasaantuu hyvässä työmarkkina-asemassa oleville ja yhteiskunnan tukema koulutus taas hajoaa valtaisalle alueelle

taustan omaavia nuorempia ikäryhmiä tai jo työelämässä olevia⁴¹ Toisaalta on havaittavissa puutteita työvoimahallinnon ja opetushallinnon yhteistyössä. Työttömältä estetään päiväsaikaan tapahtuva formaali opiskelu opetushallinnon alaisessa koulutuksessa. Työttömyysturva rajaa työttömien osallistumista muuhun kuin työvoimapoliittiseen koulutukseen.

Työvoimakoulutuksessa on pyritty suuntautumaan 1990-luvun loppupuolella pidempikestoiseen koulutukseen. Koulutusvakuutus takaa koulutustuen päätoimiseen ammatilliseen koulutukseen tai korkeakouluopiskeluun, joka kestää vähintään 20 opintoviikkoa. Tuen saannin edellytyksenä oleva pitkä työhistoria rajaa kuitenkin tukimuodon ulkopuolella nuoret tai työmarkkinoiden ulkopuolella pitkiä jaksoja olleet työttömät.

Työvoimakoulutus on myös kärsinyt imago-ongelmista. Kritiikkiä on kohdistettu kurssien oletettuun heikkoon tasoon, epätarkoituksenmukaisiin oppisäältöihin, järjestelyjen ontumiseen, tuloksettomuuteen tai ”pakkokoulutuksen” leimaan. Oman motivaation merkitys koulutuksen onnistumiselle on keskeinen ja kritiikki tulee ymmärtää tätä taustaa vasten. Työvoimakoulutuksen heikko arvostus työmarkkinoilla ei sekään paranna kurssien työllisyysvaikutusta.

Työvoimapoliittisen koulutuksen vaikuttavuudesta on tehty Suomessa useita tutkimuksia, joiden tulokset vaihtelevat. Tutkimusten keskeisimpänä viestinä on se, että suhdannetilanne vaikuttaa työvoimapoliittisen koulutuksen onnistumiseen. Merkitystä on myös sillä, millaisella aikavälillä vaikutusta arvioidaan. Koulutus sitoo työttömän ajankäyttöä ja vähentää koulutusaikana hänen mahdollisuuksiaan etsiä töitä avoimilta työmarkkinoilta. Koulutuksen lopulliset hyödyt tulevatkin esille vasta pidemmällä aikavälillä.⁴²

Ongelmia on myös työssä käyvien työn ohessa tapahtuvan koulutuksen puolella. Tasa-arvon periaate ei ole sopinut yritysten koulutuspolitiikkaan. Työnantajat määrittelevät henkilöstönsä koulutustarpeet ja valikoivat koulutettavat. Koulutus suunnataan pääasiassa ryhmille, jotka ovat keskeisessä asemassa yrityksen tuotannon tehostamisen kannalta. Työnantajan ei kannata sijoittaa sellaisten työntekijäryhmien koulutukseen, jotka voidaan helposti

⁴¹ Sappinen (2001, 122)

⁴² Kauhanen, Lilja & Savaja (2006)

korvata vapailta työmarkkinoilta saatavalla koulutetulla työvoimalla. Henkilöstökoulutus jakaantuu epätasaisesti eri toimialoille ja sen ulkopuolelle jäävät jo lähtökohtaisesti työttömät ja usein myös lyhyissä työsuhteissa olevat. Määrä- ja osa-aikaisissa työsuhteissa olevien todennäköisyys saada työnantajan kustantamaa koulutusta on ns. normaalityösuhteessa olevaan nähden huomattavasti heikompi.

Jos tämäntyyppiset työsuhteet yleistyvät, työmarkkinoitten kahtiajako sisä- ja ulkopiiriläisiin voi entisestään pahentua. Juuri lyhyitä työsuhteita tekevien työvalmiudet tarvitsisivat usein parantamista koulutuksen avulla. Työuransa alkupäässä olevalla pätkätyöläisellä, jonka opiskeluvälmiudet ovat hyvät, ei ole muuta mahdollisuutta rahoittaa lisäopintojaan kuin hakemalla normaalia opintotukea tai tekemällä työtä opiskelun ohella.

Mikä on, kun opiskelu ei maistu?

Yleistä ammatillista koulutustarvetta on arvioitu kokevan lähes kaksi miljoonaa työikäistä. Vaikka lisäosaamista tarvitsisi suurin osa palkansaajista, moni jää joko tosiasiallisia osallistumismahdollisuuksia vaille, tai sitten ei niitä käytä. Elinikäinen oppiminen esitetään usein ”välttämättömyytenä” ja ”yhteisenä tavoitteena”. Ongelmaksi koetaan se, etteivät ihmiset aina ole innokkaita kehittämään itseään siinä määrin kuin työnantajat haluaisivat.

Koulutukseen osallistumattomuutta pohditaan erityisesti julkisuudessa vähän. Ainoa selitysmalli on, että ihmisten asenteissa on jotakin vialla. Kuitenkin työelämän rakennetekijöillä on havaittu olevan edelleen keskeinen vaikutus työntekijöiden opiskelumotivaatioon ja todellisiin opiskelumahdollisuuksiin. Vähän koulutettujen koulutushalukkuutta vähentää se, että heidän mahdollisuutensa vaikuttaa oman työn kehittämiseen ja uralla etenemiseen ovat usein olemattomat

Eri väestöryhmät odottavat koulutukselta eri asioita. Työntekijöiden intressinä on ennen muuta turvata asemansa työmarkkinoilla. Keskiluokkaisilla palkansaajilla koulutuksen tavoitteet liittyvät enemmän työn sisällön koheneamiseen, uran luomiseen ja sosiaalisen aseman parantamiseen. Mitä korkeampi

sosioekonominen asema palkansaajalla on, sitä todennäköisemmin hän kokee ammatillista lisäkoulutustarvetta.

Aikuiskoulutukseen osallistumisen yhtenä ehtona on tutkimusten mukaan taloudellisen tilanteen turvaaminen. Lyhytaikainenkin poistuma työmarkkinoilta koulutukseen on kallis investointi. Sen joutuu kustantamaan joko työntekijä itse, työnantaja tai julkinen valta. Rahoittajan on uskottava aikuiskoulutusinvestoinnin tuottavuuteen. Jos rahoittajana on työnantaja, investointi perustuu odotukseen koulutettavan tehokkaammasta työsuorituksesta tai työvoiman joustavammasta käytöstä. Tällöin koulutusta käytetään yleisen henkilöstöpolitiikan osana työvoiman motivoituneena, työtalon lisääjänä tai valmistamassa työntekijöitä ottamaan vastaan uusia työtehtäviä. Työntekijän näkökulmasta aikuiskoulutukseen osallistumisen keskeisiä ehtoja ovat työpaikkaturva ja opiskeluaikainen toimeentuloturva.

Henkilöstökoulutukseen työntekijä osallistuu työnantajan määräämänä työ-, virka- ja toimiehtosopimuksen mukaisin eduin. Sen sijaan omaehtoiseen aikuiskoulutukseen osallistumisen ehtona on, että työntekijä voi irrottautua opiskeluun työpaikkaansa menettämättä ja toimeentulon siitä kohtuuttomasti kärsimättä. Omaehtoiseen koulutukseen osallistuva hankkii itse koulutuspaikan ja voi tälläkin hetkellä saada toimeentulon takaavaa tai sitä avustavaa tukea vain rajoitetusti. Erityisesti yrittäjien ja pk-yritysten henkilöstön mahdollisuudet osallistua ammatillista osaamista kehittävään pitempikestoiseen lisä- ja täydennyskoulutukseen ovat puutteelliset⁴³

Opetusministeriön hallinnonalalla toteutettavan Noste-ohjelman kohderyhmään kuuluvista 30–54 -vuotiaista matalasti koulutetuista 39 % ryhtyisi opiskelemaan, mikäli säilyttäisi nykyiset nettotulonsa. Jos opintotuki olisi kolme neljäsosaa nykyisistä nettotuloista, 18 % tutkimusjoukosta olisi valmis aloittamaan opinnot. Puolella nettotuloista opiskelisi 12 % tutkimukseen vastanneista.⁴⁴ Joissakin kunnissa toteutetut opintosetelikoikeudet ovat tuoneet työttömiä opiskelun piiriin.⁴⁵

43 Opetusministeriö (2006, 40)

44 Kokkila (2003, 61)

45 Opetusministeriö (2006, 12)

Tilanteessa, jossa koulutuksen mahdollinen hyöty jää epäselväksi, koulutukseen hakeutumista ei välttämättä koeta mielekkääksi vaihtoehdoksi. Niukan pohjakoulutuksen saaneille työntekijöille tai työttömille ei koulutuksen kautta ole luvassa hyviä palkintoja, kuten työpaikkaa tai parempaa palkkaa. Esimerkiksi näyttötutkinnon suorittamisen vaikutus ansiokehitykseen on osoittautunut vähäiseksi. Aikuiskoulutukseen osallistumisesta hyötyvät tutkimusten mukaan miehet naisia enemmän. Kokkilan⁴⁶ tutkimusjoukossa miehistä 44 % sai koulutuksen ansiosta lisää palkkaa, kun naisista puolet vähemmän (22 %) ilmoitti koulutuksen johtaneen palkkatason nousuun. Sama näkyy työtehtävien kehityksessä. Koulutukseen osallistuminen takasi miehille naisia useammin vaativampia työtehtäviä, työpaikan tai ammatin vaihtumisen tai työpaikan säilymisen.

Toisaalta näyttää siltä, että opintojen pariin hakeutuminen ja opinnoista kieltäytyminen ei ole kiinni pelkästään rahasta. 1990-luvun lopulla pitkäaikaistyöttömille räätälöidystä koulutusvakuutuksesta saadut kokemukset osoittivat, ettei vähän koulutetun väen halukkuutta pitkäkestoiseen koulutukseen ole voitu oleellisesti lisätä, vaikka houkuttimeksi asetettiin työttömyysturvan suuruinen opintotuki. Työministeriön tekemän selvityksen mukaan vuoden mittaisen kokeilun aikana koulutukseen osallistui vain runsas tuhat pitkäaikaistyötöntä.⁴⁷

Koulutuksen vaikuttavuus tai sen mahdollisuudet vaikuttaa vaihtelevat erityisesti työttömien kohdalla. Erityisesti kaikkein vanhimmissa alhaisemman koulutustason omaavissa työikäisten ikäluokissa yleiset oppimisvalmiudet ovat heikot. Tämän voi olettaa vaikuttavan heidän koulutushaluttomuuteensa. Työttömien työnhakijoiden joukossa on myös henkilöitä, joille sairauksien ja työkyvyn heikkenemisen vuoksi sijoittuminen työelämään ei ole enää mahdollista. Heidän tunnistamisensa ja ohjaamisensa työkyvyttömyyseläkkeelle olisi sekä yhteiskunnallisesti että yksilön kannalta tarkoituksenmukaista.

Sytä koulutushaluttomuuteen on etsittävä myös elämäntavallisista ja kulttuurisista tekijöistä. Aikuisopiskelu tulisi ymmärtää perimmiltään tietynlaiseen kulttuuriin ankkuroituneena toimintana, joka ei ole kaikille väestöryhmille

Osallistumattomuudessa voi olla kyse pelosta epäonnistua ja menettää kasvonsa.

⁴⁶ Kokkila (2003)

⁴⁷ Järvinen & Vanttaja (2001, 105)

mielekäs ja heidän elämänpolitiikkaansa luontuva vaihtoehto. Kulttuurisesta lähtökohdasta on ymmärrettävissä myös se, että monesti vähän koulutusta hankkineet ihmiset eivät koe koulutuksen puutettaan ongelmallisena, ainakaan niin kauan kun töitä on tarjolla. Heidän suhtautumistaan koulutukseen värittää minimikoulutuksella pärjäämisen periaate, jonka mukaan koulutukseen ha-keudutaan vasta sitten, kun se on työmarkkina-aseman säilyttämisen kannalta välttämätöntä. Koulutusta ei koeta itseisarvona eikä työelämää kilpakenttänä, jossa on tavoiteltava menestystä ja aina vaan parempaa suoriutumista⁴⁸

Osallistumiseen vaikuttavat myöskin aikaisemmat oppimiskokemukset. Jos kokemukset koulussa oppimisesta ovat olleet kielteisiä ja ihmiset kokevat oppineensa enemmän muualla kuin koulussa, aikuiskoulutukseen osallistu-minen on vähäisempää kuin niillä, jotka ovat pitäneet koulussa opiskelusta⁴⁹. Erityisesti vähän kouluttautuneilla ”duunariammateissa” toimivilla miehillä koulutukseen osallistumattomuudessa voi olla kyse pelosta epäonnistua ja me-nettää kasvonsa.

Oman työkyvyn vaarantuminen erityisesti sairauden tai työttömyyden myö-tä on raskas taakka paitsi taloudellisesti, myös henkisesti. Suomalaisen ”käy-tännön miehen” malli rakentuu vahvasti työn ja ammatillisen identiteetin ym-pärille. Kun tähän ei enää syystä tai toisesta ole mahdollisuutta, iskee ihmisiin paitsi epävarmuus toimeentulon jatkumisesta, myös uuden itsemäärittelyn tarve. Koulutusta ei nähdä vaihtoehtona sen oltua jo kauan varsin torjuttu, jopa halveksittu yhteiskunnallisen osallistumisen muoto. Tästä ilmiöstä ker-tovat mm. monet kuntoutustoimintaa laadullisesta näkökulmasta luodanneet selvitykset⁵⁰

Kasautumisen yhteiskunnalliset seuraukset

Koulutus jakaa työväestön entistä selvemmin erilaisen tulotason ryhmiin. Etu-oikeutetun ryhmän muodostavat ylemmän korkea-asteen tutkinnon ja tutkija-koulutuksen suorittaneet. Toisen ryhmän muodostavat keskiasteen sekä alem-

⁴⁸ Tikka (2007)

⁴⁹ Mehtätalo (2005)

⁵⁰ esim. Nikkanen (2006), Suominen (2006)

man korkea-asteen tutkinnon suorittaneet. Heidän suhteellinen asemansa ei ole toistaiseksi olennaisesti parantunut eikä heikentynyt. Kolmannen ryhmän muodostavat perusasteen koulutuksen varassa ja ilman ammatillista tutkintoa työtä tekevät. Reaaliensioilla mitattuna heidän asemansa huononi 1990-luvun lopun mittavasta talouskasvusta huolimatta.

Alimman korkea-asteen, eli opistotasaisen tutkinnon suorittaneiden palkkaetu on kasvanut suhteessa sekä vähemmän että enemmän koulutettuihin. Samaan aikaan korkeakoulututkinnon suorittaneiden palkkaetu suhteessa alempiin koulutuksiin on supistunut ja koulutusryhmien sisäiset palkkaerot, eli palkkahajonta saman koulutustason hankkineiden keskuudessa, ovat kasvaneet. Epätasaisesti jakautunut ja paljolti samoille ryhmille kasautunut aikuiskoulutus vahvistaa tätä jakoa ja sekundaari- ja primaarisegmenttien erillisyyttä.

Aikuiskoulutusjärjestelmä ei laajuudestaan huolimatta ole kyennyt täysin takaamaan julkisen vallan sille asettamaa tavoitetta työvoiman kysynnän ja tarjonnan yhteensovittamisesta. Työikäistä väestöä tulisi kyetä siirtämään supistuvilta työllistävillä ja laajeneville aloille. Rakennemuutoksen nopeutuessa tämä onnistuu vain jatkuvan koulutuksen kautta.

Kun aikuiskoulutus on usein lyhytmuotoista kurssitusta, sen myötä kertyvä ammattitaito jää hajanaiseksi eikä muodosta erityisiä kokonaisuuksia. Järjestelmän monimutkaisuus, useat rahoituskanavat sekä palveluiden tarjoajien moninaisuus tekevät koulutukseen hakeutumisesta vaikeaa. Yksittäisen ihmisen on vaikea tietää, mitä on tarjolla ja miten osallistumisen voi käytännössä järjestää. Ongelmaa kasvattaa hankitun osaamisen tunnustamisen vaikeus. Työnantajien vaikea saada tietoa koulutuksen relevanssista ja sisällöstä, jos koulutusjaksot ovat hyvin heterogeenisiä.

Työvoimakapeikkojen synty maksaa työpaikkoja ja estää yritysten nopeampaa kehittymistä. Tätä kautta myös taloudellinen kasvu hidastuu. Oppimisen kulttuurin läpäisemä yhteiskunta, joka on varustettu asiaankuuluvien ja joustavien, jatkuvan koulutautumisen sekä työn ja lisäosaamisen hankkimisen mahdollistavien koulutusjärjestelmin, kykenee jatkuvasti olemaan muutosta edellä. Nykyinen, liian aikaisessa vaiheessa ihmisten ammatillisen kehityksen urauttava sekä myöhemmin tarvittavaan osaamisen päivittämisen tarpeeseen heikosti vastaava koulutusjärjestelmä ei tähän kykene.

5.

Yhteiseen sivistykseen ja osaamiseen

OSALLISUUSTAKUU

Yhteiskunnan tulee tavoitella tilaa, jossa kaikilla sen jäsenillä on mahdollisuus olla täysivaltaisesti osallisina niin työmarkkinoilla kuin kaikessa muussakin yhteiskunnan toiminnassa. Aidosti kansanvaltainen yhteiskunta ei voi jättää jäseniään niiden osallistumisen muotojen ulkopuolelle, joilla kansalaiset voivat toteuttaa itseään ja edistää omaa ja koko yhteiskunnan hyvinvointia. Meidän tulee pyrkiä takaamaan kaikille mahdollisuus täysivaltaiseen kansalaisuuteen. Meidän tulee sitoutua osallisuustakuun tavoitteeseen.

Osallisuustakuu voidaan jakaa kahteen perusosaan. Kaikkien kansalaisten tulee voida toimia täysivaltaisesti niin työmarkkinoilla kuin muuallakin yhteiskunnassa. Tämän päivän työmarkkinoilla toimiminen edellyttää riittävää osaamista, jotta ihminen voi turvallisesti kehittää omaa ammattitaitoaan ja suunnitella elämänsä kestäväälle pohjalle. Yhteiskunnan tulee antaa jäsenilleen osaamistakuu, jolla yhteiskunta sitoutuu järjestämään kaikille jäsenilleen koulutuksen, jonka nämä tarvitsevat voidaksensa toimia aktiivisesti työmarkkinoilla.

Koulutuksen, kuten koko elämän, tulee kuitenkin tavoitella myös muuta kuin leipää ja materiaalista hyvinvointia. Sen tulee pyrkiä sivistykseen ja mielekkääseen elämään. Yhteiskunnan tulee sitoutua antamaan kaikille jäsenilleen koulutuksen, jonka avulla heillä on mahdollisuudet ymmärtää ympäröivää maa-

Meidän tulee sitoutua osallisuustakuun tavoitteeseen.

ilmaa ja yhteiskuntaa, osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja elää mielekäs-
tää, tietoista elämää. Yhteiskunnan tulee antaa jäsenilleen sivistystakuu.

ERiarvoisuuden poistaminen on laaja-alaisen yhteiskunta- politiikan asia

Koulutuksen tavoitteiksi on asetettu yksilön kannalta elämän hyvinvoinnin, mahdollisuuksien ja autonomian lisääminen. Missä määrin nämä tavoitteet toteutuvat? Kenen ehdoilla ja tavoitteiden mukaan koulutuspolitiikkaa tehdään? Suunnitellaanko koulutusta yksilöiden oman elämän rakentamisen, ammatillisen etenemisen ja mahdollisuuksien maksimoimisen näkökulmasta, vai tulevatko reunaehdot muualta, yhteiskunnallisesti vahvempien ryhmien taholta ja pikemminkin heidän etujaan palvellen?

Vastaus ei ole selkeä, sillä suomalaisessa koulutuspolitiikassa on havaittavissa monenlaisia, osittain jopa vastakkaisiksi tulkittavia pyrkimyksiä. Hyvinvointivaltion muutoksen mukana markkinaehtoisuus on lisääntynyt. Samalla koulutukselta odotetaan kykyä tuottaa jokaiselle kansalaiselle tasavertaisia oppimismahdollisuuksia.

Koulutus on tänä päivänä edelleen keskeinen yhteiskunnallisia eroja tuottava ja uusintava järjestelmä – sekä kulttuurisesti että taloudellisesti. Eräs raportin keskeinen johtopäätös on se, ettei koulutuspolitiikka voi onnistua emansipatorisissa pyrkimyksissään ilman muun yhteiskuntapolitiikan tukea. Tarvitaan myös sosiaali-, tulonjako-, työmarkkina- ja asuntopolitiikkaa. Suomalaisessa yhteiskunnassa tuloerot ovat kasvaneet⁵¹ ja köyhyys jäänyt nopeasta talouskasvusta huolimatta lama-ajan tasolle⁵². Tämä ei voi olla heijastumatta jo lyhyellä aikavälillä ensin perheiden ja sittemmin koulujen tilanteeseen.

Pisa-tulosten selkeä havainto on yhtenäisen ja julkisesti hoidetun koulutusjärjestelmän onnistuminen. Kokonaisyhteiskunnalliset hyödyt eriyttämisen ja lokeroinnin vähäisyydestä nousevat huomattaviksi. Uusimmassa Pisa-mittauksessa nopeimmin omaa tulostaan parantanut maa oli Puola, jossa aikaisemmin

51 *Kiander 2007*

52 *Ritakallio 2007*

vallinnut aikainen eriyttäminen tasoryhmiin päättyi 90-luvun lopulla. Pienen maan osaamispotentiaalın täysimääräisen hyödyntämisen kannalta tulevia koulutuspoliittisia linjoja tulee vetää yhteisten ja kaikille avointen ratkaisujen suuntaan. Umpiperien olemassaolo sekä liian jäykkien rakenteiden luominen pääasiassa statussyistä haittaavat koulutusjärjestelmän tarkoituksenmukaista toimintaa sekä luovat eriarvoisuutta.

PERUSKOULU UUDISTUU

Koulutusjärjestelmän tavoitteeksi on asetettava emansipaatio. Peruskoulun oppimistuloksilla on suuri merkitys myöhemmän elämän kannalta. Useat oppimiseen ja koulutusmotivaatioon liittyvät ongelmat syntyvät tai jäävät hoitamatta peruskoulun aikana. Useissa tutkimuksissa ilmi tullut oppilaiden viihtymättömyys koulussa on huolestuttavaa siksi, että koulutehtävien laiminlyönti ja aiheettomat poissaolot ovat usein ensimmäinen askel koulutuksesta syrjäytymiseen. Ongelmiin puuttuminen vasta peruskoulun viimeisellä luokalla ei välttämättä riitä, sillä heikosti menestynyt ja koululle allergisoitunut nuori ei ehdi parantaa arvosanojaan tarpeeksi yhden lukuvuoden aikana. Tukitoimet on toteutettava riittävän varhaisessa vaiheessa, etenkin jos kohderyhmänä ovat lapset, joiden sosioekonominen tausta on epäsuotuisa.

Erytishuomio ennaltaehkäisyyn, hallitut luokkakoot

Pehmeän koulutien alun varmistamiseksi sekä mahdollisten ongelmien nopeaksi tunnistamiseksi ja niihin puuttumiseksi on alkuopetuksessa opetettava selkeästi nykyistä pienemmissä ryhmissä. Koulutuksen järjestäjien tulee varautua myös riittävään määrään kouluavustajia perusopetuksen 1–2 -luokille. Samalla luokkakoolle on perusopetuksessa määriteltävä selkeä ja konkreettinen yläraja. Monilla koulutusaloilla koulutuksen laajentumisen myötä nousseet oppilas/opettaja-suhteet ovat nuorten ongelmiin paneutumisen kannalta selvä ongelma. Liian suuriksi kasvavat ryhmät tarkoittavat vähäisempää aikaa oppilasta kohti sekä rasittavat kohtuuttomasti opettajia. Hyvän ja tuloksekkaan työn tekeminen vaikeutuu ylisuurissa ryhmissä.

Yhtenäisyys, mielekkäät kokemukset ja eheytetty koulupäivä

Opetusjärjestelyjen eriyttämistä on perusteltu ”huippujen tuottamisella” ja sitä kautta maamme kansainvälisen kilpailukyvyyn edistämällä. Huippukoulutuksen tarjoaminen pienelle vähemmistölle saattaa kuitenkin johtaa siihen, että valtaväestön osaaminen kaventuu. Kilpailun tuoksinassa saattaa syntyä houkutus karsia toimintamahdollisuuksia eniten niiltä lapsilta ja nuorilta, joiden katsotaan vähiten hyödyttävän taloudellisen kasvun ja maan kansainvälisen kilpailukyvyyn tehostamista. ”Huippujen” ja ”riskinuoorten” erottelu ja määrittäminen vahvistavat samalla sitä, että eri kohderyhmiin lukeutuvat nuoret oppivat erilaisen käsityksen itsestään ja paikastaan yhteiskunnassa sekä omista vaikutusmahdollisuuksistaan tulevaisuutensa suhteen.

Eheytytyssä koulupäivässä opiskelu, lepo ja mieluisat harrastuskokemukset vuorottelevat päivän aikana.

Jokaisen kansalaisen olisi kyettävä luottamaan yhteiskuntaan ja omaan menestymiseensä ja löytämään välineitä vaikuttaa sekä omaan asemaansa että yhteisiin reunaehtoihin. Koulutuksen tehtävänä on antaa yksilölle kyky kritisoida ja ottaa aloite haltuun, siirtyä pois toivottomuudesta ja näköalattomuudesta. PISA-menestyksen varjossa suomalaisen koulutusjärjestelmän kansalaisvalmiuksia tuottava puoli on päässyt luvattoman heikkoon kuntoon. Kansainväliset Civic-tutkimukset antoivat valitettavan heikon kuvan oppilaiden osallistuvuudesta ja koulun onnistumisesta osallisuuden lisäämisestä. Puutteita on havaittu kansalaistaitojen ja yhteiskuntatiedon opetuksessa. Kansalaisvalmiuksien merkitystä ”positiivisen muutosmotivaation” luomisessa tulee korostaa.

Koulun olisi kyettävä tarjoamaan mielekkäitä kokemuksia ja onnistumisen mahdollisuuksia myös niille oppilaille, joiden mielenkiinto kohdistuu lukuaineiden sijaan käytännön tekemiseen. Samalla lasten yksinoloa ja yksinäisyyden kokemuksia on kyettävä vähentämään. Yksi ratkaisu on uudistaa koulupäivän rakennetta ns. eheytetyn koulupäivän periaatteiden mukaisesti. Eheytytyssä koulupäivässä opiskelu, lepo ja mieluisat harrastuskokemukset vuorottelevat päivän aikana.

Käytännössä tämä tarkoittaisi valvottua aamu- ja iltapäivätoimintaa sekä valinnaisopintojen sijoittamista teoreettisten aineiden lomaan. Osallistuminen oppituntien ulkopuoliseen toimintaan olisi oppilaille vapaaehtoista. Lähtökohtana ovat perheiden ajankäyttöön liittyvät tarpeet, erilaisten toimintojen

tarkoituksenmukaisuus sekä koulunpäivän säännöllisyys. Kiinteä päivärytmi totuttaa oppilasta säännöllisiin elämäntapoihin, antaa turvallisuuden tunnetta myös pienimmille lapsille sekä tukee suotuisaa kehitystä.

TIETOLAATIKKO 8: HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ OPPILAIDEN SOSIOEMOTIONAALISEN KASVUN TUKEMISEKSI

Valtakunnallinen kokeilu- ja tutkimushanke MUKAVA (2002–2005) pyrki kehittämään toimintamalleja oppilaiden sosioemotionaalisen kasvun tukemiseksi ja koulun sosiaalisen pääoman lisäämiseksi.

MUKAVA-hankkeen osaprojektissa etsittiin parhaiten toimivia käytäntöjä ehytetyle koulupäivälle erilaisissa kunnissa ja kouluissa. Ehytetyn koulupäivän perusrakenne muodostui kokeilukouluissa kolmesta osasta: (1) aamutoiminnasta, (2) ”hengittävästä” koulupäivästä, johon sisältyi oppitunteja, harrastustuokioita ja pitkä lounastauko sekä (3) iltapäivätoiminnasta koulun jälkeen. Opettajien ja vanhempien arviointien mukaan kokeilun aikana oppilaiden kouluviihtyvyys lisääntyi, koulukiusaaminen väheni ja yhteistyö koulun ja vanhempien välillä kehittyi. Myös opettajien työviihtyvyys parani. Oppilaiden harrastuskerhoihin osallistuminen oli yhteydessä koulumotivaatioon, opiskelun jatkamishaluihin, vähäisempään tupakointiin, vähäisempään muiden kiusaamiseen ja vähäisempään koulupinnaukseen.

Lähde: <http://www.mukavahanke.com/>

Sosiaalisesti oikeudenmukaista koulutuspolitiikkaa

Koulutuksen tulisi perusopetuksesta lähtien valmistaa ihmisiä ennustettavan ja vakaan ammattiuran sijaan kohtaamaan muutoksia. Muutosvalmius edellyttää vahvoja perustietoja sekä asenteita, jotka auttavat uuden oppimista läpi koko elämän. Perustietojen tuottajana suomalaisella koululla on hyvät lähtökohdat, sillä perusopetuksemme on todettu tuottavan tasaisen hyviä oppimistuloksia. Pienet koulujen väliset erot oppilaiden osaamistasossa ovat johtaneet osaltaan hyvään menestykseen Pisa-vertailuissa. Vertailuissa huonommin pärjääville maille taas on ominaista suuret koulujen väliset tasoerot. Mikäli koulut eriytyvät resursseiltaan ja oppilasainekseltaan ”hyviin” ja ”huonoihin” kouluihin, myös Suomen oppimistulos on vaarassa romahtaa.

Koulut ovat keskeisiä alueellisen kehityksen moottoreita. Epäonnistuvat tai vaikeuksissa olevat koulut puolestaan säteilevät nopeasti ongelmia ympäris-

töönä. Erityisesti suurissa kaupungeissa ja niiden lähiöissä on havaittu selkeitä alueellisia vaikutuksia peruskoulujen oppimistuloksiin⁵³ Alueen vaikutusta kouluun voidaan pyrkiä ohjaamaan monella eri tavalla. Eräs keskeinen kehittämisen kohde on koulupiirijako. Koulupiirit tulisi pyrkiä jakamaan siten, että koulu kerää oppilaita mahdollisimman tasaisesti kaikista sosioekonomisista ryhmistä. Tietyille alueille ja kouluihin keskittyneet sosiaaliset ongelmat näkyvät nopeasti oppimistuloksissa.

Epävirallisten koulujen ranking-listojen olemassaoloa ja niiden käyttämistä kouluvalintojen perustana ei todennäköisesti voida – tai edes kannata estää. Sen sijaan nykyinen, monin paikoin leimaava ja yksinkertaistava arviointikäytäntö tulisi uudistaa siten, että koulujen suoritustasoa mitattaisiin selkeillä ja päteillä kriteereillä. Tämän tiedon tulisi olla julkista, eikä ainoastaan niiden saatavilla jotka kykenevät hankkimaan tietoja omien kontaktiensa avulla.

Koulujen suoritustason mahdolliselle arvioinnille ja arvioinnin tulosten julkaisulle on luotava yhtenäiset, kansalliset puitteet. Mikäli arviointia toteutetaan, sen tulee lähteä koulutuksellisen lisäarvon tuottamisesta. Tämä tarkoittaa koulujen asettamista paremmuusjärjestykseen sen mukaan, miten oppilaat menestyvät verrattuna sosioekonomiseen taustaryhmäänsä. Koulut, joissa menestyvät myös sellaiset oppilaat, joiden perheet eivät ole koulutettuja tai hyväosaisia, ansaitsevat tunnustusta.

Koulut lähiyhteisöjen kehityksen moottoreina – valinnaisuutta, kannusteita ja yhteistyötä

Huolehtimalla siitä, että koulussa on edustettuna sosiaalisen kentän moninaisuus ja rikkaus, huolehditaan samalla monesta perusopetuksen laatutekijästä. Riittävä sosiaalinen moninaisuus varmistaa koulutukselliset tavoitteet myös niille, joiden kotitausta ei tue menestyksestä koulutusuraa. Koulutuksellisen tasa-arvon toteuttamiseksi ja alueellisen eriarvoisuuden vähentämiseksi tarvitaan yleisten ratkaisujen lisäksi erityisiä, kohdennettuja toimenpiteitä. Koulutuksen järjestäjiä tulee velvoittaa pyrkimään kaikkialla korkeaan suori-

⁵³ *Bernelius (2005)*

tustasoon ja opetuksen laatuun. Samalla opettajia on palkkauksella ja laadullisilla kilpailuvalteilla kannustettava hakeutumaan kouluihin, joissa työtehtävät ovat erityisen haasteellisia.

Koulut joutuvat kohtaamaan suomalaisen yhteiskunnan monimuotoistumisen mm. kulttuuristen ja taloudellisten erojen lisääntyessä. Olemme tilanteessa, jossa piakkoin koko pk-seudun väestönkasvu koostuu maahanmuuttajista. Sellaiset syrjäyttävät tekijät, jotka toimivat jo nyt suomalaisten keskuudessa (sosiaalinen tausta, periytyvyys, osallisuuden puute) tulevat korostumaan maahanmuuttajien keskuudessa. Syrjäytymisen ehkäisyssä koulut ja koulupiirijako ovat monessa suhteessa etulinjassa. Yhteisöllisyyden rakentaminen on myös koulun ja kotien yhteistyön asia. Kotien kytkeminen tiiviimmin mukaan koulun työhön lisää paitsi turvallisia aikuissuhteita lasten ja nuorten elämässä, myös tiivistää lähiyhteisöä.

Maahanmuuttajista liian moni keskeyttää koulutuksensa aikaisin tai kärsii oppimisvaikeuksista. Syinä tähän ovat usein puutteellinen kielitaito sekä toisesta kulttuuritaustasta tulevien lasten vaikeus omaksua suomalaisille tuttuja ja itsestään selviä koulun arvoja ja käytäntöjä. Maahanmuuttajien sopeutumisongelmat lähtevät asuntopolitiikan tasolta. Maahanmuuttajaoppilaita pitäisi olla tasaisesti kaikissa kouluissa siten, että heistä tulisi luonnollinen osa paikallisyhteisöä. Suomen kielen oppiminenkin helpottuisi, kun sitä pitäisi osata niin koulussa kavereiden kanssa kuin asuinalueella.

TIETOLAATIKKO9:

HYVIÄ KÄYTÄNTÖJÄ KOULUN YHTEISÖLLISYYDEN TUKEMISEKSI

Helsingin ammattikorkeakoulu Stadian koordinoimassa Koulua ja elämää varten -hankkeessa kokeiltiin uudenlaisia toimintatapoja koulujen yhteisöllisyyden tukemiseksi. Hanke toteutettiin Myllypuron ylä- ja ala-asteilla Helsingissä.

Hankkeen keskeisinä toimijoina olivat sosionomit, jotka järjestivät koululla yksilöllistä tukihenkilöpäivystystä sekä yhteisöllistä viriketoimintaa välitunneilla ja oppitunteihin integroituna. Toiminnassa keskeistä oli oppilaiden välisen suvaitsevaisuuden lisääminen, konfliktitilanteiden selvittäminen sekä oppilaiden positiivisen minäkuvan tukeminen sosiaalipedagogisten menetelmien avulla. Vanhempien osallistumista koulu yhteisöön tuettiin koululla järjestettyjen tempausten ja vanhempienryhmien avulla.

Hankkeen koettiin tukeneen ja helpottaneen opettajien ja oppilashuoltoryhmän työtä, parantaneen koulun ilmapiiriä sekä rauhoittaneen koulun arkea. Toiminnasta hyötyivät erityisesti syrjäytymisvaarassa olevat oppilaat sekä erityistukea tarvitsevat maahanmuuttajataustaiset oppilaat. Positiivisemmasta oppimisilmapiiristä oli kuitenkin etua kaikille oppilaille, ja oppilaat itse raportoivat hankkeen vähentäneet merkittävästi koulukiusaamista. Koulun ilmapiiri oli opettajien arvion mukaan parantunut, ja vanhemmilta oli tullut opettajille hyvää palautetta sosionomien työstä.

Lähteet: [Http://www.urbanfinland.info/Resource.phx/urban/hankkeet.htx.html](http://www.urbanfinland.info/Resource.phx/urban/hankkeet.htx.html)

Rautiainen, Asta (toim.) (2005). Koulu yhteisöllisenä toimijana. Helsingin ammattikorkeakoulu Stadian julkaisu B: 4. 130 s.

TOISEN ASTEEN KOKONAIŠREMONTTI

Myös koulutusjärjestelmän perusrakenteisiin on syytä kiinnittää kriittistä huomiota. Nykyinen koulutusjärjestelmämme eriyttää koulutuspolut liian varhain ja arvottaa niitä eri tavoin. Peruskoulun päättävillä nuorilla on useimmiten täysin riittämättömät edellytykset tehdä koko tulevaan työ- ja elämänuraansa liittyviä ratkaisuja, eikä jatkokoulutukseen siirtymisen tukeminen näytä olevan kouluissa täysin tyydyttävällä tasolla. Tästä seuraa koulutusuravalintoja, jotka eivät ole yksilön tai yhteiskunnan intressien mukaisia.

Suomessa toisen asteen koulutukseen kytkeytyy voimakas kulttuurinen arvostusrakennelma, joka suosii lukiokoulutusta. Korkeasti koulutetuille vanhemmille lapsen suuntautuminen ammattikouluun voi olla ei-toivottava vaihtoehto. Koulutusväylien eriarvoisuutta ylläpitää myös se, että ammatilliseen koulutukseen menijät ovat itse epävarmoja ja tekevät valintansa passiivisesti.

Oppivelvollisuutta laajennettava ja suorittamismuotoja monipuolistettava

Koulutusjärjestelmää on uudistettava siten, että oppivelvollisuus laajennetaan kattamaan toisen asteen tutkinto. Nykyinen oppivelvollisuusikä on ajalta, jolloin ihmisten katsottiin kykenevän omaksumaan täysivaltaisena kansalaisena tarvittavat taidot 16 vuoteen mennessä. Ottaen huomioon yhteiskunnan jatkuvan monimutkaistumisen, teknologisen kehityksen ja osaamisvaatimusten kasvun, ei tietyn ikärajan asettamista voida pitää enää vastaavalla tavalla tarkoituksenmukaisena.

Toisen asteen koulutuksen jättää vuosittain aloittamatta noin 3000 peruskoulun päättänyttä nuorta. Koulutusjärjestelmän tulisi kyetä pitämään kiinni näistä nuorista, sillä yli vuoden poissaolo koulutusjärjestelmästä vaikeuttaa merkittävästi sinne palaamista. Koulutusjärjestelmää tulisi kehittää niin, ettei nuori käytännössä voisi valita itseään ulos koulutuspolulta, ennen kuin hänellä on hallussaan ammatillinen tai jatko-opintoihin kelpuuttava tutkinto.

Oppivelvollisuuden laajentaminen tarkoittaisi käytännössä sitä, että koulutuksen järjestäjät huolehtivat ammatillisen peruskoulutuksen, peruskoulun lisäopetuksen tai työpajatoiminnan riittävydestä ja saatavuudesta koko ikäluokalle sekä tarvittavista tukitoimista. Enemmistölle nuorista oppivelvollisuuden laajentamisella ei sinänsä ole merkitystä, koska he joka tapauksessa hakeutuvat peruskoulun jälkeen jatkamaan opintojaan ja ovat myös tietoisia työelämän kovista osaamisvaatimuksista. Uudistus olisikin nähtävä tueksi niille nuorille, joilla on eri syistä ollut vaikeuksia selviytyä peruskoulun opinnoista ja motivaatio-ongelmia hakeutua toisen asteen koulutukseen.

Oppivelvollisuuden laajentamisen yhteydessä olisi tarkasteltava tutkinnon suorittamisen tapoja. Samalla on monipuolistettava tutkinnon suorittamistapojen valikoimaa. Muun muassa työpajatoiminnan ja oppisopimusten kautta tapahtuvaa tutkinnon suorittamista on lisättävä, jotta kouluttautuminen onnistuu myös niiltä nuorilta, joille koulunpenkki ei ole houkutteleva vaihtoehto.

*Oppivelvollisuus
laajennetaan
kattamaan toisen
asteen tutkinto*

Toisen asteen opintotukeen parannus

Toisen asteen opiskelijoiden opintotukeen vaikuttavat vanhempien tulorajat tulee uudistuksen alussa poistaa. Opintotuki tulee nostaa korkeakouluopiskelijoiden opintotuen tasolle ja sen tulee oppivelvollisuuden aikana olla muodoltaan opintorahaa ja asumislisää. Nykyinen rakenne syrjii tarpeettomasti ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevia nuoria, jotka ovat usein taloudellisesti heikompiosaisista perheistä ja joutuvat muuttamaan opintojensa vuoksi lukio-opiskelijoita useammin pois kotoa.

Toisen asteen yhteistyötä lisittävä

– tavoitteena joustavuus ja valinnan vapaus

Nopeat muutokset työelämässä vaativat joustavaa erikoistumista ja nopeita muutoksia myös koulutusrakenteissa. Perinteisellä monivuotisella ammattikoulutuksella ei kyetä reagoimaan muutoksiin elinkeino- ja ammattirakenteessa ja työpaikoilla. Ei ole enää järkevää yrittää kiinnittää ihmisiä nuoruusiän muodollisella koulutuksella pysyvästi yhteen ammattiin tai työpaikkaan koko elämäkseen.

Yksi tapa sopeutua tulevaan koulutustarpeiden ennakoimattomuuteen on pyrkiä etenkin toisella asteella sisällöllisesti entistä laaja-alaisempaan ja yleis-pätevämpään koulutukseen ammatillisen erikoiskoulutuksen sijaan. Lisääntyneen epävarmuuden pitäisi saada päättäjät suhtautumaan kriittisesti siihen, että työntekijöitä tai ammattitaitoa ohjataan tiettyyn, liian spesifiin suuntaan.

Lasten ja nuorten on entistä tärkeämpää oppia oppimaan kuin oppia jotkin määrättyt taidot. Koulutusjärjestelmän pitäisi valmistaa heitä pikemminkin elinikäiseen työllistettävyyteen kuin elinikäiseen työsuhteeseen. Ammatillisen koulutuksen tehtävänä tulee olla yleisten oppimisvalmiuksien ja joustavan alalta toiselle siirtymisen mahdollistaminen. Koulutusjärjestelmä ei saa ruokkia tilannetta, jossa tulevaisuuden työntekijät täsmäkoulutetaan epävarmoille aloille ja jätetään riippuvaisiksi yhdestä työnantajasta.

Avainkysymyksiä tulee olemaan se, kuinka ammatillisen ja yleissivistävän koulutusperinteen vahvuudet saadaan tukemaan ja rikastamaan toisiaan. Työ-

elämän uusiin perustaitoihin kuuluvat mm. tietotekniikkataidot, vieraat kielet sekä muiden kulttuurien kohtaaminen, tekninen sivistys, yrittäjäyys ja sosiaaliset taidot. Nämä taidot ovat perustana aktiiviselle kansalaisuudelle ja työllistettävyydelle. Nämä yleiset taidot, joita työelämässä ja yleensäkin elämässä tarvitaan, eivät ole riittävästi edustettuina missään suomalaisen oppilaitoksen opetussuunnitelmissa sen paremmin lukioissa kuin ammatillisessa koulutuksessa.

Ammatillisen ja lukiokoulutuksen tiukka erillisuus on nykyisen oppivelvollisuusiän ohella perua entisiltä ajoilta ja ylläpitää epätervettä kulttuurista kuilua yleissivistävien ja ammatillisten oppilaitosten ja niiden opiskelijoiden välillä. Jäykät rakenteet paitsi luovat kahden kerroksen kansalaisia, myös estävät järkevien ainekokonaisuuksien valitsemista. Ammatilliset osaajat tarvitsevat erityisesti tulevaisuudessa työssään monia sellaisia tietoja ja taitoja, joiden saavuttamisessa lukio-opinnoista olisi hyötyä. Tähän liittyy myös jatkuvan kouluttautumisen eetos ja oppimisen kulttuurin sisäistäminen osana koko elämää. Samaten lukio-opiskelijan tulisi halutessaan voida opiskella vaikkapa talonrakennusta. Lukioden ja ammatillisten oppilaitosten tiukka erillisuus palvelee pääasiassa ylioppilastutkinnon statusarvoa varjelevien kulttuurisia intressejä.

Tavoitteena tulee ensimmäisessä vaiheessa olla yhteistyön lisääminen ja raja-aitojen kaataminen, tulevaisuudessa kehittämistyö voi kulkea kohti nuorisoasteen oppilaitoksia, joista opiskelija voi valmistua ylioppilaaksi, ammattiin tai molempiin. Alueellisten toisen asteen oppilaitosten kaikki kurssit tulisi koota yhteisiksi kurssitarjottimiksi, joista opiskelijat valitsevat haluamansa oppisisällöt. Ammatillisen tutkinnon tai ylioppilastutkinnon suorittaminen vaatisi edelleenkin kyseisten tutkintojen minimivaatimusten täyttämistä sekä loppukoetta.

Uudessa järjestelmässä olisi mahdollista yhdistellä oppiaineita helposti. Kyse on nimenomaan opiskelijoiden omien valinnanmahdollisuuksien lisäämisestä sekä tasa-arvoistavasta muutoksesta koulutusjärjestelmän sisällä. Lyhytaikaisiksi jääneet kokeilut nuorisoasteen kouluista olivat monella tapaa rohkaisevia. Noin kolmasosa opiskelijoista sekä lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa

valitsi opintoja muista oppilaitoksista tai toisilta koulutusaloilta⁵⁴ Opinnot voidaan myös toteuttaa esimerkiksi moduuliopetuksena, jolloin opiskelijalla on mahdollisuus yhdistää työtä ja opintoja – kuitenkin niin, ettei täysimääräinen toisen asteen tutkinto jää suorittamatta.

Selkeät suuntautumsvaihtoehdot tukemaan ammatillista identiteettiä

Ammatillisen koulutuksen sisällä koulutusohjelmien määrää on karsittava ja siirrettävä erittäin spesifiä ammattiosaamista tuottavien tutkintojen oppisisällöt aikuiskoulutusjärjestelmän puolelle. Ammatillisten perustutkintojen tulee olla nuorille ymmärrettäviä ja taata paitsi hyvät perusvalmiudet kyseisen ammatin harjoittamiseen, myös yleiset oppimisvalmiudet jatkokoulutusta varten. Työharjoitteluun ja työelämään tutustumisjaksojen lisäksi on järjestettävä tutustumista ammatilliseen koulutukseen.

Liian suppeisiin asiakokonaisuuksiin keskittyvät tutkinnot jättävät yksilön työmarkkina-asemaltaan heikkoon tilanteeseen, sillä hänen osaamisensa on hyvin kapea-alaista ja vain harvoille työnantajille relevanttia. Ammatillisten opintojen oppikokonaisuuksien suurentamisen yhteydessä on kiinnitettävä huomiota opettajien työolosuhteisiin. Resurssit on kohdennettava korostuneesti perustoimintaan, eli opetukseen, lyhytaikaisten projektien sijasta. Ammattiopintojaan aloittavan nuoren ammatti-identiteetin rakentaminen on pitkäjänteistä toimintaa. Nykyisen järjestelmän alimmalla portaalla työskentelevällä ammattiopettajalla on keinot mahdollisuudet innostaa tulevaa ammattiosaajaa.

Ammatillinen koulutus ja aikuiskoulutus ovat erillisiä kokonaisuuksia

On olemassa useita syitä, minkä vuoksi resurssit kannattaa koota nimenomaan toisella asteella, eikä yhdistää ammatillista koulutusta ja aikuiskoulutusta. Aikuiskoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen yhdistäminen loisi suuria ammattitutkintotehtaita, jotka erottuisivat erityisesti kulttuurisesti entistä enem-

54 Nuorisoasteen koulutuskokeilun arviointityöryhmän muistio (2001)

män lukioista. Tämä loisi korostunutta juopaa nuorten välille jo aikaisessa vaiheessa.

Samaten nuorten kannalta erittäin ratkaisevan uravalinnan tekeminen pysisi edelleen tarkoituksettoman varhaisena ratkaisuna. Toisen asteen ja aikuiskoulutuksen läheinen yhteistyö on monessa suhteessa perusteltua, mutta niiden erilaisten perustehtävien vuoksi ne on syytä säilyttää selkeästi omina rakenteinaan.

Vahvoja lääkkeitä keskeyttämistä vastaan

Suomalainen koulutusjärjestelmä on saatava toimimaan nykyistä tehokkaammin niin, että nuoret siirtyvät työelämään nykyistä aikaisemmin. Opintotuen tasosta tinkiminen johtaa opiskelijat toimeentuloniukkuuteen, joka lisää opiskelun ohella tapahtuvaa työssäkäyntiä ja opintojen keskeyttämistä. Viime vuosina Kela on maksanut noin 5000–6000 henkilön opintolainat (n. 25 milj. euroa/vuosi) pankeille lainan hoitamattomuuden perusteella. Usein synnä maksuvaikeuksiin on ollut työttömyys tai heikko taloudellinen tilanne, joiden taustalla taas ovat kesken jääneet opinnot.

Vaikka Suomessa opintojen keskeyttäminen on keskimäärin vähäisempää kuin useimmissa muissa maissa, on se silti monilla koulutusaloilla todellinen ongelma. Huonon läpäisyasteen takia aloituspaikkamäärät joudutaan mitoittamaan ylisuuriksi työelämän tarpeisiin nähden. Nostamalla koulutuksen läpäisyastetta aloituspaikkoja voitaisiin supistaa ja kohdentaa uudelleen. Näin saataisiin myös lisäresursseja koulutuksen laadun, tehokkuuden ja tuottavuuden nostamiseen. Opiskelijaikäluokkien pieneneminen, kiristynvä kansainvälinen kilpailu ja työvoiman lisääntyvä tarve asettavat paineita vähentää keskeyttämistä entisestään. Yhteiskunnalla ei ole varaa menettää ainuttakaan nuorta.

Nuorten koulutuksen keskeyttämisiä selitetään usein nuorten omasta elämästä lähtien: epäonnistuminen koulutuspolun etsimisessä johtuu nuoren omasta taustasta ja omista elämänongelmista. Tässä selitysmallissa koulun on helppo vetäytyä vastuustaan. Koulutuksen keskeyttämisen taustalla on harvoin pelkästään yksi syy, vaan usein se on pitkäaikaisen kehityksen tulos, jossa yhdistyvät yksilön ominaisuudet, henkilökohtainen elämäntilanne kuin myös

kouluun liittyvät tekijät eli se, millaisia koulun kulttuuri, opetuskäytännöt ja sisäinen vuorovaikutus ovat.

Viime aikoina koulutuksesta syrjäytyneiden ja syrjäytymisuhan alla elävien nuorten auttamiseksi on kehitelty perinteisen työvoimakoulutuksen ja -politiikan tavoitteiden ja keinojen rajat ylittävää sosiaalipedagogista työtettä. Ammatilliseen koulutukseen on kytketty elämänhallintavalmiuksien, oma-aloitteisuuden, yhteistyötaitojen ja vastuunkannon opettamista. Oppivelvollisuuden laajennus yhdistettynä moniammatilliseen yhteistyöhön kouluissa tukevat tavoitteiden saavuttamista.

AIKUISKOULUTUKSELLA TÄSMÄOSAAMISTA JA MUUTOSVALMIUTTA

*Ammatillinen
koulutus antaa
perusvalmiudet
toimia työelämässä,
kun taas
aikuiskoulutuksella
täsmäkoulutetaan*

Työelämän nopeisiin muutoksiin reagoiminen edellyttää selkeää työnjakoa nuorten ammatillisen koulutuksen ja aikuiskoulutuksen välille. Ammatillinen koulutus antaa perusvalmiudet toimia työelämässä, kun taas aikuiskoulutuksella täsmäkoulutetaan. Koulutusjärjestelmältä vaaditaan hyvin joustavia mahdollisuuksia täydentää ja jatkaa aiemmin suoritettuja opintoja ja yhdistää niitä työn lomaan. Toimintamalli edellyttää myös asennemuutosta työnantajien keskuudessa, jotka odottavat saavansa suoraan koulunpenkiltä valmiiksi erikoiskoulutettua ja alan työkokemusta omaavaa työvoimaa.

Jotta elinikäinen oppiminen voisi toteutua ja todellinen osallistumisen ja oppimisen kulttuuri syntyä, on luovuttava ajatuksesta, jossa opiskelu päättyy tutkinnon suorittamiseen. Nykyisellään erityisesti sosioekonomisesti heikommassa asemassa olevat työntekijät eivät koulutukseen osallistu. Usein kouluttautuminen alkaa vasta silloin, kun työpaikka on menetetty joko saneerausten tai terveydellisten syiden vuoksi. Opiskelurutiinin löytäminen tuossa tilanteessa voi muodostua henkisesti raskaaksi.

Aikuiskoulutuksesta uusi alku – kulttuuriset esteet ylitettävä

Koulutuskeskustelussa tulisi nostaa esille laadullisuus siinä mielessä, että kouluttautuminen valtaistaisi ja innostaisi ihmisiä. Järjestelmän on kannustettava

ihmisiä ”joustavaan erikoistumiseen” ja oman ammattitaidon ylläpitoon ja kehittämiseen. On rakennettava ammattiosaamista, arvostettava pikemminkin omaa osaamista, eikä pelkkiä olemassa olevia työpaikkoja.

Kaikilla työelämän keskeisillä intressiryhmillä (valtiovalta, työnantajat, palkansaajat) on omat ja toisistaan jossain määrin poikkeavat käsityksensä koulutuksen tarvitsijoiden määristä, kohderyhmistä, sisällöistä, organisointimuodoista, opetusmenetelmistä jne. Ylikoulutus on Suomessa tutkimusten mukaan vähäistä, vaikkakin yksittäisen työntekijän näkökulmasta ”liian korkeat” kvaali- fikaatiot voivat joissain tilanteissa jopa vaikeuttaa työn saantia.

Syy ei ole kuitenkaan yksin koulutuksessa, vaan myös työmarkkinoiden jäykissä rakenteissa, joissa korkeasti koulutettujen työpanosta ei osata käyttää hyödyksi. Työnantajat saattavat rekrytointitilanteessa suhtautua epäluuloisesti työnhakijaan, jonka koulutus ylittää tehtävän kannalta vaadittavan pätevyys- tason. Korkeaa koulutusta tulisi kuitenkin pitää ensi sijassa voimavarana, joka antaa yksilölle ja yhteiskunnalle uusia kehittämismahdollisuuksia. Korkeakou- lituksen laajeneminen nostaa monien ammattiryhmien statusta ja demokrati- soi työelämää. Yksilöllisestä näkökulmasta koulutus antaa valmiuksia sopeutua työelämän muutoksiin.

Aikuiskoulutuksen kasaantuminen ja hajanaisuus muodostavat merkit- tävän ongelman paitsi tasa-arvolle, myös tehokkuudelle ja tarkoituksenmu- kaisuudelle. Se osa työvoimasta, joka useimmiten olisi oman etunsa vuoksi eniten koulutuksen tarpeessa, ei siihen juurikaan osallistu. Syyt tähän ovat usein paitsi työnantajissa, myös työntekijöissä itsessään. Mahdollisuuksista ei tiedetä, aikaa tai taloudellista tukea opintoihin ei järjesty, tai sitten kyseessä on kulttuurinen käytäntö. Oppimishalukkuuden lisääminen on myös selkeä hyvinvointikysymys. Kun yhteiskunnan palvelut siirtyvät entistä enemmän verkkoympäristöön, teknologiaa vierastavat vanhimmat ikäluokat jäävät syr- jään jopa peruspalveluista.

Järjestelmän on kannustettava ihmisiä ”joustavaan erikoistumiseen” ja oman ammattitaidon ylläpitoon ja kehittämiseen.

Erityistoimenpiteitä riskiryhmiin

Ammatillisen lisäkoulutuksen aktivointi- ja kehittämistoimenpiteitä tarvitaan erityisesti maatalous- ja muiden yrittäjien, pk-sektorin henkilöstön, alhaisen pohjakoulutuksen omaavien, yli 55-vuotiaiden sekä lyhyen työhistorian omaavien tai epätyyppillisissä työsuhteissa toimivien, maahanmuuttajien ja työttömien etenemismahdollisuuksien lisäämiseksi. Korkeakoulutuksen saaneista erityisesti lyhyissä ja vaihtuvissa työsuhteissa olevat, ammatinharjoittajat tai yrittäjät sekä julkisen sektorin matalapalkka-aloilla toimivat ovat ryhmiä, joiden osallistumismahdollisuudet täydennyskoulutukseen vaihtelevat.

Maahanmuuttajien koulutuksesta on todettu, ettei se vastaa esim. heidän kielitaitotarpeisiinsa eikä näin ollen luo riittäviä valmiuksia työllistymiselle. Syrjäseudulla työttömäksi jäävää ikääntyvää maatalous- ja teollisuusväkeä ei ole helppo houkutella tieto- ja palvelutyön keskuksiin uusia ammatteja oppimaan. Viisikymppinen työtön metsuri ei taivu vaivatta ”veli hento valkoiseksi”. Työttömäksi jääminen voi olla pitkään työelämässä toimineelle, varttuneemmalle työntekijälle jo sinänsä raskas elämänvaihe, jossa koulutukseen lähteminen muodostuu ylittämättömäksi kynnykseksi.

Ikääntyvien työttömien osaamisvajeen korjaaminen koulutuksella vaatii erityistoimenpiteitä. Se ei onnistu pelkästään omaehtoisella aikuiskoulutuksella, vaan tarvitaan erilaisten ja eripituisten koulutusmahdollisuuksien järjestämistä. Jatko- tai uudelleen koulutusta on tarjottava ja järjestettävä tavalla, joka kunnioittaa ihmisten kolhiintunutta työidentiteettiä samalla, kun uusi identiteetti vähitellen rakentuu. Nykyinen ohjaus- ja koulutusjärjestelmä ei näytä tätä riittävästi tukevan.

Aikuisten taloudelliset, sosiaaliset ja psykologiset esteet ammatilliseen koulutukseen voivat olla selvästi suuremmat kuin nuorten. Väestön koulutuspreferenssien ja niihin vaikuttavien tekijöiden selvittäminen on ensisijaisen tärkeää, varsinkin jos halutaan suunnata koulutusta aloille, jotka ei luonnostaan houkuttele opiskelijoita. Aikuiset mainitsevat yleisimmin koulutukseen osallistumisen esteeksi ajan puutteen ja työkiireet, mutta myös koulutuksen kalleus tulee esille. Pitkäaikainen opiskelu heikentää väistämättä aikuisopiskelijan ansiotasoa.

*Aikuisten
taloudelliset,
sosiaaliset ja
psykologiset esteet
ammatilliseen
koulutukseen
voivat olla selvästi
suuremmat kuin
nuorten.*

Työikäiset, palkastaan elävät ja perhettään elättävät aikuiset eivät yleensä halua tehdä epävarmoja investointeja itsensä kouluttamiseen. Aikuiskoulutuksessa yksilöllinen markkinaperustainen koulutustarjonta tulee lisäämään koulutuksellista eriarvoisuutta, sillä kun koulutustarjonta perustuu ostajan maksukykyisyyteen, varattomat jäävät koulutuksen ulkopuolelle.

Taloudellisten ja ajankäytöstä johtuvien esteiden voittamiseen on työnantajan ja yhteiskunnan mahdollista vaikuttaa, mikäli elinikäistä oppimista pidetään jokaisen kansalaisen oikeutena. Tämä edellyttää opiskelun taloudellista tukea ja myös instituutioiden vastuuta koulutuksesta. Aikuiskoulutusta tulisi kehittää järjestelmäksi, joka tukisi työn ja opintojen vuorottelua kaikilla aloilla ja ammatillisilla tasoilla. Tämä vaatii myös riittäviä tukipalveluita esimerkiksi työajan ulkopuolella tapahtuvan opiskelun mahdollistamiseksi. Käytännössä tämä tarkoittaa vaikkapa lasten iltaihoidon mahdollistamista niille, jotka suorittavat opintoja.

Rahoituksen selkeyttä

Aikuiskoulutukseen osallistumattomien kansalaisryhmien koulutustarjonnan parantamiseksi tulisi luoda pitkän aikavälin suunnitelma ja sen mukainen pysyvä rahoitusjärjestelmä. Aikuiskoulutuksen järjestämisessä ja rahoittamisessa tarvitaan yhteistyötä eri tahojen, kuten työnantaja- ja työntekijäjärjestöjen, työvoima- ja opetusviranomaisten sekä mahdollisesti sosiaaliviranomaisten kesken.

Vapaalla sivistystyöllä on keskeinen tehtävä pyrittäessä aikuiskoulutuksen määrälliseen kasvuun, tavoittaahan se jo nyt yli 1,1 miljoonaa aikuista vuosittain. Nykyinen vapaan sivistystyön rahoitusjärjestelmä kuitenkin vaikeuttaa toiminnan kehittämistä siihen suuntaan, että aliedustetut ryhmät saataisiin opintojen pariin. Valtionosuuden suoriteperusteisuus ei tue hakevaa toimintaa eikä panostusta ohjaukseen. Perusrahoitus kannustaa päinvastoin kouluttamaan niitä, jotka on helpointa tavoittaa ja joiden opetukseen ei liity esimerkiksi oppimisvaikeuksista aiheutuvia lisäkustannuksia. Vapaan sivistystyön rahoituksessa tulisikin jatkossa huomioida kehittämistyön, hakevan toiminnan ja opinto-ohjauksen aiheuttamat kustannukset.

Pysyvän rahoitusjärjestelmän turvin voidaan vapaan sivistystyön oppilaitoksille vakiinnuttaa tehtäviä syrjäytymisuhan alla olevien kansalaisten kouluttamiseksi ja aktiivisen kansalaisuuden sekä yhteiskunnallisen osallisuuden vahvistamiseksi. Aliedustettujen väestönosien aktivointi koulutukseen edellyttää selkeämmin määriteltyä työnjakoa ja oppilaitosmuotojen rajat ylittävää verkostoitumista koulutuksen järjestäjien kesken.

Työnantajat rahoittavat henkilöstönsä täydennyskoulutuksen, jos he sitä järjestävät. Heitä ei kuitenkaan missään velvoiteta kouluttamaan henkilöstöään. Käytännössä työnantajat kouluttavat suhteellisesti eniten johtotason työntekijöitään, vaikka koulutustarve olisi suurin suorittavalla tasolla. Elinikäistä oppimista ajatellen ei-typilliset työsuhteet muodostavat ongelman. Osa- tai määräaikaissä töissä tai vuokratyöfirmojen kautta toimivilla ei ole juurikaan mahdollisuuksia jatkuvaan koulutukseen ja itsensä kehittämiseen. He kuuluvat useimmiten periferiatyövoimaan, jonka kouluttamisesta työnantaja ei kannu huolta. Toisaalta ei-typillisissä ja katkonaisissa työsuhteissa olevien täytyy jatkuvasti markkinoida itseään, joten aikaa ja varaa omaehtoiseen kouluttautumiseen on vaikea löytää.

Elinikäisen oppimisen kannalta työsuhteiden tulisi olla ainakin niin pitkiä, että työntekijä ehtisi paneutumaan työhönsä ja oppimaan siinä jotakin uutta. Tällöin hän voi kokea työnsä mielekkääksi ja omaa ammatillista kehittymistään tukevaksi. Ratkaisua erityisesti vuokratyövoiman kohtaamiin ongelmiin voidaan etsiä vakinaisista työsuhteista työtä vuokraaviin yrityksiin. Koulutuksellinen eriarvoisuus on siis osittain seurausta vallitsevista työn organisointimalleista ja rakenteista. Vain niitä muuttamalla on mahdollista pysäyttää työelämän polarisaatiokehitys.

Työttömien koulutuksen periaatteena on Suomessa pitkään ollut se, ettei kokopäiväinen opiskelu ole ollut mahdollista työttömyyskorvausta menettämättä. Työttömyysturvan tasoista tukea on voinut saada vain työvoimaviranomaisten rahoittamaan koulutukseen. Usein koulutukseen on passitettu pikemminkin viranomaisen määräyksestä kuin työttömän omasta halusta. Tämä on ollut omiaan lyömään työvoimapolitiittiseen koulutukseen pakkokoulutuksen leimaa.

Työttömyysturvaa saavien mahdollisuutta osallistua omaehtoiseen koulutukseen myös ammatillisissa oppilaitoksissa, aikuiskoulutuskeskuksissa ja

avoimissa yliopistoissa tulisi parantaa ja kokopäiväisen opiskelun kriteereitä tarkistaa. Esimerkiksi akateemisten opintojen suorittaminen ei pääsääntöisesti ole este kokopäivätyön hakemiselle ja vastaanottamiselle, sillä opinnot ovat harvoin kurssimuotoisia tai lukujärjestykseen sidottuja. Tutkintoon johtavasta opiskelusta on tehtävä kannattavaa.

Osaamistakuun idea vietävä käytäntöön – kohti työllisyysturvaa

Työttömyysturvaksi tarjottavasta koulutuksesta tulee siirtyä jatkuvaan koulutautumiseen jo työuran aikana. Tarkoituksena on paitsi ylläpitää opiskelurutiinia, myös varustaa työntekijöitä uusilla taidoilla ja parantaa heidän mahdollisuuksiaan joko pysyä työssä tai vaihtaa alaa. Tätä tarkoitusta varten on luotava osaamistakuun käytännön tasolle vievä järjestelmä, jonka puitteissa jokaiselle työntekijälle taataan koulutusjakso joka vuosi.

Kyseinen järjestelmä on rahoitettava yhteisvastuullisesti. Sekä yhteiskunta, työnantajat että työntekijät osallistuvat kustannuksiin, työmarkkinaosapuolet sosiaalikulusten kautta. Esimerkkinä voitaisiin käyttää vuosilomien kertymistä. Jokaisesta työssäkäyntikuukaudesta kertyy yksi päivä oikeutta koulutukseen. Tämän lisäksi yhteiskunta takaa jokaiselle kansalaiselle tietyn vähimmäismäärän koulutusta sekä koulutusvajeen arvioinnin kautta erikseen koulutusoikeutta niille, jotka eivät kykene sitä työelämässä kerryttämään.

Suoritettavien opintojen ei tarvitse liittyä juuri tuolloin tehtävään työhön, vaan takuun puitteissa voisi opiskella itselleen myös kokonaan uuden ammatin työn ohessa. Yhteisvastuullisesti rahoitetusta järjestelmästä hyötyvät ennen muuta työntekijät itse osaamispääomansa kasvaessa, sekä pk-yritykset, joiden mahdollisuus tarjota tuottavuutta parantavaa koulutusta työntekijöilleen ovat suuria yrityksiä rajallisemmat.

Yhdelle luukulle

Nykyinen aikuiskoulutusjärjestelmä on kaiken kaikkiaan sekava, eikä osaamistaan päivittävän ole helppoa löytää kurssi- ja oppilaitosviidakosta tarpeitaan vastaavaa koulutusta. Aikuiskoulutus kaipaa kokonaisuudistusta, jonka

lähtökohtana voisi olla se, että aikuisopintoja suunnitteleva saisi kaiken kouluttautumista koskevan informaation ja palvelut ”yhdeltä luukulta”. Aikuis-koulutuksen lähtökohdaksi on syytä asettaa myös johdonmukainen rahoitusjärjestelmä, joka antaa tasavertaiset mahdollisuudet ja luo oikeat kannustimet täydennys- ja uudelleen kouluttautumiselle koulutuksen hankkijasta ja järjestäjästä riippumatta.

Osaaminen tunnustettava – maahanmuuttajat työelämään

Näköpiirissä oleva työvoiman supistuminen edellyttää olemassa olevien työvoimareservien, eli työttömien, opiskelijoiden ja työvoiman ulkopuolella olevien tehokkaampaa työllistymistä. On myös tunnustettava, etteivät pienen maan lahjakkuusreservit riitä kaikkeen. Pidemmän päälle vakavin ongelma liittyy osaavimman työvoiman haluun sijoittua Suomeen.

Osaavan työvoiman turvaamiseksi Suomi tarvitsee aktiivisempaa ja suunnitelmallisempaa maahanmuuttopolitiikkaa, jonka tavoitteena on työvoimatarpeiden entistä parempi huomiointi. Ulkomaalaisten opiskelijoiden houkuttelemiseksi koulutusohjelmien parempi suunnittelu ja markkinointi ja rahoitusjärjestelmien kehittäminen ovat tarpeen. Mahdolliset EU-maiden ulkopuolisilta opiskelijoilta perittävät lukukausimaksut on kompensoitava verövähennysjärjestelmin, jotka kannustavat Suomeen jäämiseen. Maahanmuuttajien osaamispotentiaalin hyödyntäminen edellyttää aiemmin opitun tunnistamisjärjestelmiä, jotta työntekijöiden osaaminen saadaan mitattavasti ja yksinkertaisesti esiin ja työmarkkinoiden käyttöön.

Keskeiset esitykset pähkinänkuoressa

1. Koulujen eriarvoistumista ja eriytymistä vastaan toimitaan aktiivisella yhdyskuntapolitiikalla. Koulupiirit on jaettava siten, että lähikoulu tavoittaa monista sosioekonomisista ryhmistä tulevia lapsia ja nuoria.
2. Vaikeuksissa olevien koulujen vetovoimaa lisätään täsmäohjatuilla tukitoimilla mm. opettajien kannustavalla palkkauksella ja suosituilla valinnaiskursseilla.
3. Luokkakokoa on säädeltävä lailla.
4. 1–2 luokan oppilaille taataan entistä laajemmat kouluavustajapalvelut
5. Siirrytään eheytettyyn koulupäivään, jonka puitteissa koulupäivään sisällytetään luovia aineita ja harrastuksia.
6. Taito- ja taideaineita lisätään monipuolisten onnistumisten elämysten takaamiseksi kaikille.
7. Sosionomien ja nuorisotyöntekijöiden osaamista hyödynnetään koulutyössä entistä säännönmukaisemmin.
8. Toisen asteen koulutuksen rakenteita uudistetaan tavoitteena opiskelijoiden mahdollisimman laajat valintamahdollisuudet ja ammatillisten ja yleissivistävien opintojen joustava yhdisteleminen
9. Oppivelvollisuutta laajennetaan kattamaan toisen asteen koulutus

10. Toisen asteen koulutuksen suorittamismuotoja monipuolistetaan
11. Ammatillisen koulutuksen suuntautumisvaihtoehtoja karsitaan ja keskitytään laajoihin kokonaisuuksiin ja yleisiin ammatillisiin valmiuksiin. Spesifiä ja tilannesidonnaista osaamista tuottava koulutus keskitetään aikuiskoulutusjärjestelmän puolelle.
12. Mahdollistetaan moduuliopetus, jossa työ ja opinnot voivat joustavasti limittyä.
13. Pyritään juurruttamaan elinikäisen oppimisen kulttuuri: koulutusta tulee olla tarjolla ja ihmisiä kannustaa osallistumaan siihen myös tutkinnon suorittamisen jälkeen.
14. Siirrytään työttömyysturva-ajattelusta työllisyysturva-ajatteluun. Koulutus tukee ihmisiä haasteissa ja vähentää heidän riippuvaisuuttaan yhdestä työnantajasta.
15. Toteutetaan osallisuustakuu, joka koostuu osaamistakuusta ja sivistystakuusta. Jokaisella tulee olla halutessaan mahdollisuus työmarkkina- ja yhteiskunnallisten valmiuksiensa parantamiseen koko elämän ajan. Tukipalveluiden tulee mahdollistaa työssäkäyvien ja perheellisten iltaiikainen opiskelu.
16. Työnteon on kerrytettävä oikeutta koulutukseen vuosilomapäivien tapaan. Työmarkkinoilta sivussa oleville valtio takaa koulutusta koulutusvajeen perusteella.
17. Aikuiskoulutusta kootaan yhden luukun periaatteen pohjalta, palveluiden ja tiedon tulee olla helposti ja ymmärrettävästi saatavilla.
18. Muualla hankitun osaamisen tunnistus- ja tunnustusmenetelmiä kehitetään.

Kirjallisuus

- Andersson, R.* 1998. Socio-Spatial Dynamics: Ethnic Divisions of Mobility and Housing in post-Palme Sweden. *Urban Studies* 35: 3, 397-428.
- Alatupa, S.* 2007. Tutkimustulosten yhteenveto. Teoksessa Alatupa, S. (toim.) *Koulu, syrjäytyminen ja sosiaalinen pääoma - Löytyykö huono-osaisuuden syy koulusta vai oppilaasta?* Sitran raportteja 75. Helsinki: Sitra, 9-20.
- Antikainen, A., Rinne, R. & Koski, L.* 2000. *Kasvatussosiologia*. Helsinki: WSOY.
- Anttonen A. & Sointu L.* 2006. Hoivapolitiikka muutoksessa. Julkinen vastuu pienten lasten ja ikääntyneiden hoivasta 12:ssa Euroopan maassa. Helsinki:STAKES.
- Asplund, R. & Maliranta, M.* 2006. Koulutuksen taloudelliset vaikutukset: Koulutuksen makro- ja mikrotaloudelliset vaikutukset. Sitran raportteja 60. Helsinki: Sitra.
- Bauman, Z.* 2002. *Notkea moderni*. Tampere: Vastapaino.
- Bernelius, V.* 2005. Onko oppimistulokset valettu betoniin? Tutkimus Helsingin kaupunkirakenteen ja peruskoulujen oppimistulosten välisestä yhteydestä ja koulutusvalintojen vaikutuksista. Maantieteen pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Hautamäki, J.* 2007. Seminaarialustus 'Osaamisyhteiskunta kaikille' -hankkeen työseminaarissa 16.11..2007.
- Hämäläinen, J. & Komonen, K.* 2003. Työkoulumalli ammatillisessa koulutuksessa. Itä-Suomen työkoulun julkaisuja 2. Kuopio: Itä-Suomen työkoulu.
- Hämäläinen, K.* 2002. The effects of labour market training in different areas of unemployment. Teoksessa Ilmakunnas, S. & Koskela, E. (toim.) *Towards Higher Employment*.

The Role of Labour Market Institutions. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus VATT, Julkaisuja 32. Helsinki: VATT, 113-130.

Järvinen, T. & Vanttaja, M. 2001. Koulutusta osallistujien ehdoilla? Työvoimapolitiittisen aikuiskoulutuksen vaihtoehtoisia suuntia. Teoksessa Ruoholinna, T. (toim.) Tarkasteluja aikuiskoulutuksen kentiltä. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A:193. Turku: Turun yliopisto, 103-116.

Karppinen, K. & Savioja, H. 2007. Koulu ja syrjäytymisen riskitekijät. Teoksessa Alatupa, S. (toim.), 115-121.

Kasvio, A. 1999. Työn muuttuminen globaalissa maailmassa. Teoksessa Tiihonen, P. & Söderlund, P. (toim.) Työ tulevaisuudessa. Helsinki: Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta, Tulevaisuuden tutkimuksen VerkostoAkademia, Tulevaisuuden tutkimuskeskus, 40-52.

Kauhanen, M., Lilja, R. & Savaja, E. 2006. Työvoimapolitiittisen koulutuksen vaikuttavuus kysynnän näkökulmasta. Työpolitiittinen tutkimus 313. Helsinki: Työministeriö.

Kiander, J. 2007. Palkkamaltilti ja palkkaerot. Teoksessa Taimio H. (toim.) Talouskasvun hedelmät. Kuka sai ja kuka jäi ilman? Helsinki: Työväen Sivistysliitto, 31-46.

Kivelä, S. & Ahola, S. 2007. Ennaltaehkäisyä vai sytöneiden roihujen sammuttamista? Opinto-ohjaajien ja projektityöntekijöiden näkemyksiä nuorten syrjäytymisen ehkäisystä. VaSkoolin tutkimushankkeen 2. osaraportti. Turun yliopisto: Koulutussosiologian tutkimuskeskus. Turku: Turun yliopisto.

Kokkila, H. 2003. Elinikäiseksi oppijaksi aikuisiällä? Vailla toisen asteen tutkintoa olevien 30-54 -vuotiaiden osallistuminen aikuiskoulutukseen ja käsitykset koulutuksen tarpeesta. Joensuun yliopisto. Sosiologian raportteja N:o 1. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Kontoniemi, M. 2003. "Milloin sinä otat itseäsi niskasta kiinni?" Opettajien kokemuksia alisuoriutujista. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 210. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Nikkanen, P. 2006. Oon vahvempi kuin ennen. Pitkään työelämässä olleiden kuntoutumistarinat. Vammala: Kela.

Numminen, U., Jankko, T., Lyra-Katz, A., Nyholm, N., Siniharju, M. & Svedlin, R. 2002. Opinto-ohjauksen tila 2002. Opinto-ohjauksen arviointi perusopetuksessa, lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa sekä koulutuksen siirtymävaiheissa. Helsinki: Opetushallitus.

- Mehrtätalo, H.* 2005. Osallistumattomuuden tekijät. SAK:n luottamushenkilöiden osallistuminen ja osallistumattomuus ammattiyhdistyskoulutukseen. Joensuun yliopisto. Sosiologian laitoksen raportteja 5. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Naumanen, P.* 2002. Koulutuksella kilpailukykyä. Koulutuksen yhteys miesten ja naisten työllisyyteen ja työn sisältöön. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 57. Turku: Turun yliopisto.
- Nuorisoasteen koulutuskokeilun arviointityöryhmän muistio 2001.* [Http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2001/nuorisoasteen_koulutuskokeilun_arviointityoryhman_muistio](http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2001/nuorisoasteen_koulutuskokeilun_arviointityoryhman_muistio). (Luettu 10.12.2007)
- OECD 2007a.* Education at a Glance. OECD Indicators 2007. [Http://www.oecd.org/document/30/0,3343,en_2649_39263238_39251550_1_1_1_1,00.html](http://www.oecd.org/document/30/0,3343,en_2649_39263238_39251550_1_1_1_1,00.html). (Luettu 9.12.2007)
- OECD 2007b.* PISA 2006: Science Competencies for Tomorrow's World. Volume 1: Analysis. [Http://www.pisa.oecd.org/document/2/0,3343,en_32252351_32236191_39718850_1_1_1_1,00.html](http://www.pisa.oecd.org/document/2/0,3343,en_32252351_32236191_39718850_1_1_1_1,00.html). (Luettu 9.12.2007)
- OECD 2007c.* Understanding the Social Outcomes of Learning. OECD Directorate for Education.
- Opetusministeriö* 2005. Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheen kehittämistyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:33. Helsinki: Opetusministeriö.
- Opetusministeriö* 2006. Aikuisten opintosetelin käyttöönottomahdollisuudet. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:12. Helsinki: Opetusministeriö.
- Opetusministeriö* 2007a. Koulutus ja tutkimus 2007-2012. Alustava laskelma koulutustarjonnan tavoitteista vuodelle 2012. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:26. Helsinki: Opetusministeriö.
- Opetusministeriö* 2007b. Koulupudokkaiden aktivointi/joustava perusopetus. [Http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/artikkelit/koulupudokkaiden_aktivointi/index.html](http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/artikkelit/koulupudokkaiden_aktivointi/index.html). (Luettu 8.12.2007)
- Pekkarinen, J. & Taimio, H.* 2004. Suomen työmarkkinoiden toimivuus: vertaileva yleisarvio. Keskeisiä piirteitä Palkansaajien tutkimuslaitoksen valtioneuvoston kanslialle laatimista globalisaatioselvityksistä. Teoksessa Vertaileva näkökulma Suomen työmarkki-

noihin 2004. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 21/2004. Helsinki: Valtioneuvostin kanslia. 7-110.

Poropudas, O. & Volanen, M.V. 2003. Kohti asiantuntijayhteiskunnan koulutuspolitiikkaa. Helsinki: Kirja kerrallaan.

Rautiainen, A. (toim.) (2005). Koulu yhteisöllisenä toimijana. Helsingin ammattikorkeakoulu Stadian julkaisuja B: 4. s. 130.

Rinne, R. 2001. Koulutuspolitiikan käänne ja nuorten syrjäytyminen. Mitä tilastot kertovat Suomesta? Teoksessa Jauhiainen, A., Rinne, R. & Tähtinen, J. (toim.) Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura, 91-137.

Ritakallio, V-M. 2007. Vauraudesta osattomaksi jääneet - köyhyys Suomessa 1995-2005. Teoksessa Taimio H. (toim.) Talouskasvun hedelmät. Kuka sai ja kuka jäi ilman? Helsinki: Työväen Sivistysliitto, 122-140.

Robertson, D. & Symons, J. 2003. Do Peer Groups Matter? Peer Group versus Schooling Effects on Academic Attainment. *Economica* 70, 31-53.

Sappinen, U. 2001. Ikääntyvä väestö työvoimapolitiisessa ja omaehtoisessa ammatillisessa koulutuksessa. Teoksessa Ruoholinna, T. (toim.), 117-134.

Suominen, E. 2006. Meillä meni oikeen rattosasti koko homma. Työeläkekuntoutujien kokemuksia kuntoutuksesta ja kuntoutuksesta. Tutkimustieto 5:2006. Helsinki: SAK.

Talousneuvoston sihteeristö 2006. Suomen vastaus globalisaation haasteeseen. Talousneuvoston sihteeristön globalisaatioselvitys - osa II. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 17/2006. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Talousneuvoston sihteeristö 2007. Rekrytointiongelmät, työvoiman tarjonta ja liikkuvuus. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2007. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Tarvainen T., Pietiäinen V., Kuure T. (toim.) Nuoret eivät odota: palvelurakenteen muutos nyt. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2007:61, Helsinki 2007

Tikka, T. 2007. Taitavaksi hoitajaksi, arvostetuksi kasvattajaksi - ammatillinen socialisaatio perhepäivähoitajan työssä. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja/Joensuun yliopisto, yhteiskunta- ja aluetieteiden tiedekunta N:o 84. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Tilastokeskus 2007a. Aikuiskoulutuksessa 1,7 miljoonaa henkilöä. [Http://www.stat.fi/til/aku/2006/aku_2006_2007-05-21_tie_001_fi.html](http://www.stat.fi/til/aku/2006/aku_2006_2007-05-21_tie_001_fi.html). (Luettu 8.12.2007)

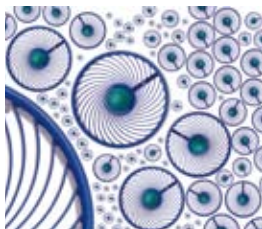
Tilastokeskus 2007b. Aikuiskoulutustutkimus 2006. Ennakkotietoja. Helsinki: Tilastokeskus.

Tilastokeskus 2007c. Erityisopetukseen siirrettyjen määrä yli kaksinkertaistunut 1990-luvun puolivälistä. [Http://www.stat.fi/til/erop/2003/erop_2003_2004-06-11_tie_001.html](http://www.stat.fi/til/erop/2003/erop_2003_2004-06-11_tie_001.html) (Luettu 10.12.2007)

Tilastokeskus 2007d. Henkilöstökoulutusta saman verran kuin vuonna 2000. [Http://www.stat.fi/til/aku/2006/aku_2006_2007-05-21_kat_003_fi.html](http://www.stat.fi/til/aku/2006/aku_2006_2007-05-21_kat_003_fi.html). (Luettu 10.12.2007)

Tilastokeskus 2007e. Koulutukseen hakeutuminen. [Http://www.stat.fi/til/khak/index.html](http://www.stat.fi/til/khak/index.html). (Luettu 10.12.2007)

Tilastokeskus 2007f. Tutkinnon suorittaneita 2 806 000 vuonna 2006. [Http://www.stat.fi/til/vkour/2006/vkour_2006_2007-12-05_tie_001.html](http://www.stat.fi/til/vkour/2006/vkour_2006_2007-12-05_tie_001.html). (Luettu 10.12.2007)

Sivistysyhteiskunnasta puhuttaessa huomio kiinnittyy liian usein vain korkeakoulutukseen. Peruslähtökohdat tulevaisuuden menetykselle luodaan kuitenkin jo perheissä ja peruskoulussa. Rakennemuutoksen nopeutuminen ja globalisaatio haastavat pohtimaan myös toisen asteen ja aikuiskoulutuksen tulevaisuutta. Osaamisessa on tulevaisuus, mutta miten taata osaaminen ja osallisuus kaikille? Miten rakenteet voisivat palvella ihmisiä entistä paremmin, mahdollistaen uudet alat ja aidon elinikäisen oppimisen?

Kalevi Sorsa -säätiön raportti *Sivistisyhteiskunta 2.0 – osallisuutta ja osaamista kaikille* pohtii koulutuksellista tasa-arvoa ja hahmottelee suomalaisen koulutusjärjestelmän tulevaisuutta. Lähtökohtana on tasa-arvo ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus, jokaisen kansalaisen oikeus osallisuuteen. Koulutuspolitiikan ohella raportti arvioi yhteiskunnallisten erojen syitä ja seurauksia.

ISBN 978-952-5689-02-0 (nid.)

ISBN 978-952-5689-03-7 (pdf.)

KALEVI SORSA SÄÄTIÖ

FONDEN • FOUNDATION